

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

ПРАВознавство

Навчально-методичний комплекс

Рекомендовано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського як навчальний посібник для здобувачів ступеня бакалавра усіх напрямів підготовки денної та заочної форми навчання

**КИЇВ
КПІ ім. ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО
2018**

Правознавство: Навчально-методичний комплекс [Електронний ресурс]: навч. посіб. для здобув. ступ. бакалавра усіх напрямів підготовки денної та заочної форми навчання / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: О.В. Тихонюк. – Електронні текстові дані (1 файл: 1351 Кбайт). – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. – 103 с.

*Гриф надано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
(протокол № 3 від 22.11.2018 р.)
за поданням Вченої ради факультету соціології і права
(протокол № 2 від 24.09.2018 р.)*

Електронне мережне навчальне видання

Правознавство

Навчально-методичний комплекс (навчальний посібник) до вивчення навчальної дисципліни для здобувачів ступеня бакалавра усіх напрямів підготовки денної та заочної форми навчання

Укладач: *Тихонюк Ольга Володимирівна*

Відповідальний
редактор: *Кравчук О.О., д-р юрид.наук, проф.*

Рецензент: *Павленко І.В., канд.юрид.наук, доц.*

Навчально-методичний комплекс (навчальний посібник) містить інформацію про мету і завдання навчальної дисципліни, зміст навчального матеріалу, перелік тем лекцій та їх плани, методичні вказівки до семінарських занять, завдання для самостійної роботи, кейси (практичні завдання), індивідуальні завдання, питання для самоконтролю щодо належної підготовки до семінарських занять, підсумкових контрольних занять (модулів) та успішного складання заліку.

Посібник буде корисним усім, хто бажає закріпити свої знання з основ теорії держави і права, основ публічного та приватного права.

Тихонюк О.В., 2018 рік

КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018 рік

Правознавство: Навчально-методичний комплекс (навчальний посібник) до вивчення навчальної дисципліни для здобувачів ступеня бакалавра усіх напрямів підготовки денної та заочної форми навчання [Електронний ресурс]. - Уклад.: Тихонюк О.В. - Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. - 103 с. Методичні вказівки містять інформацію про мету і завдання навчальної дисципліни, зміст навчальної дисципліни, перелік тем лекцій, розширені плани лекцій, плани семінарських занять, завдання для самостійної роботи, кейси (практичні завдання), індивідуальні завдання, питання для самоконтролю для підготовки до заліку.

Правоведение: Учебно-методический комплекс (учебное пособие) для изучения учебной дисциплины для соискателей степени бакалавр всех специальностей дневной и заочной формы обучения. - [Электронный ресурс]. - Сост.: Тихонюк О.В. - Киев: КПИ им. Игоря Сикорского, 2018. - 103 с. Методические указания содержат информацию о цели и задачах учебной дисциплины, содержание учебного материала, перечень тем лекций, расширенные планы лекций, планы семинарских занятий, задания для самостоятельной работы, кейсы (практические задания), индивидуальные задания, вопросы для самоконтроля при подготовке к зачёту.

Science of law: tutorial for students of all specialties of full-time and extramural of all specialties. Compiler: O.V. Tykhonyuk – Kyiv, Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, 2018. – 103 p. Tutorial contain information on the goals and objectives of the course, the content of the educational material, the list of themes of lectures, extended lectures plans and seminar classes, tasks for independent work, individual tasks and questions for self-testing in preparation for the tests.

ЗМІСТ

Анотація	3
Загальні відомості	5
Розподіл навчального часу	6
Мета та завдання навчальної дисципліни	6
Зміст навчальної дисципліни	7
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА	8
Тема 1.1. Держава	8
Тема 1.2. Право	15
РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	21
Тема 2.1. Основи конституційного права України	21
Тема 2.2. Основи адміністративного та кримінального права України	27
РОЗДІЛ 3. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	33
Тема 3.1. Основи трудового права України	33
Тема 3.2. Основи цивільного права України	39
Тема 3.3. Основи сімейного права України	49
Вимоги до написання реферату. Орієнтовний перелік тем рефератів	54
Рекомендації з виконання контрольних робіт	55
Питання для самопідготовки	59
Розподіл балів, які отримують студенти	62
Шкала оцінювання: національна та ECTS	64
Додатки [опорні таблиці]	65
Рекомендована література	100
Нормативно-правове забезпечення	101

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Правознавство це сфера знань про закономірності виникнення, розвитку та функціонування права і держави, а також про їх втілення і роль у суспільстві, у свідомості людини.

Навчальна дисципліна «Правознавство» дає можливість ознайомити студентів з блоком **ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ** та **ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ** галузей права щодо формування у них правової свідомості та поглиблення правової культури, адже фахівець, в якій би галузі він не працював, повинен знати основи трудового права, щоб правильно організовувати і здійснювати трудовий процес; мати уявлення про правовий механізм, що регулює господарські зв'язки підприємств і організацій; знати права і обов'язки громадян і юридичних осіб, їх правові гарантії; з метою боротьби з правопорушеннями і запобігання злочинам йому необхідно мати уявлення про кримінальний закон тощо.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальна дисципліна «Правознавство» як частина правової науки займає самостійне місце в системі наукових дисциплін, що викладаються у вищих навчальних закладах. Разом з тим, вона знаходиться в певному зв'язку з іншими дисциплінами циклу соціально-гуманітарної підготовки студентів. Такими дисциплінами, зокрема, є історія, філософія, психологія, соціологія, політологія, основи конституційного права України, трудове право України, правове забезпечення професійної діяльності тощо. Ці дисципліни створюють загальну світоглядну і методологічну основу для сприйняття студентами змісту курсу «Правознавство».

Навчальна дисципліна «Правознавство» вивчається протягом одного семестру, розрахована на 60 годин.

Методичні вказівки містять розширені плани лекцій, плани семінарських занять, а також завдання на самостійну роботу, що дає можливість студентам ознайомитися зі змістом навчального матеріалу, який опрацьовувався на відповідних заняттях.

Методика вивчення навчальної дисципліни ґрунтується на поєднанні і дотриманні послідовності вивчення лекційного матеріалу та самостійному опрацюванні студентами навчального матеріалу з використанням основного і додаткового навчально-методичного матеріалу. Обсяги розділів лекційного матеріалу та тематика завдань для самостійної роботи, що пропонуються для опрацювання студентами, чітко визначаються запланованою кількістю годин, відведених на відповідні аудиторні та поза аудиторні заняття.

Самостійна робота студента передбачає самостійне, на основі рекомендованої навчальної та наукової літератури, опрацювання та засвоєння окремих положень дисципліни.

Перевірка рівня засвоєння навчального матеріалу проводиться в процесі обговорення питань із логічно споріднених тем дисципліни на аудиторних заняттях.

Під час самостійної роботи необхідно використовувати рекомендовану літературу та нормативно-правові акти з відповідної теми, а у випадках, рекомендованих викладачем, і судову практику. При цьому слід використовувати законодавство, чинне на момент виконання завдання (на час підготовки до заняття).

При використанні нормативно-правових актів слід застосовувати їх останні редакції. Для використання останньої редакції доцільно використовувати відповідні аналітичні інформаційно-правові системи або вільно

доступні ресурси мережі Інтернет на сайтах <http://rada.gov.ua/>, <http://nau.kiev.ua/> та інших. Із судовою практикою при необхідності можна ознайомитися в Єдиному реєстрі судових рішень в мережі Інтернет на сайті <http://reyestr.court.gov.ua/>.

Методика оцінювання рівня засвоєння знань передбачає використання рейтингової системи оцінювання. Шкала оцінювання – університетська. Формою семестрового контролю з дисципліни «Правознавство» є залік.

2. РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ*

Форма навчання	Кредитні модулі	Всього		Лекції	Розподіл навчального часу за видами занять				Семестрова атестація
		кредитів	Годин		Семінарські заняття	СРС	МКР	Індивід. завдання (вид)	
Денна	1	2	60	18	18	24	МКР	Реферат	залік
Заочна	1	2	60	8	2	50		ДКР	залік

* відповідно до навчальних планів факультетів розподіл навчального часу може бути іншим

3. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою навчальної дисципліни є формування у студентів наступних здатностей: 1) розуміти основні положення конституційного, цивільного, сімейного, трудового, кримінального, адміністративного права, права інтелектуальної власності; 2) використовувати ці положення у професійній діяльності.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти після засвоєння навчальної дисципліни мають продемонструвати такі результати навчання:

ЗНАННЯ:

- 1) сутності держави і права, їх призначення;
- 2) основних положень Конституції України;
- 3) конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина;
- 4) змісту договорів у цивільному праві, порядок їх укладання;
- 5) загальних положень трудового законодавства;
- 6) специфіки адміністративної і кримінальної відповідальності;
- 7) специфіки шлюбно-сімейних відносин та спадкування.

УМІННЯ:

- 1) орієнтуватись у системі конституційного законодавства України, аналізувати його зміст;
- 2) ефективно захищати свої конституційні права;
- 3) аналізувати зміст і укладати розповсюджені види цивільно-правових договорів;
- 4) моделювати свою правову поведінку як власника майна, споживача, сторони у цивільно-правовому договорі;

- 5) самостійно контролювати дотримання своїх трудових прав при прийнятті на роботу та звільненні з роботи в процесі трудової діяльності;
- 6) визначати підстави адміністративної і кримінальної відповідальності.

4. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Розділ 1. Основи теорії держави і права.

Первісне суспільство. Передумови виникнення держави. Основні теорії походження держави. Історичні типи держави. Ознаки держави. Функції держави. Форма держави. Державні символи.

Передумови виникнення права. Поняття, ознаки, функції, джерела права. Система права. Співвідношення права і моралі. Правова норма: поняття, структура. Правовідносини. Поняття правоздатності і дієздатності особи. Юридичні факти. Правопорушення. Юридична відповідальність: поняття, види.

Розділ 2. Основи публічного права України.

Конституція: поняття, види. Загальні засади державного ладу України. Права людини в Україні. Правовий статус особи (громадянин, підданий, іноземець, особа без громадянства, біженець, тимчасовий внутрішній переселенець). Громадянство. Способи набуття громадянства. Принципи набуття громадянства. Види прав людини і громадянина. Форми народовладдя в Україні.

Адміністративний примус та переконання. Адміністративне правопорушення (проступок), його складові. Адміністративні стягнення: поняття, види, порядок застосування. Адміністративна відповідальність.

Злочин: поняття, ознаки; склад злочину. Вина, форми вини. Співучасть у злочині. Обставини, що виключають злочинність діяння. Злочини проти особи. Злочини проти власності. Злочини у сфері службової діяльності. Покарання: мета, види; призначення покарання.

Розділ 3. Основи приватного права України.

Праця, види праці; право на працю. Загальний порядок укладання трудового договору. Підстави припинення трудового договору. Робочий час і час відпочинку за чинним законодавством про працю України. Дисциплінарна і матеріальна відповідальність за чинним законодавством про працю України.

Загальна характеристика цивільного законодавства України. Цивільно-правові відносини. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Об'єкти цивільних прав (речі, майно; цінні папери, нематеріальні блага). Юридична особа. Поняття цивільної правоздатності і цивільної дієздатності. Окремі види договірних зобов'язань. Право власності; право інтелектуальної власності за чинним законодавством України. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Цивільно-правова відповідальність за завдану майнову, моральну шкоду.

Спадщина, спадкодавець і спадкоємці. Спадкування за законом. Черговість спадкування за законом. Заповіт. Спадкування за заповітом.

Порядок укладання шлюбу, види шлюбу. Визнання шлюбу недійсним. Підстави і порядок розірвання шлюбу. Особисті та майнові права і обов'язки подружжя. Особисті та майнові права і обов'язки батьків та дітей. Опіка і піклування; усиновлення [удочеріння]; патронат над дітьми.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

ТЕМА 1.1. ДЕРЖАВА

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Первісне суспільство. Передумови виникнення держави.
2. Основні теорії походження держави.
3. Історичні типи держави (рабовласницька, феодалська, буржуазна (капіталістична), соціалістична, держава соціальної демократії **УВАГА! ПИТАННЯ ВИНЕСЕНЕ НА САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ СТУДЕНТАМИ**).
4. Ознаки держави; державні символи.
5. Функції держави (за спрямуванням, за сферою суспільного життя, за часом виконання).
6. Форма держави, її складові (форма правління, політичний режим, територіальний устрій).

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

При вивченні даної теми зверніть увагу на те, що:

1. Людське суспільство має давню історію. З погляду теорії держави і права під *суспільством* розуміють соціальний організм, частину природи, що складається з людей, які постійно здійснюють свою діяльність з удосконалення знарядь і способів виробництва. Причому, на думку більшості вчених, соціальний розвиток суспільства почався без його політичної організації. Тобто в епоху первісного суспільства протягом тривалого проміжку часу люди жили не маючи ніякого уявлення про державу і право.

Арістотель вважав, що держава — це уособлення розуму, справедливості, краси і загального блага. *Цицерон* розглядав державу як союз людей, об'єднаних початками загальної користі та справедливості. *Том Гоббс*, навпаки, вважав, що держава — це чудовисько на кшталт біблійного Левіафана, яке пригнічує, знищує людину, її людяність. *Володимир Ульянов (Ленін)* розглядав державу як диктатуру панівного класу: держава як машина для забезпечення панування одного класу над іншим.

Наразі науковці у галузі права вважають, що *держава* — це апарат (механізм), який захищає інтереси населення певної території, регулює відносини між членами суспільства за допомогою примусу (але я вважаю, що **держава є сукупність окремо взятих чиновників, що надають особистій вигоді статус суспільної необхідності**).

Держава виникає на певному етапі розвитку суспільства (суспільство — А) форма життєдіяльності людей, яка склалась історично і відокремилась від оточуючої людей природи; Б) люди + об'єднання людей).

Первісне (до державне) суспільство:

- 1) окремі люди + групи людей = первісне стадо (спільне полювання, спільне проживання, спільне добування і споживання їжі + інших засобів існування);
- 2) первісна община: спільні предки + родичі = рід (ведення спільного господарства);
- 3) плем'я (об'єднання двох і більше родів): загальна територія для полювання і проживання, загальний діалект "мови", загальне ім'я, однакові звичаї + правила поведінки + релігійні культи.

Структура влади у племені (родовому суспільстві): 1) загальні збори членів роду, 2) Рада старійшин і вождів, 3) ведучий на полюванні.

ЗВЕРНУТИ УВАГУ: 1) *старійшина* — найбільш авторитетна особа, вибиралась на загальних зборах для здійснення повсякденного керівництва племенем (родом); 2) *вождь племені* — виборна особа, яка керувала під час ведення війни між племенами; 3) *ведучий на полюванні* — найбільш умілий та кмітливий мисливець, який керував іншими членами роду (племені) під час полювання.

Основними *причинами* виникнення держави стали: **А)** три великі розподіли праці (розподіл землеробства і тваринництва, виділення ремесла із сільськогосподарської діяльності, виникнення й розвиток торгівлі); **Б)** поява сім'ї, приватної власності, створення надлишкового продукту і виникнення майнової нерівності окремих індивідумів; **В)** утворення класів як великих груп людей, що мають свої визначені інтереси, і виникнення між класових конфліктів; **Г)** нездатність суспільної влади первісного ладу врегулювати класові протиріччя і конфлікти.

Таким чином, держава виникла у зв'язку з необхідністю управляти соціальними процесами.

2. Сьогодні у юридичній науці існують різні *теорії походження держави*. До основних з них відносяться:

Назва теорії	Автор (прихильники) теорії	Характеристика теорії
Теологічна (релігійна)	Фома Аквінський (1225 - 1274)	Держава виникла за божою волею; монарх є намісником бога на землі; державна влада — вічна, непорушна, недоторканна і усі люди повинні їй підкорятися. ПОЗИТИВ: авторитет державної влади, завдяки якій в суспільстві існує порядок, стабільність і добробут. НЕГАТИВ: соціально-економічна і правова нерівність + людина, її життя, доля залежать від волі бога.
Патріархальна	Арістотель /Михайло Драгоманов	Держава походить від сім'ї; влада монарха — продовження батьківської влади. ПОЗИТИВ: роль сім'ї у стабільності держави. НЕГАТИВ: результатом розвитку держави стала втрата родинних зв'язків + якщо держава походить від сім'ї, то монархів має бути стільки, скільки й батьків або лише одна монархія.
Договірна	Гуго Гроцій, Спіноза, Жан-Жак Руссо, Джон Локк	Держава — результат згоди, досягнутої між правителями і населенням певної території з метою забезпечення порядку і організації суспільного життя.

		<p>ПОЗИТИВ: держава гарантує і забезпечує права і свободи громадян + справедливий суд + загальний добробут громадян.</p> <p>НЕГАТИВ: намагаючись вижити, люди домовляються про створення держави + кожний, підкоряючи себе всім, не підкорює себе нікому особисто.</p>
Теорія насильства і завоювання	Карл Каутський, Євген Дюринг	Держава виникає внаслідок завоювання одних народів іншими + держава — сила, за допомогою якої завойовані народи утримуються в покорі тими, хто їх підкорив.
Органічна	Г. Спенсер	Держава нагадує біологічний організм: народжується, розвивається, старіє, відмирає + держава має своє політичне тіло: голову, руки, ноги, тулуб, внутрішні органи.
Психологічна	Зігмунд Фрейд / Лев Петражицький	Держава нагадує людську психіку: готовність підкорятись сильній особистості.
Технократична	М. Михайловський	Держава — це результат розвитку науки, за допомогою якої відбувається контакт між людиною і технікою.
Космічна		Держава виникає завдяки завезенню на Землю політичної організації суспільства з Космосу іншими цивілізаціями.
Сакральна (харизматична)	Джордж Фрезер	Держава є результат віри в божественну силу носіїв влади: вождів, князів, царів.
Класово-економічна (марксистська)	Карл Маркс, Фрідріх Енгельс / Володимир Ульянов (Ленін)	Держава виникла завдяки економічному розвитку суспільства + суспільний поділ праці спричинив появу приватної власності + розмежування суспільства на класи (бідні і багаті) + конфлікт інтересів (класова боротьба).

4. До основних ознак держави відносять: суверенітет; територіальне розселення населення; наявність апарата управління і примусу; здатність видавати загальнообов'язкові правила поведінки; здатність збирати податки, одержувати позики і надавати кредити; можливість виражати і захищати інтереси певної частини населення. *Державні символи:* Державний Прапор + Державний Гімн + Державний Герб + власна грошова одиниця.

5. Держава реалізує свою роль у політичній організації суспільства за допомогою виконання своїх функцій. Функція в перекладі з латині означає: здійснення, виконання. У широкому розумінні функція – це обов'язок, роль, що виконує певний інститут, характеристика напрямків і аспектів його діяльності.

Таким чином, *функції держави* – це основні напрямки її діяльності, у яких відбиваються і конкретизуються мета та завдання держави, виявляються її сутність і роль в соціально неоднорідному суспільстві.

Види державних функцій — **Див.: Додатки. Таблиця № 1.**

6. *Форма держави* – це визначений спосіб організації і здійснення державної влади, що характеризується визначеною структурою, територіальною організацією і методами здійснення державної влади.

Основними елементами, які характеризують форму держави, є: **А) форма правління; Б) політичний режим; В) державний устрій.**

Форма держави — **Див.: Додатки. Таблиця № 2.**

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: монархія, республіка, абсолютна монархія, обмежена монархія, парламентська республіка, президентська республіка, імперія, федерація, конфедерація, унітарна держава, авторитарний режим, тоталітарний режим, демократичний режим, держава.

ПИТАННЯ ДО ТЕМИ:

1. Держава - це складне специфічне соціальне явище, тому в різні часи виникло досить багато теорій, кожна з яких по-своєму намагалася пояснити причини, що впливали на походження держави. Які з цих теорій ви можете назвати? Яка з названих теорій найбільше відповідає вашим уявленням про державу? Чому?
2. Які причини і закономірності виникнення держави?
3. Які відомі вам рабовласницькі держави існували на території сучасної України?
4. Як співвідносяться між собою соціальна, політична і державна влада?
5. Що собою представляють функції держави?
6. Що собою представляє форма держави?
7. Які зміни і проблеми виникають при переході від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської республіки?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ.

ТЕМА: ДЕРЖАВА

1. Держава: поняття, складові.
2. Історичні типи держави.
3. Теорії походження держави.
4. Функції держави.
5. Форма держави.
6. Державні символи.

Студент повинен **ЗНАТИ** ознаки держави; історичні типи держави; теорії походження держави; форму держави; функції держави; державні символи.

Студент повинен **УМІТИ** пояснити, яка саме **відмінність** між такими поняттями, як: **монархія - республіка; абсолютна монархія - обмежена монархія; парламентська республіка - президентська республіка; імперія - федерація - конфедерація - унітарна держава; авторитарний режим - тоталітарний режим - демократичний режим.**

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ:				
ЗАВДАННЯ № 1. Пригадайте, коли і де виникли перші держави в історії людства. Чому вони виникали? [відповідь оформити у вигляді таблиці]:				
Приклади держав		Передумови та причини виникнення		
ЗАВДАННЯ № 2. Заповніть таблицю, обравши один з історичних типів держави - рабовласницький, феодалський, буржуазний, соціалістичний, постсоціалістичний:				
Історичний тип	Політична основа	Економічна основа	Правова основа	Форма правління + політичний режим
ЗАВДАННЯ № 3. Заповніть таблицю "Зміни в організації влади з появою держави":				
	Первісне суспільство		Державне (класове) суспільство	
1. Принцип об'єднання населення				
2. Характер влади				
3. Організуючі засади суспільства				
4. Наявність органів управління				
ЗАВДАННЯ № 4. На сучасній карті світу налічується понад 20 федеративних держав. Переважна більшість федеративних держав утворені не за національно-територіальним принципом. Чим, на ваш погляд, спричинене утворення та існування таких держав? Чому у деяких випадках федерації утворюються шляхом укладання відповідного договору між незалежними державами?				
ЗАВДАННЯ № 5. Підготувати доповідь - презентацію "ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНОГО УСТРОЮ ДЕРЖАВИ" (УВАГА! СТУДЕНТ ОБИРАЄ БУДЬ-ЯКУ КРАЇНУ І ГОТУЄ РОЗГОРНУТУ ДОПОВІДЬ ЗА ПЛАНОМ, ЩО ДОДАЄТЬСЯ):				
1. Форма правління:				
А) монархія [абсолютна, обмежена];				
Б) республіка [парламентська, президентська, змішана]				
2. Хто саме знаходиться при владі [представники якого класу /або частини класу, соціальна група, політична партія тощо]				
3. Форма державного устрою:				
А) унітарна держава;				

<p>Б) федерація; В) конфедерація</p>	
<p>4. Політичний режим: А) демократія; Б) авторитаризм; В) теократія; Г) тоталітаризм</p>	
<p>5. Політичний устрій держави: А) Глава держави, його повноваження; Б) законодавчі органи [структура, порядок формування, повноваження]; В) виконавчі органи [порядок формування, функції, підпорядкованість]; Г) судові органи; Д) взаємодія законодавчої, виконавчої, судової влади</p>	
<p>6. Права громадян [підданих]: А) виборче право [активне виборче право, пасивне виборче право, віковий ценз, ценз осідлості, мовний ценз, ценз судимості тощо]; Б) соціально-економічні права і свободи; В) політичні права і свободи; Г) особисті права і свободи; Д) можливість реалізації гарантованих законом прав</p>	
<p>7. Основні політичні партії і громадські рухи [коротка характеристика програм, методів їх реалізації, вплив на різні верстви населення]</p>	
<p>8. Коротка узагальнена оцінка політичного устрою і перспектив його розвитку.</p>	
<p>ВИРІШИТИ ЗАДАЧІ:</p>	
<p>ЗАДАЧА № 1. Визначити історичний тип держави:</p>	
<p>А) "Державі належать основні засоби виробництва в промисловості, будівництві й сільському господарстві, засоби транспорту і зв'язку, банки, майно організованих державою торговельних, комунальних та інших підприємств, основний міський житловий фонд, а також інше майно, необхідне для здійснення завдань держави ... Майно, що є в особистій власності або в користуванні громадян, не повинно служити для одержання нетрудових доходів, використовуватися на шкоду інтересам суспільства ... Держава регулює індивідуальну трудову діяльність, забезпечуючи її використання в інтересах суспільства"</p>	<p>Б) "Для повного і правильного отримання казенних прибутків у намісництвах Київському, Чернігівському і Новгород-Сіверському, щоб запобігти всяким втечам і обтяженню поміщиків та інших сільських жителів, кожному з поселян залишатися на своєму місці і при своєму званні, де він записаний нинішньою останньою ревізією, за винятком тих, які відлучилися до оголошення цього нашого указу. На випадок же втечі після оголошення цього указу діяти за загальними державними постановами"</p>
<p>ВІДПОВІДЬ:</p>	<p>ВІДПОВІДЬ:</p>
<p>ЗАДАЧА № 2. Визначити форму правління, форму територіального устрою, форму політичного режиму:</p>	
<p>А) Країну розділено на 95 департаментів, в кожному з яких існують органи самоврядування, обрані населенням, та префекти, призначені цими органами за</p>	<p>ВІДПОВІДЬ:</p>

погодженням з центральним урядом. Президент обирається загальнонародним голосуванням строком на 7 років. Він має право розпустити парламент, самостійно призначає та може звільнити з посади прем'єр-міністра. Парламент приймає закони і може висловити недовіру уряду, що, між іншим, не тягне за собою його обов'язкової відставки.	
Б) Країна складається з 3 історичних частин, у кожній з яких діють виборні органи, що займаються справами місцевого значення. Глава держави - королева, яка призначає прем'єр - міністра та міністрів. Укази королеви підписують та відповідають за них члени уряду. Законодавча влада належить двопалатному парламенту, нижня палата якого обирається раз на 5 років загальним голосуванням. Міністри обов'язково є депутатами парламенту, прем'єром призначають лідера партії, яка перемогла на парламентських виборах. Суперечки вирішуються судами, суддів призначає королева за поданням кваліфікаційної комісії суддів.	ВІДПОВІДЬ:
В) Країна складається з 16 земель, кожна з яких має власні конституцію, парламент, уряд. Вищу юридичну силу має конституція, яку приймає парламент держави, що складається з двох палат: нижньої, яка формується шляхом загальнонародних виборів раз на 4 роки, та верхньої, депутатів якої обирають парламенти земель. Глава держави - Президент, який обирається нижньою палатою парламенту на 5 років. Уряд очолює канцлер, уряд відповідальний перед парламентом та формується партією, яка має в парламенті більшість, або відповідною коаліцією партій.	ВІДПОВІДЬ:
<p align="center">ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА: 1, 3, 7, 12, 16 ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА: 8, 9</p>	

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

ТЕМА 1.2. ПРАВО

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Передумови виникнення права.
2. Поняття, ознаки, функції, джерела права.
3. Система права (галузь права, інститут права, норми права).
4. Співвідношення права і моралі (**УВАГА! ПИТАННЯ ВИНЕСЕНЕ НА САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ СТУДЕНТАМИ**).
5. Правова норма: поняття, структура (гіпотеза, диспозиція, санкція).
6. Правовідносини. Поняття правоздатності і дієздатності особи. Юридичні факти.
7. Правопорушення: поняття, складові.
8. Юридична відповідальність: поняття, види.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

При вивченні даної теми зверніть увагу на те, що:

1. У будь-якому історичному суспільстві для підтримання в ньому порядку потрібно регулювання за допомогою соціальних норм, так зване соціальне регулювання. Розрізняють два види соціального регулювання: *індивідуальне* (упорядкування поведінки конкретної особи, у конкретному випадку) і *нормативне* (упорядкування поведінки людей за допомогою загальних правил — зразків, моделей, що поширюються на усіх, на всі подібні випадки). Поява нормативного соціального регулювання послужила якісним поштовхом до становлення (виникнення та розвитку) права. У первісному суспільстві нормативним соціальним регулятором були *норми-звичаї* — правила поведінки, що стали звичкою у результаті багатократного повторення протягом тривалого часу. Ці неписані правила поведінки додержувалися добровільно, їх виконання забезпечувалося головним чином силою суспільної думки, авторитетом старійшин, воєначальників, дорослих членів роду. У разі необхідності до порушників норм-звичаїв застосовувався *примус*, що виходив від роду або племені в цілому (страта, вигнання з роду і племені тощо).

Процес виникнення держави і права відбувався при їх взаємному впливі один на одного і був викликаний наступними причинами:

- А) Потребами економічних відносин, що склалися при наявності приватної власності, поділу праці, товарного виробництва і обороту; необхідністю закріплення економічного статусу товаровласників, забезпечення для них стійких і гарантованих економічних зв'язків, умов для економічної самостійності.
- Б) Необхідністю підтримувати стабільність і порядок у суспільстві в умовах поглиблення та загострення соціальних протиріч і конфліктів.
- В) Організацією публічної влади, відокремленої від населення та здатної санкціонувати звичаї, встановлювати юридичні норми і забезпечувати втілення їх у життя.
- Г) Перетворенням людини на відносно самостійного індивіда. Не можна шукати право там, де немає поділу колективу (роду, племені) на окремих суб'єктів, де індивід не є відокремленою особою, що усвідомлює можливості (свободи), які утворюються в процесі розвитку суспільства.

Таким чином, виникнення права було пов'язано з: А) якісним ускладненням виробництва, політичного та духовного життя суспільства; Б) відокремленням особи як учасника суспільних відносин із своїми домаганнями на автономність існування (соціальну свободу); В) формуванням держави, якій знадобився новий нормативний соціальний регулятор, в змозі виконати такі завдання: 1) забезпечити функціонування суспільства як цілісного організму вищого порядку, ніж первісне суспільство, підтримувати в ньому порядок і стабільність; 2) закріпити та забезпечити індивідуальну свободу автономної особи.

2. **Право** — система норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визнаних державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечуються всіма заходами легального державного впливу аж до примусу.

Основними ознаками права є:

- 1) **нормативність** — право складається з певних норм (тобто правил поведінки загального характеру), розрахованих на багаторазове застосування і запропонованих для виконання кожному, хто опиниться в умовах, передбачених цими нормами права;
- 2) **системність** — усі нормативні правила повинні діяти системно, утворювати єдину несуперечливу систему норм;
- 3) **формальна визначеність** норм права полягає в точному їхньому оформленні і закріпленні їхнього змісту у відповідних нормативно-правових актах;
- 4) **загальнообов'язковість** — вимоги правових норм підлягають безумовному виконанню всіма суб'єктами, кому вони адресовані;

5) зв'язок з державою полягає в тому, що правові норми встановлюються та санкціонуються державою, а також застосовується державний примус для втілення правових вимог у життя;

6) *регулятивність*: право виступає як регулятор суспільних відносин і в цьому його найголовніша цінність.

Функціями права називають основні напрямки його впливу на суспільні відносини. Вони підрозділяються на *загальносоціальні* і *спеціальні юридичні*.

До загальносоціальних функцій права відносять:

А) гуманістичну – вона охороняє і захищає права людства, народу і кожної людини;

Б) організаційно-управлінську – вона спрямована на вирішення конкретних соціальних і економічних проблем;

В) інформаційну – норми права інформують людей про волю законодавця;

Г) ідеологічно-виховну – вона повинна формувати у людей певний світогляд.

Головними *спеціальними юридичними функціями права* є регулятивна й охоронна.

А) Регулятивна функція спрямована на врегулювання суспільного порядку шляхом закріплення бажаної поведінки в тих чи інших галузях суспільних відносин.

Б) Охоронна функція здійснюється владним правовим впливом на суб'єктів правових відносин з метою забезпечення їхніх прав і свобод, недоторканності з боку правопорушників, охорони їхньої власності, захисту держави і суспільства в цілому.

До основних *джерел права* відносять: **А)** правовий звичай; **Б)** правовий прецедент (судовий чи адміністративний); **В)** нормативний договір; **Г)** нормативно-правовий акт.

3. *Системою права* називається комплекс усіх діючих юридичних норм даної держави. *Правова системність* держави виявляється у взаємоузгодженні і несуперечності всіх правових приписів. А *упорядкованість* значної кількості всіх діючих норм проявляється в їхньому розподілі за галузями права.

Галузь права – це самостійна частина системи права, сукупність правових норм, що регулюють певну сферу якісно однорідних суспільних відносин. Усі галузі права поєднуються в єдину *систему права*, що визначає свободу й обґрунтованість поведінки людей відповідно до чинних нормативно-правових актів та інших джерел права.

5. Під *правовою нормою* розуміють встановлене або санкціоноване, а також охоронюване державою, формально обов'язкове правило поведінки, що визначає права й обов'язки особи в регульованих суспільних відносинах.

Кожна *норма права* має свою внутрішню структуру, що виражається в її розподілі на окремі елементи, тісно пов'язані між собою: **А)** гіпотезу; **Б)** диспозицію; **В)** санкцію.

Гіпотеза – частина норми права, що містить у собі умови (обставини), з настанням яких можна чи необхідно застосувати правило, що міститься в диспозиції.

Диспозиція – частина норми права, що містить у собі суб'єктивні права і юридичні обов'язки, тобто саме правило поведінки.

Санкція – частина норми права, у якій наводяться юридичні наслідки виконання чи невиконання правила поведінки, зафіксованого в диспозиції. Санкції можуть бути каральними (штрафними) чи заохочувальними (позитивними).

6. *Правові відносини* є результатом дії вимог норм права на відносини між різними суб'єктами. Вони мають низку ознак, що відрізняють їх від інших видів суспільних відносин. Такими *ознаками* є:

1) зв'язок між сторонами має індивідуальний характер, тобто суб'єктом правовідносин є персонально визначена особа – конкретна людина чи організація;

2) правовідносини з формальної точки зору суто юридичного підходу нерозривно пов'язані з нормами права, виникають на їх основі. Реально можуть виникати лише правовідносини, які визначені юридичною нормою. Єдиний виняток з цього правила — виникнення правовідносин у випадку вирішення справи на основі аналогії права;

3) правовідносини — це особлива форма взаємозв'язку суб'єктів через їх права і обов'язки, що закріплені у правових нормах. У правовідносинах завжди є дві сторони — одна, що має суб'єктивні права, і друга — на яку покладені відповідні юридичні обов'язки;

4) у правовідносинах реалізація суб'єктивних прав і здійснення юридичних обов'язків забезпечуються можливістю застосування заходів державного примусу;

5) правовідносини — це волевій відносини між суб'єктами, тобто вони виникають за їх волевиявленням. При цьому є правовідносини, для виникнення яких потрібне волевиявлення всіх його учасників (наприклад, вступ до шлюбу, договір купівлі-продажу), та правовідносини, для виникнення яких досить волевиявлення лише одного з його учасників (наприклад, проведення обшуку, накладення адміністративного стягнення);

6) правовідносини виникають з приводу реально існуючих цінностей.

Правоздатність — це передбачена нормами права здатність конкретної особи мати юридичні права й обов'язки. Правоздатність фізичної особи виникає в момент народження людини і припиняється з його смертю.

Дієздатність — це здатність суб'єкта правових відносин своїми діями самостійно здійснювати свої юридичні права і створювати для себе юридичні обов'язки.

Деліктоздатність — це здатність особи відповідати за свої вчинки і, насамперед, за правопорушення.

Підставою для виникнення, зміни чи припинення правових відносин є *юридичні факти*.

Юридичний факт — це передбачені гіпотезою правової норми обставини, з настанням яких виникають, змінюються чи припиняються правові відносини. Юридичні факти поділяються на *дії* (обставини, що залежать від волі людей) і *події* (обставини, що виникають незалежно від волі людей). Діяння можуть бути *правомірними* (дозволеними, у тому числі ті, які не мають метою створення правовідносин) і *неправомірними* (у тому числі винні, тобто правопорушення, і не винні — правові аномалії).

7. Правопорушення — це протиправне, винне, суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатного суб'єкту, що спричиняє шкідливі наслідки чи загрожує спричиненням таких наслідків. Соціальна сутність правопорушення складається в заподіянні шкоди тим особистим, груповим чи суспільним інтересам, що юридично захищені державою.

Склад правопорушення:

1. *Суб'єкт правопорушення* — деліктоздатна фізична чи юридична особа, яка скоїла правопорушення.

2. *Об'єкт правопорушення* — ті суспільні відносини, а також визначені блага, що охороняються нормами права, на які зазіхає правопорушення.

3. *Об'єктивна сторона* — суспільно небезпечне протиправне діяння, що заподіює шкоду чи створює небезпеку об'єкту, який охороняється нормою права, необхідний причинно-наслідковий зв'язок між ними. Протиправність діяння полягає в його невідповідності юридичним приписам. Є точний час, місце, способи, обставини і ситуація здійснення правопорушення, яке може бути активним (якщо суб'єкт не дотримується норм, що забороняються,) чи пасивним (якщо суб'єкт не виконує зобов'язуючих норм).

4. Суб'єктивна сторона – внутрішня психічна діяльність особи, пов'язана зі здійсненням правопорушення. Ознаками суб'єктивної сторони є провина, мотив і мета правопорушення.

Провина може бути двох видів: *намір* і *необережність*. Якщо суб'єкт усвідомлює протиправність свого діяння, передбачає і бажає настання негативних наслідків, то це – *прямий намір*. Якщо суб'єкт правопорушення усвідомлює протиправність свого діяння, передбачає його негативні наслідки, але байдужний до можливості їхнього настання, то це є *непрямим наміром*.

Необережність виявляється в протиправній самовпевненості і протиправній недбалості. *Протиправна самовпевненість* складається в усвідомленні суб'єктом діяння його протиправного характеру, передбаченні можливості настання негативних наслідків і наявності легковажності, що ці наслідки не виникнуть. *Протиправна недбалість* виникає за умови, якщо суб'єкт усвідомлює протиправність свого діяння, але не передбачає настання його негативних наслідків, хоча в силу свого положення і розвитку зобов'язаний (повинний) їх передбачати.

Мотив – це внутрішні процеси, що існують у свідомості певної особи і спонукають його зробити правопорушення. Мотив обумовлює характер дій правопорушника, формує спрямованість волі, визначає зміст провини.

Мета – це уява особи, яка скоює правопорушення, про бажаний результат, до якого воно прагне.

Мотив і мета близькі за значенням. Якщо мотив пояснює, чим керується особа, скоюючи правопорушення, то мета показує спрямованість діяння правопорушника і визначає результат, якого він хоче досягти.

Пропорушення за ступенем соціальної чи особистої шкоди поділяються на *проступки* (шкідливі правопорушення) і *злочини* (небезпечні правопорушення).

8. Правопорушення є юридичними фактами, що викликають виникнення правовідносин між державою в особі його органів (суду, прокуратури, міліції тощо) та правопорушником. В межах таких правовідносин виникає *юридична відповідальність*.

Юридична відповідальність – це закріплений в законах та забезпечений державою обов'язок правопорушника зазнавати примусового позбавлення певних належних йому благ.

Метою юридичної відповідальності є охорона від протиправних зазіхань соціальних цінностей, захищених законами; кара правопорушника (позбавлення його певних благ); вплив на свідомість правопорушника, спрямований на недопущення в майбутньому подібних діянь; профілактика можливих правопорушень з боку осіб, схильних у силу різних причин до протиправної діяльності; відновлення прав, порушених правопорушником (відшкодування заподіяної шкоди).

Види юридичної відповідальності:

Кримінальна відповідальність полягає в застосуванні засобів кримінального покарання до фізичних осіб, винних у здійсненні злочину.

Під *адміністративною відповідальністю* розуміють застосування до порушників встановленого порядку державного управління адміністративних стягнень, що тягнуть для таких осіб обтяжуючі наслідки морального чи майнового характеру.

Цивільно-правова відповідальність являє собою відповідальність фізичних чи юридичних осіб за порушення договірних зобов'язань, заподіяння поза договірною майнового збитку, а також за порушення особистих майнових прав. Необхідно враховувати, що цивільно-правова відповідальність має як майновий, так і компенсаційний (правопоновлювальний) характер.

Трудове право України передбачає як дисциплінарну, так і матеріальну відповідальність працівників:

А) загальна дисциплінарна відповідальність передбачає до порушників трудової дисципліни застосування наступних стягнень: догани і звільнення з роботи. Однак спеціальними статутами і положеннями про дисципліну для окремих категорій працівників можуть бути передбачені й інші види дисциплінарних

стягнень; **Б) матеріальна відповідальність** розглядається як юридична відповідальність працівника за матеріальний збиток, заподіяний підприємству, у результаті порушення ним покладених на нього трудових обов'язків.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: закон, підзаконний акт, правовий звичай, правовий договір, правовий прецедент, галузь права, інститут права, гіпотеза, диспозиція, санкція, дієздатність, правоздатність.

ПИТАННЯ ДО ТЕМИ:

1. Які причини і закономірності виникнення права?
2. У чому полягає цінність права?
3. Чи є принцип верховенства права важливим для життя суспільства? Чому?
4. Чому право посідає важливе місце у житті суспільства, незважаючи на існування значної кількості інших норм?
5. Чому правовідносини називають "**життям**" права?
6. Що таке структура законодавства та якою вона буває?
7. Як співвідносяться між собою поняття "**галузь права**" і "**система права**"?
8. Чи тотожні між собою такі поняття, як: "**система права**" і "**правова система**"?
9. У чому полягає необхідність систематизації нормативно-правових актів?
10. Які галузі права належать до публічного права?
11. Які галузі права належать до приватного права?
12. Назвіть основні причини правопорушень.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ.

ТЕМА: ПРАВО

1. Право: поняття, ознаки.
2. Співвідношення права і моралі.
3. Правовідносини, складові.
4. Норма права, складові.
5. Правопорушення, складові.
6. Юридична відповідальність: поняття, види.

Студент повинен **ЗНАТИ** властивості права; джерела права; систему права; систему законодавства; структуру правової норми; склад правопорушення

Студент повинен **УМІТИ** пояснити, яка саме **відмінність** між такими поняттями, як: **закон - підзаконний акт; правовий звичай - правовий договір - правовий прецедент; інкорпорація - кодифікація - консолідація; гіпотеза - диспозиція - санкція; галузь права - інститут права; дієздатність — правоздатність - деліктоздатність**

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ:

ЗАВДАННЯ № 1. Заповніть таблицю "**Порівняльна характеристика моралі і права**"

	Мораль	Право
1. Час виникнення		

2. Форма вираження		
3. Спосіб забезпечення		

ЗАВДАННЯ № 2. У первісному суспільстві звичай **кровної помсти** був обов'язковим. Вважалося, що душа людини, яка не помстилася, не знайде спокою. Людство змінювалося, але кровна помста не йшла в минуле.

Навіть нині вона інколи нагадує про себе якоюсь страшною трагедією.

Одним із найпоширеніших звичаїв помсти було правило **таліону** (лат. «відплата») за яким злодій мав зазнати через покарання такі самі страждання і збитки, яких він завдав потерпілому. Основою цього правила є принцип «око за око, зуб за зуб». В основі правила таліону були уявлення людей, хоча й примітивні, про справедливість. Яскравим прикладом є той факт, що злодія не карали до тих пір, поки він не одужає сам. Адже треба було точно визначити, які збитки нанесені людині, і лише тоді застосовувати до злодія рівноцінне покарання.

Як ви вважаєте, чи треба засуджувати людей первісного суспільства за використання кровної помсти, а згодом — правила таліону? Чи потрібно вводити правило таліону в сучасне законодавство? Свою точку зору обґрунтуйте.

ЗАВДАННЯ № 3. За схемою структури правової норми змодельуйте правову норму, яка б мала усі три її складові:

НОРМА ПРАВА = ГІПОТЕЗА ("якщо") + ДИСПОЗИЦІЯ ("то") + САНКЦІЯ ("інакше")

ВИРІШИТИ ЗАДАЧІ:

ЗАДАЧА № 1. Визначити у наведеному переліку ситуацій виникнення правовідносин:

1) генеральний директор видавництва прийняв рішення про звільнення з роботи начальника відділу реалізації за систематичні запізнення	
2) робітник заводу відмовився взяти участь у профспілкових зборах трудового колективу	
3) священник звернувся до віруючих із закликом утриматися від вживання м'ясних страв на час посту, а у разі відвідування кладовищ у поминальні дні не прикрашати могили померлих родичів та знайомих штучними квітами	
4) під час футбольного матчу один із футболістів, грубо порушивши правила, завдав травми супернику	
5) дві приватні фірми уклали між собою договір поставки	
6) дівчина зайшла до православного храму з непокритою головою, що викликало обурення деяких віруючих	

ЗАДАЧА № 2. Визначити у наведеному переліку **юридичні акти** і **юридичні вчинки**:

Юридичні акти		Юридичні вчинки
	1. Заява в ЖЕК щодо ремонту стелі в під'їзді будинку	
	2. Договір купівлі-продажу жилого приміщення	
	3. Складання пісні	
	4. Рішення суду про призначення аліментів на малолітню дитину	

5. Випадковий фотознімок епізоду пограбування людини

ЗАДАЧА № 3. Визначити відповідність між видами юридичної відповідальності [буква] та прикладами правопорушень [цифра]:

1. Жорстоке поводження з тваринами	А) дисциплінарна відповідальність
2. Давання хабара [неправомірної вигоди]	Б) адміністративна відповідальність
3. Систематичне невиконання трудових обов'язків	В) матеріальна відповідальність
4. Пошкодження речі, що є власністю іншої особи	Г) кримінальна відповідальність
	Д) цивільно-правова відповідальність

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА: 1, 3, 7, 12, 16

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА: 8, 9

РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ТЕМА 2.1. ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Характеристика конституційного права як галузі права України.
2. Конституція: поняття, види.
3. Загальні засади державного ладу України.
4. Види прав людини і громадянина.
5. Правовий статус особи (громадянин, підданий, іноземець, особа без громадянства, біженець, тимчасовий внутрішній переселенець).
6. Громадянство. Способи набуття громадянства. Принципи набуття громадянства.
7. Форми народовладдя в Україні.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

При вивченні даної теми зверніть увагу на те, що:

1. Конституційне право України зосереджує свою увагу на основах конституційного ладу країни; основах правового статусу людини і громадянина; основах правосуддя; основах територіального устрою України та порядку організації і діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування.

2. Конституція - єдиний правовий акт [або система таких актів], який визначає суспільний і державний лад країни, державний устрій, основні права і обов'язки громадян; має найвищу юридичну силу.

Види конституцій - **Див.: Додатки. Таблиця № 3.**

Відмінності норм Конституцій України у редакції 1996 і 2004 - **Див.: Додатки. Таблиця № 4.**

3. Конституційний лад можна розглядати як фактичну конституцію держави, тобто ті реальні суспільні відносини, що складаються на ґрунті юридичної конституції або навпаки, виникають і функціонують всупереч їй. Він (цей лад), з одного боку, є похідним від юридичної конституції, виступаючи (звичайно в ідеалі) як її втілення в життя. З іншого боку, конституційний лад сам впливає на зміст нормативно-правового

вираження й забезпечення або незабезпечення юридичної конституції. Іншими словами, конституційний лад (фактично конституція) та юридична конституція складають конституційну систему.

Загальні засади державного ладу України - **Див.: Додатки. Таблиця № 5.**

Принципи конституційного ладу: 1) *державний суверенітет* (державна влада в Україні єдина, верховна та незалежна), 2) *унітаризм* (державна цілісність), 3) визнання *людини* найвищою соціальною цінністю, 4) *суверенітет народу* (верховенство народної влади, право народу бути носієм суверенітету і єдиним джерелом влади), 5) *поділ влади* на законодавчу, виконавчу і судову, 6) *формування ринкової економіки* (визнання та захист різних форм власності), 7) *ідеологічна і політична різноманітність* (жодна ідеологія не може бути визнана державою як обов'язкова, визнання багатопартійності), 8) *Україна — світська держава* (жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова, церкву і релігійні організації відокремлено від держави).

4. Людина — найвища соціальна цінність; її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність, безпека гарантуються і забезпечуються державою; *права людини* визначають можливості, свободу дій, вчинків, поведінки в суспільстві.

Права людини поширюються на всіх людей, які проживають у державі. Права громадянина — лише на осіб, які є громадянами.

Види конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина — **Див.: Додатки. Таблиця № 6.**

5-6. Правовий статус особи — відносини між особою і державою та суспільством, передбачені та гарантовані законами.

Види правового статусу особи - **Див.: Додатки. Таблиця № 7.**

Громадянство — правовий зв'язок фізичної особи та держави, що породжує взаємні права та обов'язки. Способи набуття громадянства - **Див.: Додатки. Таблиця № 8.**

Підстави набуття громадянства України - **Див.: Додатки. Таблиця № 9.**

Умови прийняття до громадянства України - **Див.: Додатки. Таблиця № 10.**

Способи припинення громадянства України - **Див.: Додатки. Таблиця № 11.**

7. Пряма (безпосередня) демократія — безпосередня участь народу у прийнятті важливих рішень державного життя.

Представницька демократія — спосіб вираження та утвердження волі громадян через обраних ними своїх представників до органів влади.

Форми народовладдя в Україні - **Див.: Додатки. Таблиця № 12, 13.**

Види референдумів - **Див.: Додатки. Таблиця № 14.**

Проведення загальнодержавного референдуму за народної ініціативи - **Див.: Додатки. Таблиця № 15.**

Виборча система - сукупність установлених законом правил проведення виборів; порядок здійснення певних процедур виборчої кампанії та способів визначення результатів голосування.

Види виборчих систем - **Див.: Додатки. Таблиця № 16.**

Виборче право — система правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язана з формуванням органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом голосування.

Активне виборче право — право громадян України вільно обирати своїх представників до органів влади.

Пасивне виборче право — право бути обраним до органів влади.

Виборча система України: 1) право голосу мають усі громадяни України, яким на день виборів виповнилося 18 років (за винятком осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними), 2) кожний

громадянин має один голос, 3) народні депутати України, Президент України обираються безпосередньо виборцями, 4) контроль за волевиявленням виборців не допускається.

Абсентеїзм — свідомо неявка частини виборців на виборчі дільниці для голосування.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: *писана конституція, неписана конституція, гнучка конституція, жорстка конституція, громадянство, підданство, апатрид, оптація, вибори, референдум, всеукраїнський референдум, місцевий референдум, абсентеїзм.*

ПИТАННЯ ДО ТЕМИ:

1. Чому конституційне право називають "**державним правом**", а Конституцію - "**правом законів**"?
2. Чому Конституція України закріплює невеликий за обсягом перелік обов'язків людини і громадянина?
3. Чому активне виборче право громадян при пропорційній виборчій системі вважається звуженим?
4. Чому народне волевиявлення ніколи не може бути повним за обсягом?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ.

ТЕМА: ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Конституція: поняття, види.
2. Права людини і громадянина.
3. Правовий статус особи.
4. Громадянство. Способи набуття громадянства. Принципи набуття громадянства
5. Народовладдя, його види.

Студент повинен **ЗНАТИ** види конституцій; види конституційних прав та обов'язків людини і громадянина; види виборчих систем; стадії законодавчого процесу.

Студент повинен **УМІТИ** пояснити, яка саме **відмінність** між такими поняттями, як: **писана конституція - неписана конституція; гнучка конституція - жорстка конституція; дарована конституція - народна конституція; постійна конституція - тимчасова конституція; громадянство - підданство; апатрид - оптація; біженець - особа без громадянства - тимчасовий внутрішній переселенець; вибори — референдум - абсентеїзм; всеукраїнський референдум - місцевий референдум; звичайний список кандидатів у депутати - жорсткий список кандидатів у депутати; імперативний депутатський мандат - вільний депутатський мандат; депутатський імунітет - депутатський індемнітет; депутатська група - депутатська фракція**

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ:

ЗАВДАННЯ № 1. Заповніть таблицю "Сильні та слабкі сторони виборчих систем"

Виборча система:	Сильні сторони:	Слабкі сторони:
1. Мажоритарна		
2. Пропорційна		
3. Змішана		

ЗАВДАННЯ № 2. Підготувати доповідь - презентацію

"ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯВИЩА, ПОДІЇ, ПРОЦЕСУ" (УВАГА! СТУДЕНТ ОБИРАЄ НА ВЛАСНИЙ РОЗСУД БУДЬ-ЯКУ ПОДІЮ АБО ЯВИЩЕ ЧИ ПРОЦЕС, ЯКІ МАЮТЬ БЕЗПОСЕРЕДНЄ ВІДНОШЕННЯ ДО УКРАЇНИ І ГОТУЄ РОЗГОРНУТУ ДОПОВІДЬ ЗА ПЛАНОМ, ЩО ДОДАЄТЬСЯ):

1. Час події.
2. Місце події.
3. Масштаби події
4. Учасники події.
5. Мета учасників.
6. Короткий зміст події, явища, процесу.
7. Здобутки події.
8. Результати події.
9. Перспективи події.
10. Провідні діячі.

ЗАВДАННЯ № 3. Сформулювати **ПОРАДИ ВИБОРЦЯМ** або скласти пам'ятку для тих громадян, хто голосуватиме уперше.

ЗАВДАННЯ № 4. Підготувати доповідь - презентацію "ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ / ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ" (УВАГА! СТУДЕНТ ОБИРАЄ НА ВЛАСНИЙ РОЗСУД БУДЬ-ЯКУ ПОЛІТИЧНУ ПАРТІЮ ЧИ ГРОМАДСЬКУ ОРГАНІЗАЦІЮ, ЯКІ НАРАЗІ Є В УКРАЇНІ, І ГОТУЄ РОЗГОРНУТУ ДОПОВІДЬ ЗА ПЛАНОМ, ЩО ДОДАЄТЬСЯ):

1. Назва політичної партії, організації, руху.
2. Час і місце створення.
3. Засновники, лідери, провідні діячі.
4. Наявність програми діяльності.
5. Політичні вимоги.
6. Соціальні вимоги.
7. Ідеологічні вимоги.
8. Соціальний, інтелектуальний потенціал учасників.
9. Основні лозунги, вимоги.
10. Найголовніші здобутки.

ВИРІШИТИ ЗАДАЧІ:

ЗАДАЧА № 1. Прокоментуйте наведене висловлювання:
"Кожен парламент у тій чи іншій державі є дзеркальним відображенням інтелектуального рівня суспільства, яке його обрало" [Шарль де Голль].

ЗАДАЧА № 2. Визначити **громадянство** дитини, користуючись Законом України "Про громадянство" від 18.01.2001 [відповідь оформити у вигляді таблиці]:

Громадянство одного з батьків	Громадянство другого з батьків	Місце народження дитини	Громадянство дитини
Україна	Україна	Україна	
Україна	Україна	За межами України	
Україна	Іноземець	Україна	
Україна	Іноземець	За межами України	
Україна	Без громадянства	Україна	
Без громадянства	Без громадянства	Україна	
Невідомо	Невідомо	Україна	

ЗАДАЧА № 3. Визначити за допомогою Закону України "Про громадянство" від 18.01.2001 хто із зазначених осіб не має права на отримання українського громадянства:	
1) Андрій Репетовський, який народився на території Вірменії, батьками якого є громадяни України	ВІДПОВІДЬ:
2) 32-річна Яна Чешкова, яка народилася та до 26 років постійно жила в Празі, потім, одружившись із громадянином України, переїхала до України, де наразі живе та працює, вивчила українську мову, історію та Конституцію України	ВІДПОВІДЬ:
3) Ксенія Мочалкіна, яка народилася в Києві, її батько - громадянин Польщі, мати — громадянка Росії	ВІДПОВІДЬ:
4) дитина, що народилася в Україні під час переїзду її батьків із Росії на постійне проживання до Німеччини	ВІДПОВІДЬ:
5) особа без громадянства, дід якої народився на території Закарпатської України та емігрував до США у 1939 році	ВІДПОВІДЬ:
6) дитина, батьки якої померли [громадяни Молдови], виховується у державному дитячому будинку в Україні	ВІДПОВІДЬ:
7) громадянин України встановив опіку над своїм другом, громадянином Білорусі, який проживає в Україні і визнаний судом недієздатним	ВІДПОВІДЬ:
8) громадянин Росії визнаний судом батьком дитини, що народилася в Україні у громадянки України	ВІДПОВІДЬ:
9) особа без громадянства, що проживає в Україні протягом останніх 4 років, має власну квартиру, отримує пенсію, вивчила українську мову, не притягувалася до юридичної відповідальності, подала заяву про прийняття до громадянства України	ВІДПОВІДЬ:
10) дитина, що народилася в Україні, батьки якої є особами без громадянства, що постійно проживають в Україні	ВІДПОВІДЬ:
11) новонароджена дівчинка, яку знайдено на залізничному вокзалі міста Лубни Полтавської області, батьки якої невідомі	ВІДПОВІДЬ:
12) дитина, що народилася в Україні, батьки якої є особами без громадянства, що тимчасово перебувають на території України	ВІДПОВІДЬ:
ЗАДАЧА № 4. Визначити за допомогою Закону України "Про громадянство" від 18.01.2001 випадок, у якому втрачається українське громадянство:	
1) Андрій Репетовський три роки тому виїхав з України до Анголи та рік тому вступив на військову службу до поліції цієї країни	ВІДПОВІДЬ:
2) Ксенія Мочалкіна — громадянка України одружилася з громадянином США та два роки тому виїхала до нього на постійне проживання	ВІДПОВІДЬ:
3) 12-річний Назар - громадянин України, усиновлений громадянами ФРН, виїхав на проживання до усиновителів	ВІДПОВІДЬ:
4) Олені Деркач, громадянці України, під час перебування у Франції було відмовлено в захисті її інтересів посольством України	ВІДПОВІДЬ:

5) сім'я Орлових: чоловік, дружина, донька [13 років], син [6 років], що проживає у США 5 років, отримала дозвіл від уряду країни на прийняття громадянства США. Чи враховуватимуться у даному разі інтереси дітей?	ВІДПОВІДЬ:
6) батьки малолітнього Антона Мочалкіна [14 років] переїжджають на постійне проживання у Росію, змінюючи громадянство України на російське. Антон не бажає переїжджати, змінювати громадянство і хоче жити в Україні з бабусею. Чи буде враховано бажання Антона у зазначеній ситуації?	ВІДПОВІДЬ:
7) громадянин України виїхав на постійне місце проживання до Угорщини і проживає там 9 років, не реєструючись у консульстві чи посольстві України	ВІДПОВІДЬ:
8) громадянин України є радником Збройних сил Грузії відповідно до угоди між урядами Грузії та України	ВІДПОВІДЬ:
9) громадянка переїхала з Кишинева до Києва минулого року отримала українське громадянство, прийняла участь у виборах парламенту Молдови, голосуючи в консульстві Молдови у Києві	ВІДПОВІДЬ:
10) громадянин України затриманий в Афганістані та засуджений за участь у злочинах проти людства під час служби в загонах талібів	ВІДПОВІДЬ:
ЗАДАЧА № 5. Визначити за допомогою Закону України "Про громадянство" від 18.01.2001 випадок, у якому за громадянином зберігатиметься українське громадянство:	
1) Олексій, малолітній громадянин України, виїхав з батьками до Білорусі на постійне місце проживання, при цьому його батьки вийшли з українського громадянства	ВІДПОВІДЬ:
2) громадянин України на запрошення Міністерства оборони Литви вступив на службу в генеральний штаб цієї країни, не погодивши це питання з органами української держави	ВІДПОВІДЬ:
3) громадянин України переїхав жити до Німеччини, подав заяву й отримав німецьке громадянство	ВІДПОВІДЬ:
4) громадянин України вступив на службу до французького іноземного легіону	ВІДПОВІДЬ:
5) 12-річна Злата народилася в Лондоні, її батько — підданий Великої Британії, мати — громадянка України	ВІДПОВІДЬ:
ЗАДАЧА № 6. Визначити за допомогою чинної Конституції України, які права людини було порушено чи дотримано у наведених ситуаціях:	
1) працівниками підрозділу міліції по боротьбі із економічними злочинами було заарештовано групу осіб, що займалася виготовленням та збутом аудіо- та відео-продукції	ВІДПОВІДЬ:
2) Артем Мочалкін після закінчення університету довгий час не міг знайти роботу за фахом і за порадою друзів вирішив розпочати власну справу, відкривши магазин	ВІДПОВІДЬ:
3) Оксана Репетовська працює майстром на заводі "КУЗНЯ НА РИБАЛЬСЬКОМУ". У зв'язку із складною економічною ситуацією в країні роботодавець упродовж 3	ВІДПОВІДЬ:

місяців не виплачує їй заробітну плату, у зимовий період не опалює цехові приміщення, не вмикає освітлення	
4) за рішенням міської ради громадянину Репетовському (89 років, інвалід Великої Вітчизняної війни, пересувається на інвалідному візку) було надано нову квартиру на першому поверсі із пологим підйомом для інвалідного візка	ВІДПОВІДЬ:
5) громадянин Мочалкін (79 років, хворий і не може ходити) написав заяву голові виборчої дільниці, щоб у день виборів до Верховної Ради України йому додому принесли бюлетень і скриню для голосування, та через велику кількість бажаючих голосувати про нього забули	ВІДПОВІДЬ:
6) у літньому таборі відпочинку старшокласники час від часу ввечері заходили до кімнат, де проживали діти молодшого віку і заставляли їх віджиматися, пересуватися на чотирьох кінцівках, гавкати як собаки тощо, погрожуючи за невиконання та повідомлення вихователям чи вожатим фізичною розправою	ВІДПОВІДЬ:
7) Кабінетом Міністрів України підготовлено законопроект, за яким частина одиноких матерів може позбутися державної допомоги: виплат на дитину можуть позбутися ті одинокі матері, чий дохід перевищує середню заробітну плату (4500 гривень)	ВІДПОВІДЬ:
8) за рішенням глави обласної державної адміністрації телеканалу "Заграва", кореспонденти якого у своїх репортажах гостро критикували дії місцевої влади, було відмовлено у виділенні частотного ефіру за "підрив державної безпеки і авторитету влади"	ВІДПОВІДЬ:
9) директор приватного підприємства, використовуючи міні-АТС, часто прослуховував і час від часу втручався у телефонні розмови своїх працівників	ВІДПОВІДЬ:
10) у зв'язку з тим, що у громадянки Репетовської є двоє неповнолітніх дітей їй було надано до основної щорічної відпустки додаткову оплачувану відпустку у 14 календарних днів	ВІДПОВІДЬ:
ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА: 1, 6, 12, 16 ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА: 1, 15, 21, 22	

РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ТЕМА 2.2. ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Характеристика адміністративного права як галузі права України.
2. Адміністративний примус та переконання.
3. Адміністративне правопорушення, його складові.
4. Адміністративні стягнення: поняття, види.
5. Адміністративна відповідальність.
6. Характеристика кримінального права як галузі права України.
7. Злочин: поняття, ознаки, види.
8. Склад злочину.
9. Необхідна оборона, крайня необхідність, уявна оборона.

10. Співучасть у злочині, види співучасників.
11. Покарання: мета застосування, види покарань.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

При вивченні даної теми зверніть увагу на те, що:

1. Адміністративне право України регулює суспільні відносини управлінського характеру, які виникають у процесі публічного управління економікою, соціально-культурною та адміністративно-політичною сферами життя, а також у ході забезпечення реалізації та захисту прав, свобод та інтересів громадян та юридичних осіб органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Предметом адміністративного права є *відносини*, які виникають з приводу управлінської діяльності та *взаємовідносини* між представниками публічної влади і приватними (фізичними та юридичними) особами, а саме: **А) відносини між державними органами, які підпорядковані один одному** — наприклад, Кабінет Міністрів України - Міністерство освіти і науки України; **Б) відносини між державними органами, які не мають безпосереднього підпорядкування один одному** — наприклад, Міністерство юстиції України - Міністерство внутрішніх справ України; **В) відносини між державними органами та установами, організаціями, які їм підпорядковані** — наприклад, Міністерство освіти і науки України - НТУУ "КПІ ім. Ігоря Сікорського"; **Г) відносини між державними органами та іншими установами, підприємствами, громадськими організаціями, громадянами** — наприклад, **1)** відділ соціального забезпечення - громадянин, який звернувся із заявою щодо отримання пенсії; **2)** міське управління МВС України - представники політичної партії, які звернулися зі скаргою на дії співробітників органів внутрішніх справ щодо демонтажу наметового містечка.

В адміністративних відносинах важливим є уміння керувати і підпорядковуватися; особливостями зазначених відносин є: **А)** можливість застосування примусу; **Б)** нерівність сторін в окремих ситуаціях.

2. Під методами державного управління варто розуміти спосіб реалізації і функцій виконавчої влади конкретними органами державного управління і посадових осіб через їхній вплив на волю і створення підлеглих органів, а також громадян.

Ведучим методом управлінської діяльності є *метод переконання*, за допомогою якого здійснюється вплив на свідомість людей, з метою дотримання ними визначеного поведіння.

Метод примусу – це спосіб впливу на суб'єкти управління (громадян), які нездатні управляти власною поведінкою відповідно до правил, установленими державою. Засоби примусу застосовуються в тих випадках, коли вичерпані всі засоби переконання до тих осіб, що не дотримують вимоги законів чи інших нормативно-правових актів.

Адміністративний метод полягає в тому, що органи управління безпосередньо встановлюють підлеглим суб'єктам (органам, громадянам) визначені правила поведінки. А у випадку їхнього невиконання можуть бути використані методи адміністративного примусу.

Економічний метод не передбачає адміністративних мір, а припускає здійснення впливу на суб'єкти керування через застосування до них різних методів економічного стимулювання (пільг, санкцій, кредитів, субсидій, цінової політики і т.п.). Наявність цих стимулів дає суб'єктам можливість самим вибирати найбільш оптимальні форми і методи діяльності для досягнення кінцевих виробничих задач.

3. Адміністративним правопорушенням [проступком] визнається *протиправна, винна [умисна або необережна] дія [або бездіяльність]*, яка: **А)** посягає на державний [або на громадський] порядок, права і свободи громадян, встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність, яка настає у разі, коли зазначене правопорушення не спричиняє кримінальну відповідальність; **Б)** має причинний зв'язок між протиправними діями і наслідками, що настали.

Склад адміністративного правопорушення — **Див.: Додатки. Таблиця № 17.**

4. Адміністративне стягнення — це спосіб відповідальності, що застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративний проступок, а також попередження вчинення нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Види адміністративних стягнень — **Див.: Додатки. Таблиця № 18.**

5. Адміністративна відповідальність [настає з 16 років, застосовується тільки до осудної особи] - міра державного примусу, яка виражається у позбавленні певних соціальних благ правопорушника за адміністративний проступок.

Особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, підлягає відповідальності на підставі законодавства, яке діє на час вчинення правопорушення.

Закон, який скасовує або пом'якшує адміністративну відповідальність, має зворотну силу, поширюється на правопорушення, які вчинено до видання цих актів.

Закон, який встановлює або посилює адміністративну відповідальність, зворотної сили не має.

6. Кримінальне право – галузь права, що представляє собою сукупність юридичних норм, затверджених вищим органом державної влади – Верховною Радою України, що встановлюють принципи кримінальної відповідальності, а також визначальних, які суспільно небезпечні діяння визнаються злочинами і яким покаранням підлягають особи, винні в їхньому здійсненні.

<i>Предмет кримінального права:</i>	<i>Завдання кримінального права:</i>	<i>Кримінальна відповідальність:</i>	<i>Кримінальне покарання:</i>
Суспільні відносини, що виникають тільки у зв'язку зі скоєнням злочинів	1) правове забезпечення миру, безпеки людства, запобігання злочинам;	1) передбачені Кримінальним кодексом обмеження прав і свобод особи, яка вчинила злочин;	Необхідний засіб охорони суспільства від злочинних посягань [погроза покаранням + примусовий вплив на осіб, які вже скоїли злочини]
	2) правова охорона конституційного ладу, благ людини, громадської безпеки, власності, правопорядку, довкілля	2) реакція держави на вчинений злочин [обвинувальний вирок суду];	

7-8. Злочин - це передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), здійснене суб'єктом злочину.

Злочинне діяння може бути здійснено у формі дії або бездіяльності.

Злочинна дія - це вид активної поведінки особи, коли вона здійснює дії, прямо заборонені кримінальним законом. Наприклад, крадіжка, розбій, здирство - це злочини, здійснені у формі дії.

Злочинна бездіяльність - це вид пасивної поведінки особи, коли вона не здійснює дій, прямо зазначених законом. Наприклад, злочином, здійсненим у формі бездіяльності, є ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 Кримінального кодексу України).

Суб'єктом злочину визнається *фізична осудна особа*, що скоїла злочин у віці, з якого може наступати кримінальна відповідальність. *Осудною* визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Кримінальній відповідальності підлягають особи,

яким на момент вчинення злочину виповнилося *16 років*. Кримінальній відповідальності підлягають також особи *14 років*, що скоїли злочини, соціальну небезпеку яких вони в змозі усвідомлювати. Вичерпний перелік таких злочинних діянь визначений Кримінальним кодексом (ч. 2 ст. 22 Кримінального кодексу України).

Не є злочином діяння, хоч і передбачене чинним Кримінальним кодексом України, але через малозначність не представляє суспільної небезпеки, тобто не заподіяло істотної шкоди, наприклад, крадіжка пачки масла, буханця хліба, пляшки води. Ці діяння є адміністративною провиною.

Злочин: поняття, ознаки, склад злочину; вина, форми вини — **Див.: Додатки. Таблиця № 19.**

Класифікація злочинів.

Класифікація злочинів проводиться залежно від ступеня їх тяжкості:

1) злочином *невеликої тяжкості* є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на термін не більше двох років або інше, м'якше покарання. Наприклад, до таких злочинів належить незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України), незаконне використання товарного знаку (ст. 229), жорстоке поводження з тваринами (ст. 209 КК України);

2) злочином *середньої тяжкості* є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на термін не більше п'яти років. Прикладами таких злочинів можуть бути підміна дитини (ст. 148 КК України), виготовлення, збут і використання підроблених недержавних цінних паперів (ч. 1 ст. 224 КК України), свідомо незаконне затримання або незаконний привід (ч. 1 ст. 371 КК України);

3) *тяжким* злочином є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на термін не більше десяти років. Приклади тяжких злочинів - умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 121 КК України), розбій (ч. 1, 2 ст. 137 КК України);

4) *особливо тяжким* злочином є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на термін понад десять років або довічне позбавлення волі. Наприклад, до особливо тяжких злочинів належать державна зрада (ст. 111 КК України), умисне вбивство з обтяжуючими обставинами (ч. 2 ст. 115 КК України).

9. Нерідкі випадки, коли умисний злочин вчиняється двома і більш особами, тобто - має місце *співучасть в злочині*. Скоєння злочину в співучасті підвищує його суспільну небезпеку і тому визнається кримінальним законом обставиною, обтяжливою відповідальність.

Співучасть має ряд *ознак*:

1) учасниками злочину є *не менше двох* деліктоздатних осіб. Не є співучастю вчинення злочину однією деліктоздатною особою за допомогою неосудної особи, або особи, що не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність;

2) злочин здійснюється *загальними зусиллями* всіх співучасників;

3) усі співучасники діють *умисно*.

По ролі, яку виконують співучасники злочину, розрізняють *просту співучасть*, коли дії всіх співучасників однотипні, і *складна співучасть*, коли всі співучасники виконують різні ролі.

Види співучасників злочину — **Див.: Додатки. Таблиця № 20.**

10. Обставини, що виключають злочинність діяння:

	<i>Необхідна оборона</i>	<i>Крайня необхідність</i>
1. Джерело небезпеки, що відвертається:	неправомірне посягання;	стихийне лихо, дії людей, тварин;

2. Кому завдається шкода:	лише винуватому у посяганні;	третім особам, що взагалі непричетні до створення небезпеки;
3. Розмір завданої шкоди:	може перевищувати заподіяну або відвернену шкоду;	відвернена шкода повинна бути більшою, ніж завдана;
4. Право застосування:	незалежно від можливості уникнути посягання;	лише у разі неможливості відвернути небезпеку іншим способом;
5. Юридична відповідальність:	відсутня	цивільна відповідальність

Уявна оборона - дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно-небезпечного посягання не було, і особа, невірно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

Настає *кримінальна* відповідальність [за перевищення меж необхідної оборони].

Настає *цивільна* відповідальність [за перевищення меж крайньої необхідності]

11. Покарання - міра примушення, вживана від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винуватою у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання є найбільш суворим видом кримінальної відповідальності.

Суть покарання полягає в тому, що засуджений зазнає певні позбавлення і страждання (наприклад, обмеження пересування, особистої недоторканності, таємниці листування - при позбавленні волі). Проте кара - не єдина і навіть не головна мета покарання. Покарання має на *меті* виправлення засуджених, попередження скоєння нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Види покарань — **Див.: Додатки. Таблиця № 21.**

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: *адміністративний проступок, адміністративне стягнення, адміністративна відповідальність, злочин, ознаки злочину, склад злочину, класифікація злочинів, прямий умисел, непрямий умисел, злочинна недбалість, злочинна самовпевненість, необхідна оборона, уявна оборона, крайня необхідність.*

ПИТАННЯ ДО ТЕМИ:

1. В чому полягають особливості адміністративних відносин?
2. Що таке державні органи та з кого вони складаються?
3. Яку мету переслідують адміністративні стягнення?
4. У чому полягають особливості адміністративної відповідальності?
5. Чи збігаються поняття "**злочин**" і "**злочинність**"?
6. Чим покарання відрізняється від адміністративного стягнення?
7. Як ви вважаєте, до яких суспільних наслідків могла б призвести відсутність у законодавстві кримінальної відповідальності?
8. Що означає принцип кримінального права "**без вказівки закону немає ні злочину, ні покарання**"?
9. Чи справедливим є, на вашу думку, те, що чинний Кримінальний кодекс України не передбачає довічне ув'язнення неповнолітній особі, навіть якщо вона умисно заподіяла смерть іншій людині?
10. Чи не є кара виявом принципу первісних часів "**око за око, зуб за зуб**"? Чому?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ.

ТЕМА: ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Адміністративне правопорушення, його складові.
2. Адміністративні стягнення: поняття, види.
3. Злочин: поняття, ознаки, види.
4. Склад злочину.
5. Необхідна оборона, крайня необхідність, уявна оборона.
6. Співучасть у злочині, види співучасників.
7. Покарання: мета застосування, види покарань.

Студент повинен **ЗНАТИ** складові адміністративного правопорушення; види адміністративних стягнень; ознаки злочину; склад злочину; форми вини; види співучасників злочину; види покарань за злочин.

Студент повинен **УМІТИ** пояснити, яка саме **відмінність** між такими поняттями, як: **адміністративна відповідальність - адміністративне стягнення; адміністративний проступок - злочин; необхідна оборона - уявна оборона - крайня необхідність.**

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ:			
ЗАВДАННЯ № 1. Наведіть приклади правопорушень і злочинів, які можуть бути вчинені лише умисно, тільки з необережності, а також ті, які можуть бути вчинені як умисно, так і за необережністю [відповідь оформити у вигляді таблиці]:			
Правопорушення, які можуть бути вчинені як умисно, так і з необережності	Злочини, які можуть бути вчинені лише умисно	Злочини, які можуть бути вчинені лише за необережністю	
ВИРІШИТИ ЗАДАЧІ:			
ЗАДАЧА № 1. Прокоментуйте наведені висловлювання щодо співвідношення ідеї правової держави та адміністративного управління:			
А) "Я бачу загибель тієї держави, де закон не має сили й перебуває під чиеюсь владою. А там, де закон володар над правителями, а вони його раби, - я бачу спасіння держави та всі блага, які тільки можуть дарувати державам боги..." (Платон)		Б) "Бувають випадки, коли методи правління прекрасні, а в державі смута; але з давніх-давен і до наших днів не чути було, щоб смута виникла за досконалого правління" (Сюнь Цзи)	
ВІДПОВІДЬ:		ВІДПОВІДЬ:	
ЗАДАЧА № 2. Проаналізувати зазначені ситуації [відповідь оформити у вигляді таблиці]:			
	Чи має місце адміністративний проступок?	Чи наставатиме адміністративна відповідальність?	Яке стягнення найімовірніше застосовуватиметься?
А) у 45 років Олена Деркач вчасно не вклеїла фотокартку у паспорт;			

Б) Оксана Репетовська, поспішаючи на роботу, перейшла дорогу на заборонений сигнал світлофора;			
В) Оксана Зінченко (50 років), перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вимагала від водія тролейбуса змінити маршрут. На зауваження водія і пасажирів відповідала брутальною лайкою			
Г) Сергій Жданов (30 років) втратив право на відстрочення від призову до лав Збройних Сил України, а тому вирішив переховуватися від працівників військкомату			

ЗАДАЧА № 3. Прокоментуйте наведену ситуацію:

Співробітники Подільського РУВС МВС України в місті Києві розшукують чоловіка 35 - 45 років, який увійшовши до залу хутрового магазину "ИМПЕРИЯ МЕХА" незадовго до закриття, випустив на підлогу великого щура. Перелякані продавці в істеричній паніці розбіглися хто куди, а чоловік, схопивши з вішалки соболину шубу, зник.

ЗАДАЧА № 4. Прокоментуйте наведену ситуацію:

До будинку 75-річної бабусі-інваліда у передмісті Києва вдерлися злочинці [безробітні друзі Зорян Питчак і Любомир Кузяк зі Стрия Львівської області приїхали до Києва у пошуках кращої долі]. Один з них катав безпорадну жінку будинком в інвалідному візку, погрожуючи розправою та вимагав вказати місця, де заховано гроші та коштовності. Скориставшись моментом, коли злочинець відійшов до свого напарника, жінка вийняла пістолет і влучним пострілом вбила грабіжника; другий втік.

ЗАДАЧА № 5. Прокоментуйте наведену ситуацію:

Громадянин Репетовський, повертаючись пізно ввечері з роботи додому, побачив, як з дверей кафе вибіг підліток, за яким гнався якийсь хлопець. Репетовський вирішив, що підліток щось поцупив у кафе та підставив йому ногу, від чого підліток впав на тротуар. Хлопець, який його наздоганяв, підбіг до підлітка і вдарив пивним келихом по голові. Від отриманої травми підліток помер. Суд кваліфікував дії Репетовського як співучасть в умисному вбивстві.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА: 1, 2, 4, 12, 16

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА: 1, 4, 5

РОЗДІЛ 3. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ТЕМА 3.1. ОСНОВИ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Праця, види праці; право на працю.
2. Загальний порядок укладання трудового договору. Трудовий договір, трудова угода, трудовий контракт: порівняльна характеристика.
3. Підстави припинення трудового договору.

4. Робочий час і час відпочинку за чинним законодавством про працю України.
5. Дисциплінарна і матеріальна відповідальність за чинним законодавством про працю України.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

При вивченні даної теми зверніть увагу на те, що:

1. Кожна країна тримається на потенційних працівниках ["*тих, які вже працюють*"] для утримання та /або забезпечення належного рівня життя непрацездатних ["*тих, що працювали вчора*"] та непрацюючих ["*тих, хто працюватиме завтра*"] громадян.

Ставлення людини до праці завжди було суперечливим, а саме: **А)** „чорна” робота, яку виконують, щоб вижити (праця як кара за людський гріх); **Б)** „благородна”, „вільна праця”, яка виявляє, розвиває творчі здібності людини; **В)** „примусова праця” – виконання робіт під тиском, не добровільність виконуваної роботи, цілковита залежність від роботодавця (виконання робіт чи надання послуг проти свого бажання; заробітна плата виплачується лише частково або зовсім не виплачується. Особи, яких примушують працювати, часто зазнають психологічного чи фізичного насилля; повністю залежать від роботодавця).

Праця - цілеспрямована діяльність людини, яка вимагає фізичної або розумової енергії та орієнтована на створення матеріальних і духовних цінностей; реалізована можливість заробляти собі на життя та забезпечення гідного існування серед людей.

Предметом трудового права є безпосередні *трудові відносини*, які виникають між працівником та роботодавцем; та *відносини, тісно пов'язані з трудовими*, що виникають з приводу участі працівників у суспільній праці.

2. Чинний Кодекс Законів про Працю України (далі – КЗпП України) наголошує, що працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладання трудового договору (контракту) з роботодавцем [ч. 2 ст. 21 КЗпП України], а роботодавець, у свою чергу, не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором [ст. 31 КЗпП України]. Влаштуваючись на роботу без укладення трудового договору (контракту) потенційний працівник (робітник) повинен знати, що його, як правило, чекає: ненормований робочий день, відсутність записів в трудовій книжці, неоплачувані листки непрацездатності, ненадання щорічних та додаткових відпусток, несплата внесків до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування та інші негаразди. У разі конфлікту з роботодавцем також можливе питання щодо невиплати заробітної плати.

Трудовий договір – це угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою з підляганням Правилам внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівнику заробітну плату і забезпечити належними умовами праці, необхідними для виконання роботи; роботодавець – керівник ПУО або фізична особа; працівник – будь-яка фізична особа, що має трудову дієздатність.

Відмінність *трудового договору* від *трудової угоди* [договору підряду] — **Див.: Додатки. Таблиця № 22.**

Умови трудового договору; етапи оформлення трудового договору — **Див.: Додатки. Таблиця № 23.**
Переведення, переміщення: ключові відмінності — **Див.: Додатки. Таблиця № 24.**
Робота за сумісництвом, суміщення професій [посад] — **Див.: Додатки. Таблиця № 25.**

3. Підставами *припинення* трудового договору [ст. 36 КЗпП України] є обставини, які визначаються законодавством або сторонами як підстави припинення трудових відносин (наприклад, **А)** працівник подає заяву про звільнення за власною ініціативою; **Б)** закінчення строку трудового договору; **В)** смерть працівника тощо).

Припинення трудового договору з ініціативи роботодавця — **Див.: Додатки. Таблиця № 26.**

Припинення трудового договору з ініціативи працівника - **Див.: Додатки. Таблиця № 27.**

Припинення трудового договору з ініціативи третіх осіб - **Див.: Додатки. Таблиця № 28.**

4. Робочий час - це встановлений законодавством, колективним договором і трудовим договором час, протягом якого працівник зобов'язаний виконувати трудову функцію.

Види робочого часу:

А) КЗпП України встановлює *нормальну* тривалість робочого часу - 40 годин в тиждень. Колективним або трудовим договором може бути встановлена менша норма, але у жодному випадку не більша норма тривалості робочого часу. Інакше кажучи, нормальна кількість робочого часу в робочому тижні є в той же час *максимально допустимою*;

Б) *скорочений робочий час* передбачений законодавством для ряду категорій працівників. Ці межі, встановлені законом, носять обов'язковий характер і не можуть бути змінені умовами колективного або трудового договору. Скорочення робочого часу не відображається на розмірі оплати праці - вона є такою ж, як і при нормальній тривалості робочого часу;

В) *неповний робочий час* - встановлюється трудовим договором (ст. 56 КЗпП України). На відміну від скороченого робочого часу оплата праці проводиться пропорційно відпрацьованому часу. Неповний робочий час може бути за угодою з роботодавцем встановлено для будь-якого працівника, але у ряді випадків роботодавець зобов'язаний на прохання працівника встановити неповний робочий день або неповний робочий тиждень;

Г) *понаднормова робота* - робота понад встановленої тривалості робочого часу. Вона допускається у виняткових випадках (соціальне або стихійне лихо, виробнича аварія, гостра виробнича необхідність). До понаднормових робіт заборонено привертати вагітних жінок; жінок, що мають дітей до 3 років; неповнолітніх, осіб, що навчаються в середніх загальноосвітніх школах або професійно-технічних училищах, без відриву від виробництва. Тривалість понаднормових робіт не повинна перевищувати 4 годин протягом двох днів підряд і 120 годин в рік.

Скорочений і неповний робочий час — **Див.: Додатки. Таблиця № 29.**

Час відпочинку — це встановлений законодавством час, протягом якого працівники вільні від виконання своїх трудових обов'язків і який вони можуть використовувати на свій розсуд.

Види часу відпочинку - **Див.: Додатки. Таблиця № 30.**

Відпустки призначаються для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також для виховання дітей, задоволення власних життєво важливих потреб та інтересів, всебічного розвитку особи. Право на відпустку мають *всі працівники*, що перебувають у трудових відносинах з ПУО незалежно від їх форми власності, виду діяльності, галузевої належності; а також *особи*, які працюють за трудовим договором у фізичних осіб. *Сезонним і тимчасовим працівникам* відпустка надається пропорційно до відпрацьованого ними часу; *сумісникам* — одночасно з відпусткою за основним місцем роботи.

Види відпусток - **Див.: Додатки. Таблиця № 31.**

Випадки *перенесення* щорічної відпустки - **Див.: Додатки. Таблиця № 32.**

5. Дисциплінарна і матеріальна відповідальність: порівняльна характеристика

	Дисциплінарна відповідальність	Матеріальна відповідальність
1) з чим пов'язане правопорушення	1) трудова діяльність працівника;	1) трудова діяльність працівника;
2) ким застосовується	2) роботодавцем [адміністрацією ПУО];	2) роботодавцем [адміністрацією ПУО], а також у судовому порядку;
3) можливі стягнення	3) догана; звільнення;	3) відшкодування завданої шкоди;

4) характер стягнення	4) моральний	4) матеріальний
-----------------------	--------------	-----------------

Дисциплінарна відповідальність настає за вчинення працівником дисциплінарного проступку або за невиконання чи неналежне виконання ним своїх трудових обов'язків і полягає в застосуванні до порушників дисциплінарних стягнень: догана або звільнення (ст. 147 КЗпП України).

Види *дисциплінарних стягнень* за порушення трудової дисципліни — **Див.: Додатки. Таблиця № 33.**

Додатковими заходами правового впливу є: 1) зменшення відпустки (за прогул); 2) зменшення % надбавки за вислугу років працівникам, які вчинили прогул; 3) позбавлення путівок на курортний відпочинок, перенесення права на отримання житла, зміна часу відпустки; 4) позбавлення премій, винагород за підсумками роботи та інших заходів додаткового матеріального стимулювання; 5) зниження кваліфікації на один розряд. Законом *дозволяється* поєднувати кілька заходів впливу за один дисциплінарний проступок, тому що це не дисциплінарне стягнення.

Матеріальна відповідальність — встановлений законом обов'язок сторони трудового договору відшкодувати збитки, заподіяні іншій стороні протиправними винними діями.

Види матеріальної відповідальності: обмежена, повна, підвищена (кратна), колективна (бригадна) — **Див.: Додатки. Таблиця № 34.**

Умовами настання матеріальної відповідальності вважаються: 1) порушення працівником трудових обов'язків; 2) причинний зв'язок між порушенням та завданою шкодою; 3) вина працівника. Роботодавець повинен довести вину працівника у завданій шкоді

Матеріальна відповідальність може бути покладена на працівника незалежно від притягнення його до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності.

Підставами притягнення працівників до матеріальної відповідальності вважаються: 1) укладання договору про повну матеріальну відповідальність (ст. 134 КЗпП України); 2) кримінально-карані діяння та умисне псування майна (ч. 3 ст. 134 КЗпП України; ст.ст. 185, 190, 191, 271 КК України); 3) заподіяння шкоди працівником не при виконанні ним трудових обов'язків (п. 7 ст. 134 КЗпП України); 4) у разі незаконного звільнення працівника службовою особою ПУО (п. 8 ст. 134 КЗпП України)

Відшкодування шкоди, заподіяної працівнику ушкодженням здоров'я, складається з: 1) виплати втраченого заробітку або відповідної його частини залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності; 2) виплата одноразової допомоги; 3) компенсація витрат на медичну і соціальну допомогу; 4) компенсація за моральну шкоду.

Відшкодування завданої шкоди працівником: 1) *добровільне* — працівник вносить певну грошову суму у касу ПУО або відшкодовує збитки в натурі; 2) *примусове* — утримання суми збитків із зарплати працівника за розпорядженням роботодавця, виконується не пізніше двох тижнів з дня виявлення заподіяної шкоди і виконується протягом 7 днів з дня повідомлення про це працівників.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: *вільна праця, примусова праця, основні умови трудового договору, додаткові умови трудового договору, документи, які подаються при працевлаштуванні, документи, які пред'являються при працевлаштуванні, переведення, переміщення, сумісництво, суміщення, відсторонення від роботи, звільнення з роботи, скорочений робочий час, неповний робочий час, щорічна основна відпустка, щорічна додаткова відпустка, повна матеріальна відповідальність, обмежена матеріальна відповідальність.*

ПИТАННЯ ДО ТЕМИ:

- Відповідно до чинного законодавства про працю України пояснити зміст умовного вислову як "**подвійний неповний робочий час**".
- У чому полягають особливості дисциплінарної і матеріальної відповідальності порівняно з іншими видами юридичної відповідальності?

3. Відповідно до чинного законодавства про працю України одним із видів часу відпочинку є відпустки. **Чому** не кожен вид відпусток можна вважати таким, що відноситься до часу відпочинку?
4. Відповідно до чинного законодавства про працю України пояснити, **чому** трудова дисципліна має подвійний характер?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ. ТЕМА: ОСНОВИ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Праця, види праці, право на працю.
2. Трудовий договір, трудова угода, трудовий контракт: порівняльна характеристика.
3. Припинення трудового договору.
4. Робочий час і час відпочинку за чинним законодавством про працю.
5. Дисциплінарна і матеріальна відповідальність за чинним законодавством про працю.

Студент повинен **ЗНАТИ** процедуру укладання трудового договору; основні та додаткові умови трудового договору; види трудового договору; підстави припинення трудових відносин; види робочого часу та часу відпочинку; підстави притягнення сторін трудового договору до дисциплінарної та матеріальної відповідальності.

Студент повинен **УМІТИ** пояснити, яка саме **відмінність** між такими поняттями, як: **трудовий договір - трудова угода - трудовий контракт; робітник - "працівник; документи, які подаються при працевлаштуванні - документи, які пред'являються при працевлаштуванні; переведення - переміщення; сумісництво — суміщення; скорочений робочий час - неповний робочий час - подвійний неповний робочий час; формальне право на відпустку - фактичне право на відпустку.**

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ:
ЗАВДАННЯ № 1. Скласти "Перелік питань [завдань] для проведення співбесіди з претендентом на вакансію"
ЗАВДАННЯ № 2. Написати заяву про прийняття на роботу від імені претендента на вакансію
ЗАВДАННЯ № 3. Написати автобіографію від імені претендента на вакансію
ЗАВДАННЯ № 4. Скласти від імені роботодавця наказ про прийняття на роботу працівника
ЗАВДАННЯ № 5. Скласти трудовий контракт між найманим працівником і роботодавцем на визначений строк
ЗАВДАННЯ № 6. Зробити запис до трудової книжки працівника про прийняття на роботу; про переведення працівника на іншу постійну роботу або посаду; про заохочення в роботі
ЗАВДАННЯ № 7. Написати заяву про звільнення з роботи від імені працівника
ЗАВДАННЯ № 8. Скласти наказ (розпорядження) про звільнення з роботи працівника
ЗАВДАННЯ № 9. Внести записи до трудової книжки працівника про звільнення з роботи, про поновлення на роботі
ЗАВДАННЯ № 10. Написати заяву про надання відпустки [основної або додаткової] від імені працівника
ЗАВДАННЯ № 11. Скласти наказ (розпорядження) про надання відпустки [основної або додаткової] працівникові

ЗАВДАННЯ № 12. Скласти позовну заяву про відшкодування шкоди працівнику у разі ушкодження його здоров'я	
ЗАВДАННЯ № 13. Скласти позовну заяву про поновлення на роботі і оплату за час вимушеного прогулу при звільненні працівника з ініціативи роботодавця	
ЗАВДАННЯ № 14. Скласти позовну заяву про поновлення на попередній роботі і оплату вимушеного прогулу у разі переведення працівника без його згоди на іншу роботу	
ЗАВДАННЯ № 15. Вказати цифру , добираючи відповіді з наведених нижче:	
Документи, які подаються при працевлаштуванні:	Документи, які пред'являються при працевлаштуванні:
1) заява про прийняття на роботу; 2) паспорт громадянина України; 3) свідоцтво про народження; 4) автобіографія; 5) заповнений Особовий листок; 6) фотокартка; 7) військовий квиток; 8) трудова книжка; 9) права водія; 10) документ про освіту; 11) медична довідка про стан здоров'я або санітарна книжка; 12) флюорографія; 13) ідентифікаційний номер фізичної особи - платника податків	
ЗАВДАННЯ № 16. Вказати цифру , добираючи відповіді з наведених нижче:	
Обов'язкові умови трудового договору:	Додаткові умови трудового договору:
1) місце роботи; 2) випробування при прийнятті на роботу; 3) суміщення професій [посад]; 4) трудова функція працівника; 5) спеціальність і кваліфікація працівника; 6) надання житла; 7) час початку роботи; 8) оплата праці; 9) можливість підвищення кваліфікації; 10) наявність вченого ступеня; 11) знання іноземної мови; 12) додаткова відпустка; 13) строк дії трудового договору	
ВИРІШИТИ ЗАДАЧІ:	
ЗАДАЧА № 1. Відповідно до чинного законодавства про працю України поясніть, чому у разі досягнутої домовленості між працівником і роботодавцем про припинення трудових відносин за угодою сторін за наявності виданого відповідного наказу про звільнення працівника у роботодавця можуть виникнути проблеми з доведенням правомірності звільнення працівника , якщо працівник після звільнення звернеться до суду з позовом щодо неправомірного звільнення з роботи та поновлення на роботі?	
ЗАДАЧА № 2. До вас звернувся за допомогою ваш знайомий. Упродовж 12 років він працював водієм, має перший клас і право керувати всіма типами транспортних засобів. За роботу отримував неодноразові заохочення. Разом з ним працює молодий хлопець, стаж якого 3 роки, має третій клас водія. Нещодавно одна автомашина підприємства вийшла з ладу, отже, один з водіїв виявився зайвим. 11 травня вашого знайомого попередили про звільнення за скороченням штату з 11 червня. Ваш знайомий вважає, що його звільнили з роботи незаконно. Які питання вам необхідно з'ясувати додатково для того, щоб дати йому відповідь? Сформулюйте відповідь на підставі тих відомостей, які у вас є, враховуючи той факт, що ваш знайомий розповів абсолютно все.	
ЗАДАЧА № 3. Власник поліграфічного комбінату у зв'язку з виробничою необхідністю вирішив перевести одну із працівниць на виконання робіт, пов'язаних із застосуванням свинцевих сплавів на час хвороби працівника, який постійно виконував цю роботу. Працівниця заявила, що згідно Наказу Міністерства охорони здоров'я України № 256 від 29.12.1993 «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок» власник не може вимагати від неї виконання подібної роботи. На що власник відповів, що у Конституції проголошено рівність чоловіка і жінки у професійній діяльності, а Конституція має найвищу юридичну силу; таким чином, працівниця повинна	

приступити до виконання своїх обов'язків або буде звільнена. Як довести неправомірність дій власника поліграфії?

ЗАДАЧА № 4. Прокоментуйте **постанову** Великої палати Верховного Суду від **16.05.2018** у справі **759/19440/15-ц**, де вагітна жінка, яка працювала на умовах строкового трудового договору, намагалася захистити своє право на відпустку по вагітності та пологах, доводячи те, що роботодавець не мав права її звільняти в стані вагітності. На думку позивачки, ефективним засобом правового захисту в даному спорі є поновлення на роботі, що дозволило б позивачці реалізувати своє право на відпустку по вагітності та пологах, на відпустку по догляду за дитиною до трьох років, на приєднання щорічної відпустки ...

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА: 1, 5, 10-12, 16

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА: 1-3, 12-14, 16-20, 23-26

РОЗДІЛ 3. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ТЕМА 3.2. ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальна характеристика цивільного законодавства України. Цивільно-правові відносини.
2. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи і соціальне буття фізичної особи.
3. Об'єкти цивільних прав (речі, майно; цінні папери, нематеріальні блага).
4. Юридична особа.
5. Поняття цивільної правоздатності і цивільної дієздатності (**УВАГА! ПИТАННЯ ВИНЕСЕНЕ НА САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ СТУДЕНТАМИ**).
6. Окремі види договірних зобов'язань.
7. Право власності; право інтелектуальної власності за чинним законодавством України.
8. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.
9. Цивільно-правова відповідальність за завдану майнову, моральну шкоду.
10. Спадщина, спадкодавець і спадкоємці. Спадкування за законом. Черговість спадкування за законом. Заповіт. Спадкування за заповітом.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

При вивченні даної теми зверніть увагу на те, що:

1. Цивільне право є однієї з ведучих галузей права, що регулюють особисті майнові і немайнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їхніх учасників. Учасниками цивільних відносин є фізичні і юридичні особи, а також держава Україна, іноземні держави, територіальні громади та інші суб'єкти публічного права.

Загальними *принципами* цивільного законодавства є:

- 1) неприпустимість свавільного втручання в сферу особистого життя людини;
- 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, установлених Конституцією України і законами;
- 3) свобода договору;
- 4) свобода підприємницької діяльності, не забороненої законом;
- 5) судовий захист прав і інтересів;
- 6) справедливість, сумлінність і розумність.

Основу цивільного законодавства складають Конституція України, Цивільний кодекс України,

прийнятий 16 січня 2003 року, а також інші закони України, прийняті відповідно до Конституції і цього кодексу.

Цивільне право регулює широке коло різноманітних *відносин*:

1) *майнові відносини*. Майнові відносини «обслуговують» економічну сферу діяльності людини, задоволення її матеріальних потреб. Це – відносини власності; відносини, що виникають з договорів, а також із спричинення майнової шкоди. У такі відносини практично щодня, якщо не щогодини, вступає кожна людина;

2) *особисті немайнові відносини, пов'язані з майновими*. Це відносини, пов'язані з авторським правом, правом на винахід або правом на відкриття. Зв'язок даних особистих немайнових прав з майновими виявляється в тому, що авторство породжує інтелектуальну власність, право на винагороду;

3) *особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими*. Це відносини, пов'язані із захистом прав, невіддільних від особи і тому непередаваних і невідчужуваних. Такі як ім'я, честь, гідність. Цивільно-правові норми регулюють відносини, пов'язані із захистом цих особистих прав.

2. Особисті немайнові права громадян розділяють на дві групи:

А) особисті немайнові права, не пов'язані з майновими. Такі ім'я, честь, гідність, ділова репутація.

Під *ім'ям* в широкому сенсі розуміється ім'я, по батькові, прізвище. Кожен громадянин має право вимагати від інших осіб, щоб його називали ім'ям, що належить йому, і не спотворювали його.

Честь - це суспільна оцінка моральних якостей людини. *Гідність* - це самооцінка особи, усвідомлення громадянином своїх якостей. Честь і гідність взаємозв'язані і тому, наприклад, розповсюдження про громадянина помилкових відомостей, що порочать його, рівне принижує і честь, і гідність особи.

Ділова репутація - це суспільна оцінка ділових якостей громадянина.

Честь, гідність і ділова репутація громадян захищаються в судовому порядку. Громадянин, чиї особисті немайнові права порушені, має право вимагати: спростування невідповідних або неправдиво викладених відомостей, що порочать його; відшкодування майнової і моральної шкоди, заподіяної розповсюдженням таких відомостей;

Б) особисті немайнові права, пов'язані з майновими. До них відносяться авторські права (права на твори науки, літератури, мистецтва), права, суміжні з авторськими (права виконавців, виробників фонограм, організацій віщання), право на відкриття, право на винахід, корисну модель, промисловий зразок, знак для товарів і послуг, раціоналізаторська пропозиція.

Дана група особистих немайнових прав також захищається в судовому порядку, як правило, шляхом їх відновлення. Наприклад, у разі спотворення імені автора при випуску твору в світ або спотворення змісту твору автор має право вимагати відновлення порушеного права шляхом внесення відповідних виправлень. Крім того, особа, чиє право порушено, має право вимагати відшкодування моральної і матеріальної шкоди (наприклад, повернення незаконно одержаного гонорару).

3. Майнові права розділяють на дві групи: речові права (право власності) і права, що виникають із зобов'язань.

Речове право - це безпосередній юридичний зв'язок особи з річчю.

Речові права мають ряд *ознак*:

1) їх об'єктом завжди є річ (майно);

2) зміст речового права визначається законом. Наприклад, власник телевізора не повинен домовлятися з ким-небудь про те, як він його використовуватиме - права власника (володіння, користування, розпорядження) виникають безпосередньо із закону;

3) речове право є тривалим, тобто термінами не обмежується. Особа отримує (купує) річ як би навіки, хоча, зрозуміло, коли-небудь ця річ вийде з ладу і стане непотрібною власнику;

4) речове право у разі його порушення підлягає абсолютному захисту. Це означає, що власник має право витребувати свою річ з володіння будь-якої особи, навіть особи, що не є правопорушником.

Зобов'язання - правовідношення, через яке одна сторона (кредитор) має право вимагати від іншої сторони (боржника) певної поведінки на свою користь. Таким чином, носієм права, виникаючого із зобов'язання в зобов'язанні є завжди кредитор.

Зобов'язальні відносини володіють наступними *ознаками*:

- 1) об'єктом зобов'язання є дія (передати річ, виконати роботу, надати послугу);
- 2) зміст права, що виникає із зобов'язання, як правило, визначається договором. Наприклад, права орендаря складського приміщення визначаються договором оренди;
- 3) зобов'язальне відношення завжди обмежене певним терміном;
- 4) права, що виникають із зобов'язання, захищаються законом відносно. Тобто, у разі невиконання зобов'язання кредитор має право пред'явити свої претензії тільки до однієї, конкретної особи - боржнику.

Речові права і права, що виникають із зобов'язань, таким чином, є різними сторонами майнових прав як *громадян*, так і *юридичних осіб*.

4. Людина як учасник цивільних відносин вважається *фізичною особою*. Усі фізичні особи мають здатність мати цивільні права й обов'язки (цивільну правоздатність), що виникає з моменту народження людини.

Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому порядку. Юридичні особи, у залежності від порядку їхнього створення підрозділяються на юридичних осіб приватного і публічного права. Юридичні особи приватного права створюються на підставі установчих документів, визначених Цивільним кодексом України. Юридичні особи публічного права створюються розпорядчими актами Президента України, органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

6. *Зобов'язанням* є правовідносини, у силу якого одна сторона (боржник) зобов'язана зробити на користь іншої сторони (кредитора) визначену дію (передати майно, зробити послугу, сплатити гроші і т.п.) або утримуватися від визначеної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його зобов'язання. Основним джерелом виникнення зобов'язань є договір.

Договір являє собою угоду двох чи більш сторін, спрямованих на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків.

Договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі дійшли згоди по всіх істотних умовах. *Істотними* є ті умови договору, що визнані такими законами чи необхідні для договорів даного виду, а також ті умови, відносно яких за заявою однієї із сторін повинно бути досягнуто згоди. Укладається договір шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (*оферти*) і прийняття пропозиції (*акцепту*) іншою стороною.

Договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимога до форми договору не встановлена законом. Якщо сторони домовилися укласти в писемній формі договір, у відношенні якого законом письмова форма не встановлена, то такий договір вважається укладеним з моменту підписання його сторонами.

7. Цивільний кодекс України визначає *право власності* як *врегульовані законом суспільні відносини по володінню, користуванню і розпорядженню майном*. Зміст права власності розкривається через *правомочність*, що належить власнику, - правові можливості здійснювати певні дії:

- 1) володіння** - фактичне володіння річчю, сполучене вважати річ своєю. Фактично володіє річчю і той, хто буквально тримає її в руках, фізично відчуває її, і той, хто має до речі доступ через знаходження речі в своєму господарстві;

2) користування - одержувати з речі корисні властивості; річ отримується для того, щоб задовольнити особисті, побутові, господарські потреби власника. Користування може здійснюватися в різних формах. Наприклад, колоду можна використовувати як засіб опалювання, для виготовлення дощок, для підпори будівельної конструкції. Важливо лише, щоб користування річчю не порушувало прав інших людей і не було заборонене законом;

3) розпорядження - можливість вирішити юридичну і фактичну долю речі: переробити річ, знищити (такі варіанти рішення фактичної долі речі), викинути, передати іншій особі (рішення юридичної долі речі).

Об'єктом права власності можуть виступати різноманітні речі, зокрема:

1) *споживані* (знищуються при першому використанні; *наприклад*, продукти, гроші, технічна сировина) і *не споживані* (не втрачають своєї суті при багатократному використанні; *наприклад*, фарфоровий сервіз, меблі, автомобіль);

2) *родові* (головна характеристика - вага, об'єм, кількість; *наприклад*, гроші) і *індивідуально-визначені* (мають індивідуальні, неповторні ознаки; *наприклад*, картина відомого художника);

3) *рухомі* (можуть бути переміщені в просторі без збитку для речі) і *нерухомі* (земля і сполучені з нею об'єкти, а також річкові і морські судна).

8. Конституція України гарантує громадянам право на результат своєї *інтелектуальної, творчої діяльності*.

Творчість властива будь-якій діяльності людини: технічній, виробничій, науковій, художній, літературній, а, отже, **ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ Є РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЯГНЕНЬ ЛЮДИНИ У ГАЛУЗІ ДУХОВНОЇ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ:**

ДУХОВНА ТВОРЧІСТЬ (творчість ГУМАНІТАРНОГО ХАРАКТЕРУ, спрямована на збагачення внутрішнього світу людини), охороняється АВТОРСЬКИМ ПРАВОМ:	НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ (творчість ВИРОБНИЧОГО ХАРАКТЕРУ, яка виникає в результаті господарської діяльності людини), охороняється ПАТЕНТНИМ ПРАВОМ (право промислової власності):
1) література;	1) винаходи;
2) наука;	2) корисні моделі;
3) мистецтво;	3) промислові зразки;
4) виконавська майстерність артистів;	4) раціоналізаторські пропозиції;
5) звукозапис;	5) наукові відкриття;
6) радіо; телебачення тощо;	6) знаки для товарів і послуг; знаки обслуговування; інформаційна продукція;
	7) географічні зазначення [зазначення походження товарів];
	8) селекційні досягнення тощо;

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, у свою чергу, визначає право особи (автора, творця) на результати власної інтелектуальної (розумової) діяльності тощо.

Автор **МОЖЕ ПЕРЕДАТИ** належні йому **ПРАВО** користування або **ПРАВО** володіння оригіналом чи примірником твору, фонограми, відеограми тощо на певний строк іншим особам з метою одержання прямої

чи опосередкованої комерційної вигоди або **ЗАБОРОНИТИ** іншим особам **КОРИСТУВАТИСЬ** цими правами.

Суб'єктами права інтелектуальної власності згідно з чинним законодавством України є:

- 1) **ТВОРЕЦЬ** (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким **НАЛЕЖАТЬ ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ** та (або) **МАЙНОВІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**;
- 2) **СПАДКОЄМЦІ** (особи, до яких **ПЕРЕЙШЛИ МАЙНОВІ ТА НЕМАЙНОВІ ПРАВА ПОМЕРЛОГО АВТОРА** (творця) за **ЗАКОНОМ** або за **ЗАПОВІТОМ** – близькі родичі; якщо спадкоємці за законом або за заповітом відсутні, то майнові права переходять державі);
- 3) **ПРАВОНАСТУПНИКИ** (юридичні /фізичні особи, до яких за **АВТОРСЬКИМ ДОГОВОРОМ** або за **ЗАКОНОМ ПЕРЕЙШЛИ ПРАВА** та **ОБОВ'ЯЗКИ ІНШИХ ОСІБ**; займаються відтворенням і використанням належних їм творів);
- 4) інші **ОСОБИ**, що **МАЮТЬ ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ** та (або) **МАЙНОВІ ПРАВА НА ОБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ** (фізичні /юридичні **ОСОБИ**, що **ВОЛОДІЮТЬ ПЕРВИННИМИ АВТОРСЬКИМИ ПРАВАМИ НА ТВІР** – упорядники збірників та інших складених творів, автори похідних творів (перекладів, переробок, адаптацій тощо), видавці періодичних видань та інших складених творів).

До об'єктів права інтелектуальної власності законодавство відносить:

ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ	ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ	НЕТРАДИЦІЙНІ ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
1) винахід;	1) художні [літературні] твори;	1) наукове відкриття;
2) корисна модель;	2) твори науки, літератури, мистецтва;	2) селекційне досягнення у рослинництві;
3) промисловий зразок;	3) комп'ютерні програми;	3) селекційне досягнення у тваринництві;
4) знак для товарів і послуг [торговельна марка, товарний знак];	4) бази даних;	4) раціоналізаторська пропозиція;
5) географічне зазначення;	5) виконання творів;	5) комерційна таємниця
6) фірмове найменування [комерційне найменування]	6) фонограми;	6) "ноу-хау";
7) недобросовісна конкуренція;	7) відеограми;	7) топографія інтегральних мікросхем;
	8) передачі [програми] організацій ефірного мовлення;	
А) СВІДОЦТВО на знаки для товарів і послуг;	А) АВТОРСЬКИЙ ДОГОВІР;	А) СЕРТИФІКАТ;
Б) СВІДОЦТВО на корисну модель;	Б) ЛІЦЕНЗІЯ	Б) ПАТЕНТ;
В) ПАТЕНТ на винахід;		В) ЛІЦЕНЗІЯ
Г) ПАТЕНТ на промисловий зразок		
Закон України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі;	Закон України "Про авторське право і суміжні права";	Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність";

Закон України "Про охорону прав на промислові зразки";	Закон України "Про телебачення і радіомовлення";	Закон України "Про інформацію";
Закон України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг;	Закон України "Про кінематографію";	Закон України "Про науково-технічну інформацію";
Закон України "Про охорону прав на зазначення походження товарів";	Закон України "Про рекламу";	Закон України "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем";
Закон України "Про географічні назви";	Закон України "Про видавничу справу";	Закон України "Про племінну справу у тваринництві";
Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції" тощо;	Закон України "Про телекомунікації"	Закон України "Про охорону прав на сорти рослин";
	Закон України "Про друковані засоби масової інформації [пресу] в Україні" тощо;	Закон України "Про інноваційну діяльність" тощо.

9. Основний цивільно-правовий спосіб захисту права власності - пред'явлення позову. *Позов* - це звернення в суд за захистом порушеного права. Право власності захищається за допомогою таких позовів:

1) *віндикаційний* позов. Він направлений на витребування свого майна з чужого незаконного володіння;

2) *негаторний* позов. Він направлений на усунення перешкод в реалізації правомочності власника. Наприклад, власник не може в повну міру використовувати земельну ділянку, що належить йому, оскільки проїзд до нього загороджений сусідньою будовою. В даному випадку власник ділянки має право пред'явити негаторний позов.

Підставами для цивільно-правової відповідальності є: наявність матеріального збитку (у грошовому вираженні – майнових збитків); протиправність поведінки (дія або бездіяльність); провина; причинно-наслідковий зв'язок між порушенням зобов'язання і заподіяним збитком.

10. Види спадкування — **Див.: Додатки. Таблиця № 45.** Спадкування за законом [черги спадкоємців] — **Див.: Додатки. Таблиця № 46.**

Інформація, яку необхідно вказувати щодо майна, яке передається у спадок — **Див.: Додатки. Таблиця № 47.**

Заповіт - письмове розпорядження померлої особи на випадок своєї смерті; може бути змінений заповідачем у будь-який час, у разі наявності кількох заповітів та наявності розбіжностей між ними діє той, що складено пізніше.

Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю.

Право на заповіт здійснюється особисто, а вчинення його через представника не допускається.

Необхідно дотримуватися загальних вимог до форми заповіту.

Загальні вимоги до форми заповіту:

1) складається у письмовій формі із зазначенням місця його складання;
2) складається у письмовій формі із зазначенням часу його складання;

3) особисто підписаний заповідачем [за відсутності в особи фізіологічних або анатомічних дефектів];
4) посвідчується нотаріусом або іншою посадовою, службовою особою [наприклад, капітаном корабля; Головним лікарем медичної установи тощо];
5) нотаріус може за проханням особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів [у цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним];
6) таємниця умов заповіту

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: цивільна правоздатність, цивільна дієздатність, фізична особа, юридична особа, особисті майнові права, особисті немайнові права, правочин, договір, скарг, знахідка, власність, інтелектуальна власність, майнова шкода, моральна шкода, спадщина, спадкування за законом, спадкування за заповітом.

ПИТАННЯ ДО ТЕМИ:

1. Неофіційна назва чинного Цивільного кодексу України - "**Економічна конституція держави**". Вважається, що застосування його положень призведе до значних суспільних зрушень і, таким чином, сприятиме розбудові в Україні громадянського суспільства та зростанню добробуту її громадян, оскільки безправний не може бути заможним. Чи погоджуєтесь ви з цим? Чому?
2. Чому виготовлення речі для власних потреб не може розглядатися як правочин?
3. Чому привласнення чужого авторства є посяганням на особисті немайнові блага, але при цьому має місце також заподіяння майнової шкоди?
4. Чому закон визначає групу осіб, які не мають права на спадщину; які мають право на обов'язкову частку спадщини? Чиї інтереси захищаються у цьому випадку?
5. Поясніть латинську приказку "**Віддай своє, поки воно твоє, після смерті воно не твоє**".
6. Чому, якщо заповіт укладено з умовою, то умова, визначена у заповіті, має існувати на час відкриття спадщини?
7. Чому зацікавлені особи не можуть оспорити заповіт, навіть якщо їм став відомий його зміст?
8. Відповідно до чинного цивільного законодавства поясніть зміст умовного вислову "**резервний спадкоємець**".
9. Відповідно до чинного цивільного законодавства поясніть зміст умовного вислову "**подвійна відмова від спадщини**".
10. Відповідно до чинного цивільного законодавства поясніть зміст умовного вислову "**сліпе посвідчення заповіту**".

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ. ТЕМА: ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи.
2. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.
3. Об'єкти цивільних прав (речі, майно; цінні папери, нематеріальні блага).
4. Поняття цивільної правоздатності і цивільної дієздатності.
5. Окремі види договірних зобов'язань.
6. Право власності; право інтелектуальної власності за чинним законодавством України.

7. Спадщина, спадкодавець і спадкоємці. Спадкування за законом. Черговість спадкування за законом. Заповіт. Спадкування за заповітом.

Студент повинен **ЗНАТИ** види цивільно-правових договорів; відмінність правочину від цивільно-правового договору; зміст довіреності; процедуру отримання спадщини

Студент повинен **УМІТИ** пояснити, яка саме **відмінність** між такими поняттями, як: **цивільна дієздатність - цивільна правоздатність; фізична особа - юридична особа; речі - майно; скарб - знахідка; правочин — договір; спадкування за законом - спадкування за заповітом.**

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ:				
ЗАВДАННЯ № 1. Заповніть таблицю "Цивільна дієздатність та цивільна правоздатність фізичних осіб"				
	Цивільна правоздатність		Цивільна дієздатність	
1. Зміст поняття				
2. Виникнення				
3. Можливість обмеження				
4. Можливість позбавлення [визнання особи недієздатною; неправоздатною]				
ЗАВДАННЯ № 2. Заповніть таблицю "Особливості цивільної дієздатності фізичних осіб"				
Рівень	Вік	Дії, які особа може здійснювати самостійно	Інші права	Відповідальність за завдану шкоду
1. Часткова				
2. Неповна				
3. Повна				
ЗАВДАННЯ № 3. В чому полягає відмінність між знахідкою і скарбом [відповідь оформити у вигляді таблиці]:				
	Знахідка		Скарб	
1. Де знаходиться?				
2. Чи відомий власник?				
3. Дії того, хто знайшов				
4. Подальша доля знайденого				
5. Право на винагороду особи, яка знайшла				
ЗАВДАННЯ № 4. Визначити ситуації на виявлення повноважень власника щодо речі [відповідь оформити у вигляді таблиці]:				

	Користування	Розпорядження	Володіння
1) студент сидить на стільці в аудиторному приміщенні інституту, в якому він навчається			
2) дівчинка за згодою батьків подарувала свій подрузі на день народження плеєр			
3) студент під час лекційного заняття взяв у одногрупника (за його згодою) олівець			
4) громадянин прямує на власному авто на відпочинок до Криму з наміром подивитись на розрекламований «КРЫМСКИЙ МОСТ»			
5) касир магазину вибила чек за допомогою касового апарату			

ЗАВДАННЯ № 5. Розмежувати **об'єкти** права інтелектуальної власності
[відповідь оформити у вигляді таблиці]:

Авторським правом охороняються:		Патентним правом охороняються:
	1) винаходи;	
	2) відеограми;	
	3) промислові зразки;	
	4) фонограми;	
	5) корисні моделі;	
	6) художні твори;	
	7) раціоналізаторські пропозиції;	
	8) передачі [програми] організацій мовлення;	
	9) компіляції даних [бази даних];	
	10) виконання твору;	
	11) сорти рослин;	
	12) породи тварин;	
	13) літературні твори;	
	14) географічні позначення;	
	15) комерційні [фірмові] найменування;	
	16) знаки для товарів і послуг [торгові марки];	
	17) комп'ютерні програми;	

	18) комерційні таємниці;	
	19) компонування [топографії] інтегральних мікросхем.	

ЗАВДАННЯ № 6. Скласти **ЗАПОВІТ** щодо подальшої долі майна.

ЗАВДАННЯ № 7. Прокоментуйте рішення Верховного Суду по справі **№ 6-1320цс17** щодо нових правил отримання спадщини: спадкоємець може заявити про свої права упродовж 6 місяців з моменту, коли він дізнався про зміст заповіту або з моменту, коли він дізнався про отримання спадщини іншими претендентами на майно.

ВИРІШИТИ ЗАДАЧІ:

ЗАДАЧА № 1. Два з половиною роки тому Оксана Репетовська позичила своїм далеким родичам велику суму грошей на будівництво будинку. Відповідно до умов договору позички вже 5 місяців як родичі мали повернути гроші. Свої зобов'язання вони не виконали і позичені гроші ще не повернули.

1. Чи має право Репетовська вимагати повернення своїх грошей?
2. Куди вона може звернутись і яким чином?
3. Чи може Репетовська висувати вимоги до своїх родичів у невизначений часовий проміжок?

ЗАДАЧА № 2. Визначити, у яких з наведених випадках обов'язкова наявність дієздатності, а в яких випадках - достатньо лише правоздатності [відповідь оформити у вигляді таблиці]:

Випадки обов'язкової наявності дієздатності щодо дій фізичної особи:		Випадки наявності правоздатності щодо дій фізичної особи:
	1. Бути власником будинку	
	2. Купувати холодильник	
	3. Бути автором художнього твору	
	4. Отримувати гонорар за твір	
	5. Обмінювати цінну річ на іншу	
	6. Успадкувати майно	
	7. Отримати у подарунок цінну річ	
	8. Бути квартиронаймачем	
	9. Брати цінну річ на зберігання	
	10. Користуватися житлом	

ЗАДАЧА № 3. Визначити у наведених ситуаціях майнові та особисті немайнові відносини [відповідь оформити у вигляді таблиці]:

Майнові відносини:		Особисті немайнові відносини:
	1. Молодий поет написав збірку віршів	

	2. Адміністрація підприємства уклала договір на придбання медичного обладнання	
	3. Студентка уклала договір майнового найму [оренди] жилого приміщення	
	4. Туристична фірма не виконала своїх зобов'язань перед особою щодо умов перевезення її багажу	
	5. Громадянин звернувся до суду з позовом про захист власної честі і гідності	
<p>ЗАДАЧА № 4. На скільки частин буде поділено майно громадянина Петра Репетовського після його смерті за відсутності заповіту, якщо у нього є такі близькі та родичі:</p> <p>1) колишня дружина Оксана Репетовська;</p> <p>2) Олена Деркач — повнолітня донька Оксани Репетовської від першого шлюбу, яку Репетовський не удочерив;</p> <p>3) спільний з Оксаною Репетовською повнолітній син Андрій Репетовський;</p> <p>4) батько Петра Репетовського;</p> <p>5) дружина батька Петра Репетовського, яка не усиновлювала громадянина Репетовського;</p> <p>6) Сергій Жданов, син Олени Деркач;</p> <p>7) рідна сестра Петра Репетовського.</p>		
<p>ЗАДАЧА № 5. Проаналізувати наведену ситуацію та визначити можливі варіанти розподілу спадкового майна між родичами померлого:</p> <p>Громадянин Лопухов після смерті залишив майно на суму 35 тисяч гривень [дуже старенький автомобіль “ТАВРІЯ” і банківський депозит]. У Лопухова залишилися: 1) повнолітній син і донька; 2) дружина; 3) молодший брат; 4) мати.</p>		
<p>ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА: 1, 12, 13, 15, 16</p> <p>ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА: 1, 7</p>		

РОЗДІЛ 3. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ТЕМА 3.3. ОСНОВИ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Характеристика сімейного права як галузі права України.
2. Порядок укладання шлюбу, види шлюбу. Шлюбний договір.
3. Визнання шлюбу недійсним.
4. Підстави і порядок розірвання шлюбу.
5. Особисті та майнові права і обов'язки подружжя.
6. Особисті та майнові права і обов'язки батьків та дітей.
7. Опіка і піклування; усиновлення [удочеріння]; патронат над дітьми.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

При вивченні даної теми зверніть увагу на те, що:

1. *Сімейне право* являє собою сукупність правових норм, що регулюють особисті і зв'язані з ними майнові відносини громадян, що виникають у шлюбі, виходячи з приналежності до родини. Тобто галузь сімейного права регулює відносини між подружжям про порядок вступу в шлюб, особисті і майнові відносини між ними, порядок і умови припинення шлюбу, відносини між батьками, дітьми й іншими родичами. Крім того, нормами сімейного права регулюються відносини усиновлення (удочеріння), опіки, піклування тощо.

<i>Відносини, що регулюються сімейним правом</i>	<i>Джерела сімейного права</i>	<i>Основні принципи сімейного права</i>
1) відносини між батьками і дітьми;	1) Сімейний кодекс України від 10.01.2002	1) рівність чоловіка і жінки;
2) відносини між подружжям;	2) закони України щодо сімейних відносин;	2) можливість застосування договору, звичаю, якщо вони не суперечать чинному законодавству щодо сімейних відносин
3) відносини між іншими родичами	3) інші нормативно-правові акти щодо сімейних відносин	
ЗВЕРНУТИ УВАГУ: сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права і обов'язки.	ЗВЕРНУТИ УВАГУ: сім'я створюється на підставі 1) шлюбу; 2) кровного споріднення; 3) усиновлення, удочеріння; 4) встановлення опіки або піклування тощо	

2. Умови укладання шлюбу. Обставини, які виключають можливість укладання шлюбу. Реєстрація шлюбу — **Див.: Додатки. Таблиця № 35.**

3-4. Підстави недійсності шлюбу — **Див.: Додатки. Таблиця № 36.** Підстави і порядок розірвання шлюбу — **Див.: Додатки. Таблиця № 37.**

5. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя — **Див.: Додатки. Таблиця № 38.**

Особиста приватна власність подружжя. Спільна сімейна власність подружжя — **Див.: Додатки. Таблиця № 39.**

6. Особисті немайнові права, обов'язки батьків і дітей — **Див.: Додатки. Таблиця № 40.**

Майнові відносини батьків і дітей — **Див.: Додатки. Таблиця № 41.**

Право на утримання — **Див.: Додатки. Таблиця № 42.**

Підстави позбавлення батьківських прав — **Див.: Додатки. Таблиця № 43.**

7. Усиновленням [удочерінням] є прийняття усиновителем у свою сім'ю особи на правах сина, дочки на підставі рішення суду.

Усиновителем дитини може бути: 1) повнолітня дієздатна особа; 2) різниця у віці між усиновителем і дитиною повинна бути не менше 15 років [у разі усиновлювання повнолітньої дитини - не менше 18 років].

Якщо дитина має лише матір, вона не може бути усиновлена чоловіком, з яким її мати не перебуває у шлюбі. Якщо дитина має лише батька, вона не може бути усиновлена жінкою, з якою її батько не перебуває у шлюбі.

Опіка. Піклування — **Див.: Додатки. Таблиця № 44.**

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: фіктивний шлюб, недійсний шлюб, спільна сумісна власність подружжя, особиста приватна власність подружжя, опіка, піклування, усиновлення, патронат.

ПИТАННЯ ДО ТЕМИ:

1. Чинним Сімейним кодексом України передбачено, що якщо жінка і чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними під час спільного сімейного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Чому застосування цієї правової норми на практиці пов'язано із значними труднощами?
2. Відповідно до чинного шлюбно-сімейного законодавства пояснити зміст умовного вислову "липовий шлюб".
3. Відповідно до чинного шлюбно-сімейного законодавства пояснити зміст умовного вислову "кандидат у подружжя".
4. Що є підставою виникнення прав і обов'язків батьків і дітей?
5. Які види прав і обов'язків батьків і дітей розрізняють?
6. Назвіть шляхи влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.
7. Відповідно до чинного шлюбно-сімейного законодавства пояснити зміст умовного вислову "платна опіка".

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ. ТЕМА: ОСНОВИ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Порядок укладання шлюбу, види шлюбу.
2. Визнання шлюбу недійсним.
3. Підстави і порядок розірвання шлюбу.
4. Особисті та майнові права і обов'язки подружжя.
5. Особисті та майнові права і обов'язки батьків та дітей.
6. Опіка і піклування; усиновлення [удочеріння]; патронат над дітьми.

Студент повинен **ЗНАТИ** види шлюбу; види прав і обов'язків подружжя, батьків та дітей, процедуру отримання спадщини.

Студент повинен **УМІТИ** пояснити, яка саме **відмінність** між такими поняттями, як: **заручини - шлюб- сім'я; фіктивний шлюб - недійсний шлюб; опіка - піклування - патронат.**

ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ:

ЗАВДАННЯ № 1. Розмежувати **особисті немайнові** права, обов'язки подружжя від **майнових** [відповідь оформити у вигляді таблиці]:

Особисті немайнові права, обов'язки подружжя		Особисті майнові права, обов'язки подружжя
	1) право на материнство, батьківство;	
	2) право на зміну прізвища;	
	3) право на свободу та особисту недоторканність;	
	4) право на повагу щодо своєї індивідуальності;	
	5) право на плоди та доходи від речей, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка;	
	6) право на розподіл обов'язків і спільне вирішення питань життя сім'ї;	
	7) право одного з подружжя на утримання;	
	8) обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю;	
	9) право на утримання того з подружжя, з ким проживає дитина-інвалід;	
	10) право чоловіка на утримання у разі проживання з ним дитини;	
	11) право подружжя на розпоряджання майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя;	
	12) право подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя	

ЗАВДАННЯ № 2. В чому полягає **відмінність** між недійсним шлюбом і розлученням [відповідь оформити у вигляді таблиці]:

	Шлюб, визнаний недійсним	Шлюб, припинений розлученням
1. Підстави		
2. Хто приймає рішення		
3. Наслідки припинення шлюбу		
4. Час, з якого припиняється шлюб		

ВИРІШИТИ ЗАДАЧІ:

ЗАДАЧА № 1. Руслан [19 років] і Людмила [18 років] вирішили одружитися і звернулися до міської прокуратури по дозвіл на шлюб, зазначивши у заяві, що вони палко кохають одне одного; до заяви вони додали примірник шлюбного договору, в якому зазначили наступне:

- А)** у разі розірвання шлюбу Людмила матиме 2 /3 частки майна [за умови, що вона відмовиться від аліментів на користь дітей], а Руслану належатиме 1/3 частки майна;
- Б)** Людмила зобов'язується упродовж року народити дитину і не працювати до досягнення нею 25 років;
- В)** Руслан зобов'язується при реєстрації шлюбу взяти прізвище Людмили та вступити до Податкової академії на заочне відділення.

1) Чи потрібна згода батьків Людмили на укладання шлюбу?	ВІДПОВІДЬ:
2) Чи уповноважені органи прокуратури давати дозвіл на шлюб?	ВІДПОВІДЬ:
3) Чи можуть Руслан і Людмила укласти шлюбний договір до реєстрації шлюбу?	ВІДПОВІДЬ:
4) Чи потрібна згода батьків Людмили на укладання шлюбного договору?	ВІДПОВІДЬ:

ЗАДАЧА № 2. З наведених ситуацій визначити **шлюб**, який буде визнаний **недійсним** за рішенням суду [відповідь оформити у вигляді таблиці]:

1) з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано право на шлюб;	ВІДПОВІДЬ:
2) з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для іншого з подружжя і їхніх нащадків;	ВІДПОВІДЬ:
3) з особою, яка була відсутня на реєстрації шлюбу у зв'язку з перебуванням у відрядженні за кордоном;	ВІДПОВІДЬ:
4) з особою, батьки якої категорично заперечували проти укладання нею шлюбу	ВІДПОВІДЬ:

ЗАДАЧА № 3. Прокоментуйте наведені ситуації щодо їх **відповідності** положенням чинного шлюбно-сімейного законодавства України [відповідь оформити у вигляді таблиці]:

1) громадянин Репета подав позов у суд про розірвання шлюбу, оскільки його дружина не дає згоди на розлучення, незважаючи на небажання Репети продовжувати і надалі жити з нею у шлюбі та відсутність у них неповнолітніх дітей;	ВІДПОВІДЬ:
2) Артур Бубліков заявив своїй дружині наступне: "Я переїжджаю до Лубен. Як би ти до цього не ставилася, все одно мусиш їхати зі мною, оскільки як моя дружина, ти маєш слідувати за своїм чоловіком";	ВІДПОВІДЬ:
3) Анатолій [25 років] і Марія [18 років] уклали шлюб: Анатолій після навчання в університеті отримав роботу у престижній фірмі, а Марія, закінчивши середню школу, навчання не продовжувала, бо її чоловік категорично заперечував проти цього, заявляючи, що основне призначення жінки - народження та виховання дітей	ВІДПОВІДЬ:

ЗАДАЧА № 4. Громадянин Репетовський був позбавлений батьківських прав, оскільки ухилявся від виконання своїх батьківських обов'язків щодо виховання своєї малолітньої дитини. Через деякий час

Репетовський знову одружився і виявив бажання усиновити дитину своєї нової дружини від першого шлюбу, але йому було відмовлено; до того ж суд зобов'язав Репетовського сплачувати аліменти на утримання дитини, щодо якої він був позбавлений батьківських прав. Чи відповідає рішення суду чинному законодавству України?

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА: 1, 12, 14, 16

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА: 1, 6

ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТУ. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ РЕФЕРАТИВНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ.

Реферат (від лат. «**доповідати**», «**повідомляти**») — індивідуальне завдання, яке сприяє поглибленню і розширенню теоретичних знань студентів з окремих тем дисципліни, розвиває навички самостійної роботи з навчальною та науковою літературою; представляє собою стислу і точну доповідь на визначену тему з ознайомленням відповідними науковими і нормативними джерелами або викладу суті монографії, статті первинного документа (або його частини) з основними фактичними даними і висновками.

1. Реферат не є дослівним переказом тексту підручника [навчального посібника], а **являє собою творчо перероблене наукове дослідження певної теми** завдяки умінню:

- А)** працювати з науковою літературою та нормативно-правовими актами;
- Б)** самостійно аналізувати і узагальнювати матеріал;
- В)** формувати власні висновки і пропозиції.

2. Студент самостійно обирає тему реферату з запропонованого переліку.

3. Робота виконується власноруч [3 - 5 сторінок, А4; на одній сторінці не більше 32 - 40 рядків тексту], чітким, розбірливим почерком.

4. Реферат повинен бути зброшурованим і підшитим, на останній сторінці ставиться дата виконання роботи [число, місяць, рік], а також підпис виконавця.

5. Структура реферату:

А) Вступ [обов'язкова частина реферату; **стисло обґрунтовується актуальність, наукова і практична значимість обраної теми**];

Б) Основна частина [**виклад змісту теми**];

В) Висновки [формулюються: **1) результати дослідження; 2) оцінка проаналізованого матеріалу; 3) пропозиції або рекомендації щодо досліджуваної проблеми**];

Г) Список використаної літератури: **1) лише ті джерела, які використовувались при написанні реферату або на які зроблено посилання в самій роботі** [нумерація усіх посилань з визначенням номера джерела даного посилання у списку використаної літератури; у тексті роботи посилання оформлюється у квадратних дужках з указанням сторінки]; **2) список літератури в загальний обсяг реферату не включається.**

Тема 1. Влада. Співвідношення політичної і державної влади

Тема 2. Майнові права і обов'язки батьків і дітей.

Тема 3. Етапи становлення конституціоналізму в Україні.

Тема 4. Набуття громадянства за народженням та за походженням.

Тема 5. Загальна характеристика основних громадянських прав і свобод людини і громадянина.

Тема 6. Загальна характеристика основних політичних прав і свобод людини і громадянина.
Тема 7. Загальна характеристика основних соціально-економічних прав і свобод людини і громадянина.
Тема 8. Загальна характеристика основних культурних (духовних) прав і свобод людини і громадянина.
Тема 9. Сильні та слабкі сторони виборчих систем: порівняльна характеристика.
Тема 10. Особливі ознаки конституційно-правової відповідальності.
Тема 11. Адміністративні правопорушення у сфері прав і свобод людини і громадянина.
Тема 12. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України.
Тема 13. Поняття та характеристика нормативно – правових актів
Тема 14. Види юридичної відповідальності.
Тема 15. Осудність, неосудність, обмежена осудність з точки зору адміністративного та кримінального законодавства.
Тема 16. Основні принципи трудового права України.
Тема 17. Методи забезпечення трудової дисципліни.
Тема 18. Характеристика особистих немайнових прав громадян.
Тема 19. Характеристика майнових прав громадян та юридичних осіб.
Тема 20. Поняття авторського права та суміжних прав.
Тема 21. Принцип народного суверенітету територіального устрою України.
Тема 22. Спадкування за законом і за заповітом.
Тема 23. Принцип народовладдя місцевого самоврядування в Україні.
Тема 24. Загальні принципи правового регулювання сімейних відносин.
Тема 25. Особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя.

РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Модульна контрольна робота, домашня контрольна робота та контрольна робота для підвищення рейтингової оцінки — це індивідуальні завдання, які передбачають самостійне виконання студентом певної практичної роботи на основі засвоєного теоретичного матеріалу.

Модульна контрольна робота (**МКР**) виконується на етапі завершення вивчення курсу. Основною ціллю проведення контрольної роботи є встановлення інтегрального рівня засвоєння студентами теоретичних знань та умінь за результатами вивчення розділів кредитного модуля. Аналіз виконання **МКР** дає змогу виявити прогалини у знаннях та вміннях студента і скоректувати його самостійну роботу з підготовки до заліку.

Написання домашньої контрольної роботи (**ДКР**) ставить на меті розкрити на відповідному науковому, практичному і методичному рівні поняття, зміст, завдання навчальної дисципліни, а також наявність у студентів творчих здібностей і навичок у засвоєнні навчального матеріалу].

Також для покращення своєї рейтингової оцінки студенти можуть виконати підсумкову залікову контрольну роботу (**ЗКР**) на етапі завершення вивчення курсу. Основною ціллю проведення контрольної роботи є встановлення інтегрального рівня засвоєння студентами теоретичних знань та умінь за результатами вивчення розділів кредитного модуля.

ПРИБЛИЗНИЙ ЗМІСТ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ РЕЙТИНГОВОЇ ОЦІНКИ	
ВАРІАНТ № 1	
<p>ЗАДАЧА № 1. <i>Визначити форму правління, форму територіального устрою, форму політичного режиму:</i> Країна складається з 16 земель, кожна з яких має власні конституцію, парламент, уряд. Вищу юридичну силу має конституція, яку приймає парламент держави, що складається з двох палат: нижньої, яка формується шляхом загальнонародних виборів раз на 4 роки, та верхньої, депутатів якої обирають парламенти земель. Глава держави - Президент, який обирається нижньою палатою парламенту на 5 років. Уряд очолює канцлер, уряд відповідальний перед парламентом та формується партією, яка має в парламенті більшість, або відповідною коаліцією партій.</p>	
<p>ЗАДАЧА № 2. <i>Визначити вид соціальної норми у наведеному прикладі. Знайти у тексті характерні ознаки, притаманні зазначеній соціальній нормі.</i> Свято Івана Купала [7 липня] відзначала переважно молодь. Святкування починалось із прикрашання купальського дерева на березі річки, ставка - купайлиці, для чого обиралася вишня, верба або чорноклен. Дівчата прикрашали його стрічками, завивали з гілок вінки. Вони ж робили й ляльку Марену. Довкола дерева водили "кривого танцю", співали купальських пісень, їли обрядову страву - варені яйця або яечню. Ввечері запалювали вогнище. Після завершення святкування купайлицю підпалювали й недогорілою топили у воді. Купальська ніч вважалася чарівною, в цей час, за повір'ям, цвіте квітка папороті; хто її має, той все на світі знає, може знайти будь-який скарб і тому багатство до рук іде.</p>	
<p>ЗАДАЧА № 3. <i>Прокоментуйте наведену ситуацію:</i> До касира банківської установи несподівано підійшов юнак і, погрожуючи обрізом мисливської рушниці, запропонував віддати усі наявні гроші. Касир, побоюючись за своє життя, вимушена була віддати їх. Чи підлягає касир юридичній відповідальності?</p>	
<p>ЗАДАЧА № 4. <i>Прокоментуйте наведену ситуацію:</i> До районної ради звернувся громадянин Репетовський, 1955 року народження. Він народився у Москві, потім разом з батьком - офіцером жив у Житомирі, де закінчив школу та військове училище. З 1979 по 1996 рік служив у Збройних Силах у різних регіонах СРСР та за кордоном [Чехословакія]. Звільнившись у запас в 1996 році, він 3 роки жив у Челябінську, а потім переїхав до Полтави, де проживає нині. Репетовський бажає стати громадянином України. Чи має він на це право, які вимоги для цього висувуються, що йому необхідно зробити?</p>	
<p>ЗАДАЧА № 5. Відповідно до чинного законодавства України пояснити, чому народне волевиявлення ніколи не може бути повним за обсягом?</p>	
<p>ЗАДАЧА № 6. <i>Визначити склад адміністративного правопорушення:</i> "Громадянин вирішив випробувати на міцність свій велосипед «Україна». У стані алкогольного сп'яніння він протаранив автоматичний шлагбаум на залізничному переїзді, в результаті чого половина шлагбауму була зламана.</p>	
<p>ЗАДАЧА № 7. Відповідно до чинного законодавства України пояснити зміст умовного вислову "платна опіка"</p>	
<p>ЗАДАЧА № 8. Відповідно до чинного законодавства України пояснити зміст умовного вислову "подвійний неповний робочий час"</p>	
9. Завдання на встановлення послідовності	

Розмістити у правильній послідовності закономірності виникнення держави [розташувати у логічній послідовності події, етапи, стадії процесів, позначені **БУКВАМИ**, поряд із **ЦИФРАМИ**]:

	Ц	Б
А) зростання продуктивності праці;	1	
Б) майнова нерівність населення;	2	
В) три великих розподіли праці;	3	
Г) поява надлишкового продукту	4	

10. Завдання на встановлення відповідностей

Визначити відповідність виду відпустки наведеним характеристикам [до кожного із завдань, позначених **ЦИФРОЮ**, вибрати **ОДИН** правильний варіант відповіді, позначений **БУКВОЮ**]:

		Ц	Б
1) додаткова;	А) для осіб у разі смерті рідних; весілля тощо;	1	
2) творча;	Б) за особливий характер роботи;	2	
3) соціальна;	В) для осіб, які навчаються без відриву від виробництва;	3	
4) без збереження заробітної плати	Г) у зв'язку з вагітністю та пологами тощо;	4	
	Д) для осіб, які пишуть підручники, монографії, наукові дисертації		

ВАРІАНТ № 2

ЗАДАЧА № 1. *Визначити форму правління, форму територіального устрою, форму політичного режиму:*

Країна складається з 3 історичних частин, у кожній з яких діють виборні органи, що займаються справами місцевого значення. Глава держави - королева, яка призначає прем'єр - міністра та міністрів. Укази королеви підписують та відповідають за них члени уряду. Законодавча влада належить двопалатному парламенту, нижня палата якого обирається раз на 5 років загальним голосуванням. Міністри обов'язково є депутатами парламенту, прем'єром призначають лідера партії, яка перемогла на парламентських виборах. Суперечки вирішуються судами, суддів призначає королева за поданням кваліфікаційної комісії суддів.

ЗАДАЧА № 2. *Визначити вид соціальної норми у наведеному прикладі. Знайти у тексті характерні ознаки, притаманні зазначеній соціальній нормі.*

Церкви на **Трійцю** неначе перетворювалися на гаї. Уздовж стін та іконостаса рядами ставили зрубані молоді берізки, образи прикрашали живими квітами, підлогу покривали луговими травами. Духівництво облачалось в зелені парчеві шати, жінки вбиралися в цей день переважно в одяг зеленого кольору. Дівчата вплітали в коси зелені стрічки. На службі стояли з букетами квітів. Уклінні молитви священника слухали, стоячи на колінах та опустивши голову на букет квітів. Вважалося, що в цей час у людини повинно бути стільки сліз каяття за свої гріхи, щоб на кожному квітку впала сльозинка - "роса благодаті".

ЗАДАЧА № 3. *Прокоментуйте наведену ситуацію:*

Пізно увечері дівчина поверталася додому темною вулицею. Вона побачила людину, яка швидко наздоганяла її. Злякавшись та запідозривши, що хлопець її переслідує, дівчина схопила обрізок труби, який лежав на газоні та, коли хлопець підійшов впритул, вдарила його, завдавши тілесних ушкоджень. Пізніше з'ясувалось, що

хлопець - офіцер української армії - запізнавався на поїзд і саме тому поспішав. Жодних намірів щодо дівчини у нього не було. Чи буде дівчина притягнута до юридичної відповідальності?

ЗАДАЧА № 4. Прокоментуйте наведену ситуацію:

До юридичної консультації звернулися по допомогу співробітники одного з одеських пологових будинків, в якому знаходяться 2 новонароджених. Мати одного з них, уродженка Індії, особа без громадянства, з 2010 року постійно проживає в Одесі. Її дитина народилася на теплоході, який належить українському пароплавству, під час плавання з Кутаїсі [Грузія] в Одесу. Батько дитини невідомий.

Друга дитина була знайдена на підвір'ї пологового будинку, батьків її виявити не вдалося, незважаючи на намагання лікарів і міліції. Лікарів цікавить, чи отримають новонароджені громадянство України?

ЗАДАЧА № 5. Чому Конституція України закріплює невеликий за обсягом перелік обов'язків людини і громадянина?

ЗАДАЧА № 6. Визначити склад адміністративного правопорушення:

Близько другої години ночі 21-річний киянин кулаком розбив вітринне скло у вестибюлі станції метро «Оболонь» 2*3 метри вартістю 600 гривень. Як потім з'ясувалося хлопець хотів спробувати чи зможе він впоратись з вітриною. Хуліган сильно постраждав: поранив праву руку, зламав великий палець і втратив багато крові. Спочатку молодий чоловік намагався «замаскуватись»: він вдавав ніби спить на лавці, де його і виявила група швидкого реагування. Порізаний палець хлопець тримав у роті, щоб припинити кровотечу. Затриманий чоловік перебував у стані сильного алкогольного сп'яніння, а лавку-притулок обрав біля будинку по Оболонському проспекту, де він зареєстрований.

ЗАДАЧА № 7. Відповідно до чинного законодавства України пояснити зміст умовного вислову "липовий шлюб"

ЗАДАЧА № 8. Відповідно до чинного законодавства України одним із видів часу відпочинку є відпустки. Чому не кожен вид відпусток можна вважати таким, що відноситься до часу відпочинку?

9. Завдання на встановлення послідовності

Визначити послідовність окремих етапів законодавчого процесу [розташувати у логічній послідовності події, етапи, стадії процесів, позначені **БУКВАМИ**, поряд із **ЦИФРАМИ**]:

	Ц	Б
А) законопроект;		
Б) законодавча ініціатива;		
В) оприлюднення закону;		
Г) прийняття закону		

10. Завдання на встановлення відповідностей

Визначити відповідність виду юридичної відповідальності наведеним прикладам [до кожного із завдань, позначених **ЦИФРОЮ**, вибрати **ОДИН** правильний варіант відповіді, позначений **БУКВОЮ**]:

		Ц	Б
1) кримінальна відповідальність;	А) Захар Пупков, працівник фірми "КАКТУС", систематично не виконує розпорядження свого роботодавця Іннокентія Бескида;	1	
2) дисциплінарна відповідальність;	Б) громадянин Репетовський незаконно заволодів автомобілем "ДЕУ-СУПЕРКАР", який належав його зятеві;	2	

3) цивільно-правова відповідальність;	В) Любомир Кузяк, квартирант, відмовляється сплачувати гроші власнику за користування житлом;	3	
4) матеріальна відповідальність;	Г) Артем Мочалкін, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, зіпсував виданий йому у користування роботодавцем спецодяг	4	
5) адміністративна відповідальність		5	

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

1. Держава - це складне специфічне соціальне явище, тому в різні часи виникло досить багато теорій, кожна з яких по-своєму намагалася пояснити причини, що впливали на походження держави. Які з цих теорій ви можете назвати? Яка з названих теорій найбільше відповідає вашим уявленням про державу? Чому?
2. Чи є принцип верховенства права важливим для життя суспільства? Чому?
3. Чому право посідає важливе місце у житті суспільства, незважаючи на існування значної кількості інших норм?
4. Чому правовідносини називають "життям" права?
5. Які галузі права належать до публічного права?
6. Які галузі права належать до приватного права?
7. Назвіть основні причини правопорушень.
8. Як співвідносяться між собою правопорядок і законність?
9. Чим відрізняються правопорядок і суспільний порядок?
10. Назвіть умови, за яких необхідна оборона є правомірною.
11. Чому конституційне право називають "державним правом", а Конституцію - "правом законів"?
12. Чому Конституція України закріплює невеликий за обсягом перелік обов'язків людини і громадянина?
13. Чому народне волевиявлення ніколи не може бути повним за обсягом?
14. Чому активне виборче право громадян при пропорційній виборчій системі вважається звуженим?
15. Як можна визначити, що органи місцевого самоврядування не є органами державної влади?
16. В чому полягають особливості адміністративних відносин?
17. Хто є суб'єктами адміністративних відносин?
18. Що таке державні органи та з кого вони складаються?
19. Хто може бути державним службовцем?
20. Яку мету переслідують адміністративні стягнення?
21. У чому полягають особливості адміністративної відповідальності?

22. Чому за невиконання санітарних, протипожежних норм службові особи несуть більш суворе покарання, ніж громадяни?
23. Що означає принцип кримінального права "без вказівки закону немає ні злочину, ні покарання"?
24. Як співвідноситься принцип індивідуалізації відповідальності та кримінальна відповідальність співучасників злочину?
25. Чи не є кара виявом принципу первісних часів "око за око, зуб за зуб"? Чому?
26. Чи справедливим є, на вашу думку, те, що чинний Кримінальний кодекс України не передбачає довічне ув'язнення неповнолітній особі, навіть якщо вона умисно заподіяла смерть іншій людині?
27. Чи збігаються поняття "злочин" і "злочинність"?
28. Чим покарання відрізняється від адміністративного стягнення?
29. Як ви вважаєте, до яких суспільних наслідків могла б призвести відсутність у законодавстві кримінальної відповідальності?
30. Відповідно до чинного законодавства про працю України пояснити зміст умовного вислову як "подвійний неповний робочий час".
31. Відповідно до чинного законодавства про працю України одним із видів часу відпочинку є відпустки. Чому не кожен вид відпусток можна вважати таким, що відноситься до часу відпочинку?
32. У чому полягають особливості дисциплінарної і матеріальної відповідальності порівняно з іншими видами юридичної відповідальності?
33. Відповідно до чинного законодавства про працю України поясніть, чому у разі досягнутої домовленості між працівником і роботодавцем про припинення трудових відносин за угодою сторін за наявності виданого відповідного наказу про звільнення працівника у роботодавця можуть виникнути проблеми з доведенням правомірності звільнення працівника, якщо працівник після звільнення звернеться до суду з позовом щодо неправомірного звільнення з роботи та поновлення на роботі?
34. Відповідно до чинного законодавства про працю України пояснити, чому трудова дисципліна має подвійний характер?
35. Які види заохочень застосовуються до працівників, які сумлінно працюють? Чому це важливо робити?
36. Чинним Сімейним кодексом України передбачено, що якщо жінка і чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними під час спільного сімейного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Чому застосування цієї правової норми на практиці пов'язано із значними труднощами?
37. Відповідно до чинного шлюбно-сімейного законодавства пояснити зміст умовного вислову "липовий шлюб".

38. Відповідно до чинного шлюбно-сімейного законодавства пояснити зміст умовного вислову "кандидат у подружжя".
39. Що є підставою виникнення прав і обов'язків батьків і дітей?
40. Які види прав і обов'язків батьків і дітей розрізняють?
41. Назвіть шляхи влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.
42. Відповідно до чинного шлюбно-сімейного законодавства пояснити зміст умовного вислову "платна опіка".
43. Чому закон визначає групу осіб, які не мають права на спадщину; які мають право на обов'язкову частку спадщини? Чиї інтереси захищаються у цьому випадку?
44. Чому у випадку, якщо шлюб розірвано за рішенням суду, позов про визнання його недійсним може бути пред'явлено лише після скасування рішення суду про розірвання шлюбу?
45. Чому особі, яка не досягла шлюбного віку і якій надано право на шлюб, треба знову звертатися до суду, якщо вона хоче вийти заміж за іншу особу?
46. Для того, щоб подружжя або один із них мали змогу розпорядитися часткою у спільному майні, її необхідно виділити в натурі. Чому?
47. Чому кожен із подружжя має право скласти заповіт на свою частку у справі спільної сумісної власності подружжя до її визначення та виділу у натурі?
48. Чому обов'язок батьків щодо утримання повнолітніх непрацездатних сина, дочки не є продовженням аліментного обов'язку, який батьки несли до досягнення дітьми 18 років?
49. Чому припинення договору між батьками про сплату аліментів на дитину у зв'язку із спливом строку його дії або за інших непередбачених у договорі підстав не спричиняють припинення аліментного зобов'язання батьків?
50. Чому, якщо упродовж однієї доби померли особи, які б могли спадкувати одна після одної, спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з них?
51. Поясніть латинську приказку "Віддай своє, поки воно твоє, після смерті воно не твоє".
52. Чому, якщо заповіт укладено з умовою, то умова, визначена у заповіті, має існувати на час відкриття спадщини?

53. Чому зацікавлені особи не можуть оспорити заповіт, навіть якщо їм став відомий його зміст?
54. Чому до форми заповіту висуваються більш суворі вимоги, ніж до інших цивільно-правових правочинів?
55. Відповідно до чинного цивільного законодавства поясніть зміст умовного вислову "резервний спадкоємець".
56. Відповідно до чинного цивільного законодавства поясніть зміст умовного вислову "подвійна відмова від спадщини".
57. Відповідно до чинного цивільного законодавства поясніть зміст умовного вислову "сліпе посвідчення заповіту".

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Рейтингова система оцінки успішності студентів розраховується за 100-бальною шкалою, передбаченою системою ECTS:

1) **тест — контроль [2 — 5 балів]**; відповідаючи на 10 запитань, студент отримує:

1) відсутність помилок або допущена 1 помилка;	5 балів
2) допущено 2-3 помилки у відповіді;	4 бала
3) допущено 4-5 помилок у відповіді;	3 бала
4) допущено 6 і більше помилок у відповіді	2 бала

2) **вирішення ситуаційних вправ [0 — 5 балів]**:

1) під час відповіді студент демонструє повне, достатнє знання навчального матеріалу; необхідний рівень умінь і навичок для правильного вирішення запропонованих ситуаційних вправ; послідовно і аргументовано відповідає на питання, посилаючись на чинне законодавство;	5 балів
2) студент володіє набутими теоретичними знаннями з навчальної дисципліни; розуміє зміст ситуаційних вправ, але допускає несуттєві помилки при їх вирішенні; відповідає на питання, посилаючись на чинне законодавство;	4 бала
3) студент орієнтується в базових теоретичних положеннях чинного законодавства; засвоїв основні поняття з навчальної дисципліни; розуміє зміст ситуаційних вправ, але допускає помилки при їх вирішенні;	3 бала
4) неправильна відповідь, що свідчить про незнання навчального матеріалу, але студент намагається висловити власне розуміння суті поставленого питання	1 - 2 бали
5) відсутність відповіді	0 балів

3) **виконання тематичних завдань [0 — 5 балів]**:

1) під час виконання тематичного завдання студент демонструє повне, достатнє знання навчального матеріалу;	5 балів
2) студент володіє набутими теоретичними знаннями з навчальної дисципліни, але допускає несуттєві помилки під час виконання тематичного завдання;	4 бала
3) студент орієнтується в базових теоретичних положеннях чинного законодавства; засвоїв основні поняття з навчальної дисципліни, але допускає суттєві помилки при виконанні тематичного завдання; відповідь неповна, має значні недоліки;	3 бала
4) неправильно виконане тематичне завдання, що свідчить про незнання навчального матеріалу, але студент намагається висловити власне розуміння суті поставленого питання	1 - 2 бали
5) відсутність відповіді	0 балів

4) можлива **контрольна робота для підвищення рейтингового балу**

Виходячи з розміру шкали $RD = R_{\text{зал}} + R_{\text{індюз}} = 100$ балів

$$R_{\text{зал}} = RD + R_{\text{індюз}} = 100 - 0 = 100 \text{ балів}$$

Ваговий бал залікового питання – 10. В білеті – 8 питань та 2 тестових завдання. Максимальна кількість балів на заліку дорівнює $10 \text{ балів} \times 10 [8 \text{ питань} + 2 \text{ тестових завдання}] = 100 \text{ балів}$.

Критерій оцінювання залікового питання та тестового завдання [з визначенням 3 - 5 рівнів]:

«Відмінно», відповідь правильна [не менше 90% потрібної інформації]	10 - 9 балів
«Добре», є несуттєві помилки у відповіді [не менше 75% потрібної інформації]	8-7 балів
«Задовільно», є недоліки у відповіді та певні помилки [не менше 60% потрібної інформації]	6 балів
«Незадовільно», відповідь відсутня або не відповідає вимогам до «Задовільно»	0 балів

Сума балів за кожне з питань контрольної залікової роботи переводиться до залікової оцінки згідно шкали оцінювання.

Штрафні бали [-3 бала] за:

1. **кожне** невиконане завдання для поточного контролю;
2. **кожне** пропущене і не відпрацьоване заняття.

Необхідними **умовами допуску до заліку** є **відсутність заборгованостей** у студентів з дисципліни; мінімум одна **позитивна атестація**; **стартовий рейтинг 40 балів**.

Студенти, які набрали протягом семестру 0 - 34 **балів**, до заліку не допускаються.

Студенти, які набрали протягом семестру 35 - 59 **балів**, обов'язково пишуть підсумкову контрольну роботу.

Студенти, які набрали упродовж семестру рейтинг 60-64 **балів**, отримують оцінку "автоматом".

Студенти, які набрали упродовж семестру рейтинг від 65 **балів і більше**, отримують оцінку "автоматом" або виконують **залікову контрольну роботу** для підвищення значення своєї рейтингової оцінки, **але** при цьому **набрані впродовж семестру бали анулюються**.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
95 – 100	A	Відмінно
85 – 94	B	Дуже добре
75 – 84	C	Добре
65 – 74	D	Задовільно
60 – 64	E	Достатньо
35 – 59	FX	Незадовільно (не зараховано)
0 – 34	F	Недопущено

ДОДАТКИ [ОПОРНІ ТАБЛИЦІ]

Таблиця № 1. Види державних функцій

1) За спрямуванням	Внутрішні — здійснюються в межах території держави та характеризують її внутрішню політику:		Зовнішні — визначаються в діяльності держави на міжнародному рівні:	
	1) політична — вироблення внутрішньої політики держави + забезпечення народовладдя;		1) захист території, на яку розповсюджується державний суверенітет;	
	2) економічна — створення умов для розвитку виробництва;		2) захист миру + підтримання міжнародного правопорядку;	
	3) оподаткування + фінансовий контроль — створення умов для легальних доходів громадян, контроль над витратою податків;		3) співробітництво з іноземними державами в економічній, культурній, науково-технічній, соціальній тощо сферах	
	4) соціальна — реалізація громадянами права на працю + права на достатній життєвий рівень (одяг+житло+харчування) + права на соціальний захист (соціальне страхування +пенсійне забезпечення);			
	5) екологічна — екологічна безпека і рівновага (безпечне екологічне середовище +безпечні продукти харчування);			
	6) інформаційна — одержання+використання+поширення+зберігання інформації;			
	7) культурна;			
	8) правоохоронна — законність і порядок + охорона державного ладу та прав і свобод громадян			
2) За часом виконання	Постійні — здійснюються упродовж усього часу існування даної держави		Тимчасові — здійснюються упродовж певного періоду часу існування держави (наприклад, заходи з подолання наслідків стихійного лиха тощо)	
3) За сферою суспільного життя		Гуманітарні + економічні + політичні		

Таблиця № 2. Форма держави

Форма правління - порядок утворення та організації вищих органів влади:			
<p><i>Монархія</i> — державна влада зосереджена повністю або частково в руках однієї особи, передається у спадщину, не залежить від населення:</p> <p>А) абсолютна — влада монарха не обмежена конституцією + монарх здійснює законодавчу діяльність + монарх формує уряд і керує ним + монарх контролює правосуддя, місцеве самоврядування + парламент виконує роль консультативної ради і у будь-який момент може бути розпущений;</p> <p>Б) обмежена (конституційна) — влада монарха обмежена конституцією, тому він не може прямо впливати на склад і політику уряду, що формується парламентом і підзвітний йому + парламент здійснює законодавчу діяльність (наприклад, <i>Великобританія, Іспанія, Данія, Швеція, Бельгія, Голландія, Японія</i>);</p> <p>В) теократична — влада в руках духовенства (наприклад, <i>Ватикан</i>);</p> <p>Г) дуалістична — влада юридично і фактично розділена між урядом, що формується монархом (або призначеним ним прем'єр-міністром) і парламентом (наприклад, <i>князівство Монако</i>)</p>		<p><i>Республіка</i> — парламент, президент обираються населенням або формуються загальнонаціональним представницьким органом влади:</p> <p>А) президентська — президент обирається населенням країни + очолює уряд і країну + за певних обставин може розпустити парламент + парламент тільки приймає закони, але має право вето на президентські укази + президент формує уряд, який йому підзвітний + парламент не відправляє у відставку уряд + парламент має право на імпічмент президенту (наприклад, <i>США, Росія, Мексика</i>);</p> <p>Б) парламентська — президент обирається парламентом + президент очолює країну + главою уряду є лідер партії, яка перемогла на виборах + парламент контролює діяльність уряду + уряд йде у відставку, якщо парламент не задовольняє його діяльність + міністри призначаються із членів парламенту + у разі відставки колишній міністр повертається у парламент (наприклад, <i>Італія, Греція, Індія, Угорщина, Чехія, Ізраїль, ФРН, Туреччина</i>);</p> <p>В) змішана — президент і парламент обираються народом + президент — глава держави, але не очолює уряд + президент може пропонувати склад уряду, який обов'язково затверджується парламентом + очолює уряд представник політичної партії, яка перемогла на виборах + уряд відповідальний перед президентом і парламентом + парламент контролює уряд шляхом прийняття щорічного бюджету країни + парламент може відправити уряд у відставку (вотум недовіри) + парламент може ініціювати процедуру імпічменту президентові країни (наприклад, <i>Україна, Франція, Фінляндія</i>)</p>	
Політичний режим - здійснення влади в державі:			
Демократичний	Ліберальний	Авторитарний	Тоталітарний
легальне існування політичних партій + періодичні вибори + свобода слова + гарантія і забезпечення прав і свобод людини	відрізняється значним ступенем політичної свободи, однак користуватися нею в силу економічної, культурної і правової відсталості	влада концентрується в руках правлячої верхівки: легальна опозиція не допускається; вибори, референдуми, діяльність	влада формується закрито одним чи декількома особами з правлячої номенклатури і не контролюється населенням; відсутні

	суспільства можуть лише деякі групи населення, тому держава для досягнення соціальних цілей змушена використовувати примусові форми впливу на громадян	громадських об'єднань носить формальний характер і знаходиться під контролем влади; якщо поляризація політичних сил стає антагоністичною, включається механізм дії реакційних законів або здійснюється пряме насильство	легальні механізми вільного волевиявлення громадян, не враховуються інтереси окремих груп суспільства; існує, як правило, однопартійна система і насаджується єдина ідеологія, відхилення від якої негайно усуваються; звичайним є втручання в особисте життя людини
<i>Державний (територіальний) устрій - порядок взаємодії центральної, регіональної, місцевої влади:</i>			
<i>Проста (унітарна) держава — єдина централізована держава, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають ознак суверенітету: єдине громадянство + грошова одиниця + Конституція і система законодавства + судова система + система державних органів</i>		<i>Складна держава:</i>	
		А) федерація (союзна держава, складається з кількох держав, державних утворень) — <i>ФРН, США, Росія;</i>	
		Б) конфедерація (тимчасовий союз суверенних держав, утворений для реалізації спільної мети) - <i>Антанта;</i>	
		В) імперія [головна держава - метрополія + колонії] — <i>Велика Британія — Індія; Російська імперія (до Жовтневого перевороту 1917 р.)</i>	

Таблиця № 3. Види конституцій

<i>Писана конституція - єдиний нормативний акт, прийнятий у суворо встановленому порядку, має чітку внутрішню структуру [глави, розділи, параграфи]:</i>	<i>Неписана конституція - декілька документів, прийнятих у різний час і в різному порядку, але за своїм змістом вважаються конституцією держави [Великобританія]:</i>
А) Конституція Пилипа Орлика від 05.04.1710;	А) "Велика Хартія Вольностей", 1215;
Б) Конституція СРСР, 1924 ("ленінська конституція");	Б) "Форма правління державою Англії, Шотландії, Ірландії та володіннями, які їм належать. Знаряддя управління", 1653;
В) Конституція СРСР, 1936 ("сталінська конституція");	В) "Біль про права", 1688;
Г) Конституція СРСР від 07.10.1977 тощо	Г) "Закон про діяльність і повноваження профспілок", 1983 тощо
<i>Дарована конституція - підготовлена і введена в дію одноособовим актом монарха або метрополією своїй колишній колонії [Великобританія - Індія];</i>	<i>Народна конституція - прийнята загальноновизнаними демократичними засобами [прийнята парламентом; прийнята шляхом референдуму тощо];</i>
<i>Гнучка конституція - зміни і доповнення вносяться за спрощеною процедурою шляхом голосування простою більшістю депутатів, присутніх у парламенті;</i>	<i>Жорстка конституція - зміни і доповнення вносяться за спеціальною процедурою [голосування половини депутатів від конституційної більшості складу законодавчого органу];</i>

<i>Постійна конституція</i> - конституція, яка прийнята, дарована, затверджена на невизначений час;	<i>Тимчасова конституція</i> - конституція, яка прийнята на певний час або до настання певної події, визначеною конституцією.
---	---

Таблиця № 4. Відмінності норм Конституцій у редакції 1996 і 2004

	Конституція України - 1996	Конституція України - 2004
1. Форма правління	Президентсько-парламентська	Парламентсько-президентська
2. Президент України	<div>Призначає і звільняє прем'єр-міністра, міністрів, керівників центральних органів влади</div> <div>Призначає і звільняє голів облдержадміністрацій</div> <div>Генеральний прокурор призначається Радою за поданням президента. Звільняє главу ГПУ</div> <div>Має право розпустити Раду, якщо протягом 30 днів чергової сесії парламент не може почати роботу в пленарному режимі</div>	<div>Вносить на розгляд Ради кандидатуру прем'єр-міністра. Кандидатури міністрів затверджуються указами президента за погодженням з прем'єром.</div> <div>За поданням Кабміну призначає голів облдержадміністрацій</div> <div>Генеральний прокурор призначається і звільняється рішенням парламентської більшості</div> <div>Має право розпустити парламент, якщо протягом 30 днів депутатські фракції не сформували коаліцію, протягом 60 днів коаліція не сформувала Кабмін, протягом 30 днів чергової сесії Рада не може розпочати роботу в пленарному режимі</div>
3. Верховна Рада України	<div>Вибори проходять за змішаною системою (225 депутатів - мажоритарники, 225 обираються за списками партій). Парламент обирається на 4 роки</div> <div>У разі смерті, відставки та імпічменту президента його обов'язки виконує прем'єр-міністр</div> <div>Парламент працює без коаліції, більшість становлять парламентські фракції та позафракційні депутати</div> <div>Народні депутати можуть не входити ні в одну з парламентських фракцій</div> <div>Спікер парламенту не має права підписувати закони в обхід президента</div> <div>Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять</div>	<div>Вибори проходять за пропорційною системою – за партійними списками. Парламент обирається на 5 років</div> <div>У разі смерті, відставки та імпічменту президента його обов'язки виконує голова Верховної Ради</div> <div>Парламентську більшість формує коаліція виключно парламентських фракцій, сформованих після виборів</div> <div>Повноваження обраного за партійним списком депутата припиняються в разі, якщо він не увійшов в яку-небудь парламентську фракцію. У разі виключення депутата з фракції за рішенням керівництва, він також позбавляється мандата</div>

	років здійснюється президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою безстроково	У разі ветовання законів президентом, Рада має право подолати вето. Закон набирає чинності після його публікації за підписом спікера
		Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою безстроково
4. Прем'єр-міністр України, Уряд України	Голова виконавчої влади – президент. Всі міністри – у прямому підпорядкуванні у президента	Глава виконавчої влади – прем'єр. Міністри підкоряються коаліційній більшості парламенту і прем'єру. У підпорядкуванні президента перебувають глави СБУ, Міноборони, МЗС
	Кабмін складає з себе повноваження перед новообраним президентом	
	Кількість віце-прем'єр-міністрів обмежується трьома (не рахуючи першого прем'єра)	Кабмін складає з себе повноваження перед новообраним парламентом
	У разі смерті, відставки та імпічменту президента його обов'язки виконує прем'єр-міністр	Кількість віце-прем'єрів не обмежується
		У разі смерті, відставки та імпічменту президента його обов'язки виконує голова Верховної Ради

Таблиця № 5. Загальні засади державного ладу в Україні

Форма правління [порядок утворення та організації вищих органів влади]:	Політичний режим [здійснення влади в державі]:	Державний устрій [порядок взаємодії центральної, регіональної та місцевої влади]:	Державні символи:
<p><i>змішана республіка</i> [влада в державі здійснюється колегіальним органом, який обирається населенням країни на певний строк]:</p> <p>1) <i>Президентсько-парламентська</i>: 28.06.1996 - 08.12.04</p> <p>2) <i>Парламентсько-президентська</i>:</p>	<p><i>демократичний</i>:</p> <p>1) легальне існування політичних партій;</p> <p>2) періодичні вибори;</p> <p>3) наявність свободи слова;</p> <p>4) гарантія і забезпечення прав і свобод</p>	<p>1) <i>унітарна</i> [проста] держава з <i>автономним утворенням</i> у своєму складі - Автономна Республіка Крим [АРК]:</p> <p>А) з 28.02.2014 <i>територія АРК</i> в результаті неоголошеної війни Російською Федерацією [РФ] Україні вважається <i>тимчасово окупованою територією</i>, а</p>	<p>1) Державний Герб;</p> <p>2) Державний Гімн;</p> <p>3) Державний Прапор;</p> <p>4) власна національна грошова одиниця - гривня</p>

08.12.04 - до рішення Конституційного Суду України [вересень 2010 р.] щодо затвердження в Україні Конституції 1996 року		РФ - державою - агресором;
3) Президентсько-парламентська: рішення Конституційного Суду України щодо затвердження в Україні Конституції 1996 року вересень 2010 - 22.02.2014		Б) 16.03.2014 в Криму відбувся референдум про приєднання Республіки Крим до РФ;
4) Парламентсько-президентська: з 22.02.2014 і до тепер		В) 18.03.2014 Республіка Крим на правах суб'єкта федерації увійшла до складу Російської Федерації

Таблиця № 6. Види конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина

Види конституційних прав, свобод, обов'язків	Характеристика	Відповідні статті Конституції
1. Громадянські [особисті] права	можливості щодо фізичного та біологічного існування людини + можливості щодо задоволення людиною власних матеріальних, духовних тощо потреб	27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 53, 59, 60, 61, 62, 63
2. Політичні права	можливості щодо безпосередньої участі у державному житті країни	34, 36, 38, 39, 40, 15
3. Економічні права	можливості щодо участі у виробництві матеріальних благ	41, 42, 43, 44, 45
4. Соціальні права	можливості щодо забезпечення належними соціальними умовами життя	46, 47, 48, 49
5. Культурні права	можливості доступу до духовних цінностей свого народу, нації та всього людства	53
6. Екологічні права	безпечне екологічне середовище	50
7. Конституційні обов'язки	обов'язкові для виконання (дотримання) усіма	53, 65, 66, 67, 68

Таблиця № 7. Правовий статус особи

Громадянин	Іноземець	Особа без громадянства	Біженець	Тимчасовий внутрішній переселенець
Особа, що належить до постійного населення будь-якої держави, користується правами і виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави	Особа, яка не перебуває в громадянстві чи підданстві певної держави і є громадянином (підданим) іншої держави або держав	Особа, яку жодна держава не вважає своїм громадянином чи підданим	Особа, яка втратила громадянство і змушена змінити країну свого постійного проживання на іншу, побоюючись за своє життя через переслідування	Громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру
Громадянство - правова належність особи до певної держави, політико-правовий зв'язок особи з державою, який виражається у взаємних правах і обов'язках	Особа може мати виключно єдине громадянство		Біпатрид - особа одночасно є громадянином декількох держав	Апатрид - відсутність громадянства у особи

Таблиця № 8. Способи набуття громадянства

1) за народженням	2) шляхом натуралізації	3) у разі репатріації	4) в результаті оптації
" <i>філіація</i> " - набуття громадянства за народженням	" <i>натуралізація</i> " - надання державою свого громадянства іноземцеві або особі без громадянства	" <i>репатріація</i> " - повернення емігрантів у країну, звідки вони походять, з поновленням їх у правах громадянства	" <i>оптація</i> " - вибір особою громадянства з метою усунення подвійного громадянства
5) " <i>за правом крові</i> "		6) " <i>за правом ґрунту [землі]</i> "	

незалежно від місця народження дитина набуває громадянство держави, громадянами якої є її батьки	дитина набуває громадянство держави, на території якої вона народилася, незалежно від громадянства її батьків
--	---

Таблиця № 9. Підстави набуття громадянства України [Закон України від 18.01.2001]

1) за народженням;
2) за територіальним походженням;
3) внаслідок прийняття громадянства;
4) внаслідок поновлення у громадянстві;
5) внаслідок усиновлення громадянами [громадянином] України;
6) внаслідок встановлення над дитиною опіки або піклування громадянами [громадянином] України;
7) внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки громадянами [громадянином] України;
8) внаслідок встановлення батьківства [материнства];
9) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного або обох батьків дитини

Таблиця № 10. Умови прийняття до громадянства України [Закон України від 18.01.2001]

1) припинення іноземного громадянства;
2) проживання в Україні упродовж останніх 5 років;
3) наявність законних джерел існування [А) житло, робота, навчання + Б) умова не поширюється на осіб, яким надано статус біженця в Україні або притулок в Україні];
4) володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування [умова не поширюється на осіб з певними фізичними вадами: глухі, німі, сліпі];
5) визнання і дотримання Конституції України, законів України

Таблиця № 11. Способи припинення громадянства України [Закон України від 18.01.2001]

Відмова від українського громадянства [вихід з громадянства; депатріація]:	Втрата громадянства України [автоматичне припинення громадянства за певних умов]:
А) громадянин постійно проживає за межами України;	А) добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття;
Б) громадянин подає письмову заяву-клопотання на ім'я Президента України про вихід з громадянства України	Б) добровільний вступ на військову службу до іншої держави;
	В) набуття українського громадянства внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів

Таблиця № 12. Форми народовладдя в Україні

1) пряма [безпосередня] демократія - безпосередня участь народу у прийнятті важливих рішень державного життя:		
<i>Вибори</i> проводяться для визначення особи, яка, з точки зору більшості виборців, найбільш достойна займати виборну посаду	<i>Референдум -</i> голосування населення всієї країни або певної частини її населення з метою вирішення найважливіших питань державного і суспільного життя	<i>Загальні збори громадян за місцем проживання</i>
<i>Види виборів:</i>	<i>Види референдуму:</i>	
1) місцеві;	1) місцевий (голосування певної частини населення країни);	
2) парламентські;	2) державний (голосування населення всієї країни)	
3) президентські;		
4) чергові;		
5) позачергові;		
6) додаткові (замість депутатів, які вибули)		
2) представницька демократія - спосіб вираження та утвердження волі громадян через обраних ними своїх представників до органів влади:		
А) діяльність Верховної Ради України	Б) діяльність Президента України	В) діяльність органів місцевого самоврядування

Таблиця № 13. Верховна Рада України

1) 450 народних депутатів України [після дострокових виборів до ВР у 2014 — 422 народних депутатів];			
2) Структура Верховної Ради України:			
А) Голова Верховної Ради України ["спікер"];	Б) перший заступник Голови Верховної Ради України;	В) заступник Голови Верховної Ради України;	
3) Види депутатських об'єднань:			
А) профільні <i>комітети</i> Верховної Ради України [об'єднання депутатів за професійною ознакою];	Б) спеціальні та тимчасові депутатські слідчі <i>комісії</i> Верховної Ради України;	В) <i>фракції</i> Верховної Ради України [об'єднання депутатів за політичною ознакою];	
4) Форми діяльності депутатів:			
А) пленарні засідання;	Б) робота в комітетах;	В) робота з виборцями;	Г) парламентські слухання
5) Депутатський мандат [посвідчення особи народного депутата]:			
А) <i>імперативний</i> депутатський мандат — виборці не мають можливості позбавити народного обранця його депутатської діяльності;		Б) <i>вільний</i> депутатський мандат — виборці мають можливість позбавити в депутатській діяльності народного обранця у разі невиконання ним перед виборчих обіцянок	

Депутатський <i>імунітет</i> - неможливість притягнення до юридичної відповідальності окремого депутата без згоди конституційної більшості депутатів ВР України;	Депутатський <i>індемнітет</i> - народний депутат не несе відповідальності за свої висловлювання за винятком наклепу, образи честі і гідності щодо свого опонента
--	---

6) Стадії <i>законодавчого</i> процесу:	
1. Законодавча ініціатива	
2. Розробка законопроекту	
3. Обговорення законопроекту в Комітетах Верховної Ради України	
4. Розгляд законопроекту Верховною Радою на пленарному засіданні (два-три читання)	
5. Прийняття закону	
6. Підписання закону Головою Верховної Ради і передача його на розгляд Президентові України	
7. Розгляд і підписання закону Президентом України	
8. Публікація закону	
9. Закон набирає чинності	

Таблиця № 14. Види референдумів

	<i>Загальнодержавний</i>	<i>Місцевий</i>
1. Питання, які можуть бути винесені на референдум:	А) затвердження Конституції, її окремих положень; внесення змін і доповнень до Конституції;	Прийняття, зміна, скасування рішень з питань, віднесених до компетенції органів місцевого самоврядування відповідного рівня: А) Стратегія розвитку міста на певний період; Б) формування міського бюджету тощо
	Б) прийняття, зміна, скасування законів;	
	В) визначення основних положень правових актів	
2. Питання, які вирішуються виключно референдумом:	А) зміна території країни;	Реорганізація або перейменування відповідних адміністративних одиниць (область, місто, район)
	Б) остаточне затвердження змін до чинної Конституції;	
	В) входження до складу міждержавних об'єднань та вихід з них	
3. Питання, які не можуть виноситись на референдум:	А) питання бюджету, податків, амністії;	А) кадрові питання + питання, що не належать до компетенції органів місцевого самоврядування; Б) скасування рішень вищестоящих органів
	Б) кадрові питання;	
	В) помилування;	
	Г) запровадження або відміна надзвичайного стану	

<p>ЗВЕРНУТИ УВАГУ: Референдум призначає <i>Президент України</i>, якщо:</p> <p>1) Верховна Рада України внесла зміни до трьох розділів Конституції або до одного з них:</p> <p>1 (Загальні положення), 3 (Вибори. Референдум), 13 (Внесення змін до Конституції України);</p>	<p>ЗВЕРНУТИ УВАГУ: Референдум призначає <i>Президент України</i>, якщо:</p> <p>дотримана процедура ініціювання референдуму за народної ініціативи</p>	<p>ЗВЕРНУТИ УВАГУ: Референдум призначає <i>Верховна Рада України</i>, якщо Президент України <i>підписав</i> Указ щодо зміни території країни, а парламент його <i>ратифікував</i> (затвердив)</p>
---	--	---

Таблиця № 15. Проведення загальнодержавного референдуму за народної ініціативи

Як реалізувати народну ініціативу:	Що не можна вирішувати референдумом за народної ініціативи:
1) створити ініціативну групу на зборах не менше чим 2000 громадян України, які мають право голосу (у складі групи - не менше 500 громадян, яким більше, ніж 18 років)	1) питання щодо зміни території країни
2) зареєструвати групу у Центральній Виборчій комісії України	2) питання щодо зміни 1, 3, 13 розділів Конституції (але можна змінити Конституцію повністю)
3) зібрати упродовж 40 днів з моменту реєстрації не менше 3 мільйонів підписів громадян, при цьому в 17 областях необхідно зібрати не менше 100 тисяч підписів в кожній з них	3) питання щодо зміни податків або бюджету країни в цілому
4) перевірка зібраних підписів Центральною Виборчою Комісією	4) проголошення амністії
5) якщо після перевірки ЦВК залишиться не менше 3 мільйонів підписів громадян, Президент України підписує Указ про проведення референдуму	

Таблиця № 16. Види виборчих систем

Виборча система - сукупність установлених законом правил проведення виборів; порядок здійснення певних процедур виборчої кампанії та способів визначення результатів голосування:		
Мажоритарна виборча система:	Пропорційна виборча система:	Змішана виборча система:
<p>1) обраним вважається кандидат, який набрав більшість голосів виборців:</p> <p>А) мажоритарна система абсолютної більшості: обрання кандидата за умови підтримки 50 % виборцями + 1 голос;</p>	<p>1) за місця в парламенті змагаються не окремі кандидати, а <i>політичні партії</i>;</p>	<p>виборець <i>одночасно</i> голосує за конкретного кандидата і за певну політичну партію</p>

Б) мажоритарна система <i>відносної</i> більшості: обраним вважається кандидат, який набрав голосів більше, ніж кожний з його суперників окремо		
	2) політична партія формує свій список кандидатів на виборні посади, виборець <i>голосує за список</i> політичної партії, якій він симпатизує:	
	А) <i>жорсткий</i> список кандидатів [розташування прізвищ кандидатів у пріоритетному порядку]	
	Б) <i>звичайний</i> список кандидатів [розташування прізвищ в алфавітному порядку]	

Таблиця № 17. Склад адміністративного правопорушення

Об'єкт правопорушення:	Суб'єкт правопорушення:	Об'єктивна сторона [зовнішній прояв поведінки правопорушника]:	Суб'єктивна сторона ставлення правопорушника до вчиненого ним діяння]:
1) честь, гідність фізичної особи;	1) безпосередньо сам правопорушник;	1) як саме або за допомогою чого правопорушник вчинив протиправне діяння;	1) вперше вчинене протиправне діяння або повторно;
2) ділова репутація фізичної або юридичної особи;		2) активна поведінка;	2) з якою метою правопорушник саме так вчинив;
3) суспільні відносини у сфері державного управління, на які зазіхає правопорушник;		3) пасивна поведінка тощо	3) умисно або з необережності вчинене протиправне діяння тощо;
4) громадський порядок тощо;			
<p>Приклад адміністративного правопорушення</p> <p><i>"Громадянин Сидоров в нетрезвом состоянии шёл за гражданкой Евсюковой 2 квартала и нецензурно восхищался"</i> [з рапорту]</p>			
Об'єкт правопорушення:	Суб'єкт правопорушення:	Об'єктивна сторона:	Суб'єктивна сторона:
1) <i>честь, гідність</i> громадянки Євсюкової;	<i>громадянин Сидоров</i>	1) <i>"нецензурно восхищался"</i> ;	1) <i>умисно</i> вчинене протиправне діяння;

2) громадський порядок		2) активна поведінка [вчинення протиправного діяння у стані алкогольного сп'яніння]	2) мета - повернути до себе увагу громадянки Євсюкової
------------------------	--	--	--

Таблиця № 18. Адміністративні стягнення

Види адміністративних стягнень	Характеристика адміністративного стягнення
1) офіційне попередження;	Як правило, у письмовій формі;
2) штраф	Грошове стягнення [накладається у розмірах і у випадках, встановлених Кодексом України про адміністративні правопорушення + законами України]:
Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності" від 05.11.2011 замість позбавлення волі за певні правопорушення встановлені високі штрафи	А) максимальний розмір штрафу збільшено до 50,000 неоподатковуваних мінімумів громадян [17,00 * 50,000 = 850,000 гривень];
	Б) у разі несплати штрафу передбачена можливість його заміни на позбавлення волі на певний строк
3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;	
4) конфіскація предмета, який належав власнику і став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом правопорушення;	Примусова безоплатна передача предмета у власність держави;
5) позбавлення спеціального права, наданого громадянину;	Наприклад, право керування транспортними засобами; полювання; займати певну посаду; займатися певним видом діяльності; право обирати або бути обраним;
6) виправні роботи;	Застосовуються судом на строк до 2 місяців за місцем постійної роботи + відрахування із заробітної плати 20 % на користь держави;
7) адміністративний арешт	За окремі види правопорушень, як виняток, строком на 15 діб
Адміністративне стягнення накладається не пізніше 2 місяців з дня вчинення правопорушення	Адміністративне стягнення накладається через 2 місяці з дня виявлення правопорушення

Таблиця № 19

Злочин: характеристика поняття	Ознаки злочину	Склад злочину	Вина, форми вини
1) найбільш небезпечне правопорушення;	1) суспільно-небезпечне діяння [спричиняє шкоду]	1) об'єкт злочину [охоронювані суспільні]	1) вина

	або створює загрозу спричинення такої шкоди];	відносини, на які посягає злочин [злочинець], завдаючи їм певної шкоди];	[психічне ставлення особи до вчинюваної дії або бездіяльності та її наслідків, виражене у формі <i>умислу</i> або <i>необережності</i>];
2) вчинок людини;	2) <i>протиправне</i> діяння [порушення особою чинної кримінально-правової норми];	2) <i>суб'єкт</i> злочину [осудна фізична особа, яка досягла на момент вчинення злочину віку, з якого настає кримінальна відповідальність, є винуватою у вчиненні суспільно-небезпечного діяння];	2) <i>умисел прямий</i> :[особа усвідомлювала суспільно-небезпечний характер свого діяння + передбачала його суспільно-небезпечні наслідки + бажала їх настання];
3) посягання на відносини, що склалися у суспільстві;	3) <i>винне</i> діяння [діяння вчинене умисно або з необережності];	3) <i>об'єктивна сторона</i> злочину [зовнішній прояв злочинного діяння: суспільно-небезпечні наслідки + причинний зв'язок між діянням і суспільно-небезпечними наслідками];	3) <i>умисел непряний</i> [особа усвідомлювала суспільно-небезпечний характер свого діяння + передбачала його суспільно-небезпечні наслідки + не бажала, але свідомо припускала їх настання];
4) завжди суперечить основним потребам і інтересам суспільного розвитку	4) <i>каране</i> діяння [чинним Кримінальним кодексом України від 05.04.01 передбачено певний вид покарання]	4) <i>суб'єктивна сторона</i> злочину [внутрішня сторона протиправного діяння: внутрішнє психічне ставлення особи, що вчинила злочин, до свого діяння та його суспільно небажаних наслідків]	4) <i>необережність [злочинна самовпевненість]</i> : особа передбачала можливість настання суспільно-небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення;
			5) <i>необережність [злочинна недбалість]</i> : особа не передбачала можливості настання суспільно-небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити
<p>Приклад складу злочину:</p> <p><i>Група осіб з трьох чоловік, скориставшись повинню та відсутністю господарів, що були евакуйовані, забирали цінні речі в залишених будинках</i></p>			

Об'єкт злочину: <i>власність</i> евакуйованих громадян	Суб'єкт злочину: <i>група</i> <i>осіб з трьох чоловік</i>	Об'єктивна сторона злочину: <i>таємне</i> проникнення у житло з <i>метою</i> заволодіння чужими речами	Суб'єктивна сторона злочину: <i>умисне</i> привласнення чужих речей
---	--	--	---

Таблиця № 20. Види співучасників злочину

1. Виконавець, співвиконавець	Особа, яка у співучасті з іншими суб*єктами злочину, безпосередньо або шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене, <i>вчинила злочин</i>
2. Організатор	<p>А) особа, яка <i>організувала</i> вчинення злочину або <i>керувала</i> його підготовкою, скоєнням;</p> <p>Б) особа, яка <i>утворила</i> організовану групу, злочинну організацію або <i>керувала</i> нею;</p> <p>В) особа, яка <i>забезпечувала</i> фінансування або <i>організовувала</i> приховування злочинної діяльності організованої групи, злочинної організації;</p>
3. Підбурювач	Особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином <i>схилила</i> іншого співучасника <i>до вчинення злочину</i>
4. Пособник	<p>А) особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод <i>сприяла вчиненню злочину</i> іншими співучасниками;</p> <p>Б) особа, яка <i>заздалегідь обіцяла: переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину, предмети, здобуті злочинним шляхом + придбати або збути предмети, здобуті злочинним шляхом + іншим способом сприяти приховуванню злочину</i></p>

Таблиця № 21. Види покарань

Вид покарання	<i>Основне покарання</i> [призначається у вироку лише як самостійний захід впливу]:	<i>Додаткове покарання</i> [призначається лише шляхом приєднання до основного покарання і самостійно застосовуватися не може]:	<i>Змішане покарання</i> [може призначатися як основне, так і як додаткове покарання]:
1. Штраф			+

2. Громадські роботи	+ [60 - 240 годин]		
3. Виправні роботи	+ [6 місяців - 2 роки]		
4. Позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю			+ [1 - 5 років]
5. Обмеження волі	+ [1 - 5 років]		
6. Конфіскація майна		+	
7. Арешт	+ [1 - 6 місяців]		
8. Позбавлення волі	+ [1 - 15 років]		
9. Довічне ув'язнення	+		
10. Домашній арешт	Вид покарання, що застосовується за рішенням суду для безпечних підозрюваних, які не мають права залишати межі своєї домівки на час ведення слідства з обов'язковим носінням електронного браслету [на руці або на нозі]		

Таблиця № 22. Відмінність трудового договору від трудової угоди [договору підряду]

Ознаки трудового договору	Ознаки трудової угоди [договору підряду]
1. Обсяг виконуваної роботи визначається у вигляді професії, спеціальності, кваліфікації або посади.	1. Обсяг виконуваної роботи визначається у вигляді конкретних фізичних величин, що підлягають вимірюванню і можуть бути відображені в акті приймання роботи.
2. Робоче місце створюється роботодавцем і він забезпечує усі умови праці, потрібні для виконання визначених договором робіт.	2. Підрядник виконує визначені договором роботи на власний ризик [на нього не діють встановлені норми безпеки праці]. Договором можуть передбачатись умови надання сировини або матеріалів для виконання роботи.
3. Працівник підпорядковується Внутрішньому трудовому розпорядку роботодавця, конкретним його посадовим особам; виконує роботи відповідно до графіка чи режиму роботи, встановленого роботодавцем.	3. Договором встановлюються початковий і кінцевий терміни, в межах яких підрядник повинен виконати визначені договором роботи, відповідно до власного графіка роботи та виходячи лише з власних можливостей.
4. За виконання роботи працівникові нараховується і виплачується заробітна плата, не нижча від установленної законодавством, в терміни, визначені відповідно до законодавства колективним або трудовим договором.	4. Підряднику за виконання роботи, визначеною договором та зданою за Актом приймання робіт, виплачується дохід у розмірі, встановленому цим договором [може бути передбачена виплата авансу]. Оплачується не витрачений працівником час, а тільки кінцевий результат [якщо він прийнятий замовником].

	Якщо немає кінцевого результату [за договором], то за відсутності вини замовника робота підрядника не оплачується.
5. Обов'язкове ведення трудової книжки.	5. Трудова книжка не ведеться.
6. Оплачуваний листок непрацездатності ["лікарняний"], відпустка, відпустка по вагітності та пологам.	6. Такі виплати договором підряду не передбачені.
7. Передбачені певні пільги: матеріальна допомога, компенсаційні виплати, обмеження матеріальної відповідальності за шкоду, завдану ПУО, фізичній особі.	7. Передбачені трудовим законодавством пільги у даному випадку не діють.
8. Обов'язкове оформлення звільнення.	8. Не треба оформлювати звільнення; відсутні пов'язані з цим розрахунки з працівником.
	9. З виконанням дорученої роботи припиняються відносини між підрядником і замовником.

Таблиця № 23

Основні умови трудового договору	Додаткові умови трудового договору	Етапи оформлення трудового договору
1. Місце роботи [конкретне ПУО];	1. Встановлення випробування при прийнятті на роботу; його тривалість.	1) співбесіда з претендентом на вакантну посаду;
2. Трудова функція [яка саме робота пропонується; бажана професія, кваліфікація, спеціальність працівника].	2. Знання іноземної мови.	2) обговорення умов трудового договору;
3. Оплата праці.	3. Наявність вченого ступеня.	3) подання заяви про прийняття на роботу;
4. Строк дії трудового договору.	4. Неповний робочий день.	4) підписання трудового договору;
5. Час початку роботи [коли саме необхідно приступити до праці, почати свою трудову діяльність як найманого працівника]. Якщо час початку роботи не вказаний, то - з моменту укладання трудового договору.	5. Додаткова відпустка, її тривалість.	5) оформлення наказу про прийняття на роботу та зарахування до штату працюючих
6. Робочий час, його тривалість.	6. Суміщення професій [посад].	
7. Час відпочинку, його тривалість.	7. Можливість працювати за сумісництвом.	

8. Пільги, передбачені чинним законодавством про працю та роботодавцем.	8. Забезпечення житлом або виділення земельної ділянки під будівництво.	
9. Відповідальність сторін трудового договору.	9. Можливість відправлення у службове відрядження.	
	10. Надання путівок для відпочинку та оздоровлення.	
	11. Можливість підвищення кваліфікації.	
	12. Підстави дострокового припинення трудового договору.	
Трудовий договір вважається укладеним: А) з моменту підписання [якщо це обговорено сторонами]; Б) з моменту, вказаного в самому договорі		
Допуск до роботи повинен бути здійснений спеціально уповноваженою на це особою		

Таблиця № 24. Переведення, переміщення: ключові відмінності

Поняття	Термін	Обов'язковість згоди працівника	Обов'язкові додаткові виплати
Переведення [ч. 1 ст. 32 КЗпП України]	Від 30 днів до терміну, що визначається керівництвом [будь-яка зміна трудової функції працівника - спеціальність, кваліфікація, посада, а також зміна інших умов трудового договору, обумовлених угодою сторін, які не були викликані загальними змінами в організації виробництва і праці ПУО].	Необхідна згода працівника;	Відсутні; тільки якщо не змінюється обсяг чи характер обов'язків, розмір заробітної плати та інші істотні умови;
Переведення на іншу роботу й зміна істотних умов праці [ч. 3, 4 ст. 32 КЗпП України]	Визначається керівництвом;	Згода працівника обов'язкова, якщо посада не відповідає обумовленій трудовим договором спеціальності, кваліфікації;	Відсутні; тільки якщо змінюються системи та розміри оплати праці, пільги, режим роботи, встановлюється або скасовується неповний робочий час, сполучення професій, змінюються розряди і найменування

			посади або будь-які інші істотні умови праці;
Тимчасове переведення у зв'язку з виробничою необхідністю [ст. 33 КЗпП України]	Не може перевищувати одного місяця протягом календарного року, окрім випадків згоди працівника виконувати цю роботу більш тривалий час.	Працівник може бути переведеним на строк до одного місяця на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди, якщо вона йому не протипоказана за станом здоров'я;	Відсутні; тільки під час переведення працівника на нижче оплачувану роботу зберігається його попередній середній заробіток упродовж двох тижнів з дня переведення;
Тимчасове переведення у зв'язку із простоем [ст. 34 КЗпП України]	Визначається керівництвом; [простій у роботі, тобто, її зупинення, можливий у разі відсутності організаційних або технічних умов, необхідних для її виконання; або через невідворотну силу чи інші обставини].	Необхідна згода працівника; відмова працівника від переведення у разі простою не є порушенням трудових обов'язків;	Залежно від ухваленого рішення, в наказі зазначаються: 1) причини переведення; 2) місце переведення; 3) час переведення; 4) оплата праці;
Переміщення	Визначається керівництвом; максимального терміну немає [виконання роботи в межах спеціальності, кваліфікації, посади, обумовленої трудовим договором, на тому ж ПУО і в тій же місцевості, але на іншому механізмі, агрегаті [ч. 2 ст. 32 КЗпП України].	Згода працівника, як правило, не потрібна; роботодавець не має права переміщати працівника на роботу, протипоказану йому за станом здоров'я;	У випадках, коли в результаті переміщення зменшується заробіток працівника з не залежних від нього причин, передбачена доплата до попереднього середнього заробітку упродовж двох місяців з дня переміщення.

1) згідно зі ст. 31 КЗпП України роботодавець не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором, а згідно зі ст. 32 КЗпП України під переведення можна провести будь-яку вимогу виконувати роботу, не обумовлену при укладанні трудового договору, тобто будь-яка зміна трудової функції працівника вважатиметься переведенням на іншу роботу; але така зміна можлива лише за згодою працівника - усі накази [розпорядження] роботодавця щодо змін у правовому статусі працівника повинні доводитися йому під розпис;

2) іноді сам факт переходу працівника на іншу роботу не розглядається [не вважається] як згода на переведення, якщо працівник оскаржив такі дії роботодавця в комісії по трудовим спорам або у судовому порядку;

3) також забороняється переводити працівника на іншу роботу під час його відсутності з поважних причин [хвороба, відпустка тощо]

Таблиця № 25. Робота за сумісництвом, суміщення професій [посад]: порівняльна характеристика

Робота за сумісництвом	Суміщення професій [посад]
1) виконання працівником, окрім своєї основної, іншої регулярної оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому ж або іншому ПУО або у громадянина [приватної особи] за наймом;	1) виконання працівником упродовж робочого дня одночасно з роботою за своєю основною професією [посадою] додаткової роботи за іншою тотожною професією [посадою];
2) виконується понад нормальну тривалість робочого часу [не більше 4 годин на день у робочі дні і повного робочого дня у вихідний день];	2) виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника без звільнення від своєї основної роботи;
3) трудовий договір за основною роботою + трудовий договір щодо іншої регулярної оплачуваної роботи;	3) особа працює за одним трудовим договором;
4) оплата праці: за фактично виконану роботу [можлива і почасова оплата];	4) наказ [розпорядження] роботодавця з обов'язковим уточненням: А) суміщуваної професії [посади]; Б) об'ємів тимчасово виконуваних робіт; В) розміру доплати за виконання цих робіт;
5) згода роботодавця за основним місцем роботи щодо роботи працівника за сумісництвом не потрібна;	5) обов'язкова згода працівника [кваліфікація + рівень знань];
6) Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників: можливий [за бажанням працівника] запис щодо роботи за сумісництвом;	6) відбувається в межах категорії персоналу, до якої належить даний працівник;
	7) дозволяється виконувати обов'язки за посадою з більш високим рівнем відповідальності;
	8) якщо шкідливі та небезпечні умови праці передбачені роботою за суміщенням, то пільги надаються відповідно до відпрацьованого часу;
	9) в Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників відсутні вказівки щодо запису про суміщення професій [посад].

Таблиця № 26. Припинення трудового договору з ініціативи роботодавця

Винні дії працівника в межах трудового договору:	Обставини, пов'язані з виробництвом:	Підстави звільнення, пов'язані з особистістю працівника, але не пов'язані з його виною:	Винні дії працівника за межами трудового договору:
1) вчинення за місцем роботи розкрадання майна роботодавця [при	1) зміни в організації виробництва [ліквідація, реорганізація, перепрофілювання ПУО;	1) виявлення невідповідності працівника займаній посаді внаслідок	1) вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку;

набранні законної сили вироком суду];	скорочення чисельності або штату працюючих];	недостатньої кваліфікації або за станом здоров'я;	
2) винні дії керівника ПУО щодо несвоєчасної виплати зарплати працівникам або в розмірах, нижчих від встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати;	2) особливі умови праці [звільнення працівників, які працюють в особливих умовах праці: вахтовий метод роботи; службові відрядження];	2) нез'явлення на роботу протягом 4-х місяців [або більше] підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, крім випадків трудового каліцтва; професійного захворювання; відпустки по вагітності і пологам;	2) винні дії працівника, який безпосередньо обслуговує грошові або товарні цінності, що спричинили втрату роботодавцем довіри до нього.
3) прогул без поважних причин;	3) поновлення на роботі працівника;	3) непроходження працівником випробування;	
4) невиконання робітником або службовцем без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором чи Правилами внутрішнього трудового розпорядку;	4) припинення роботи на ПУО на строк більше одного тижня з причин виробничого характеру, а також скорочення роботи в них;	4) нез'явлення на роботу протягом більше двох тижнів підряд внаслідок тимчасової непрацездатності;	
5) поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;			
6) систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків за трудовим договором [якщо до працівника раніше застосовувались заходи громадських або дисциплінарних стягнень];			
7) одноразове грубе порушення трудових обов'язків керівником ПУО, його заступниками, головним бухгалтером, а також службовими особами митних органів, державних податкових			

інспекцій, службовими особами державної контрольно – ревізійної служби та органів державного контролю за цінами;			
УВАГА! "Безстроковий" трудовий договір припиняється з ініціативи роботодавця лише у чітко зазначених у КЗпП України випадках;			
УВАГА! У разі укладання "строкового" трудового договору працівник може бути звільнений роботодавцем без будь-яких підстав та пояснень [роботодавці часто пропонують саме такий договір з метою проведення на власний розсуд постійного оновлення кадрів]			

Таблиця № 27. Припинення трудового договору з ініціативи працівника

А) Неможливість продовжувати дану роботу [ч. 1 ст. 38 КЗпП]:	Б) Звільнення через винні дії роботодавця:	В) Хвороба, що перешкоджає виконанню роботи за строковим договором [ч. 1 ст. 39 КЗпП];	Г) Закінчення строку дії трудового договору;
1) вступ до навчального закладу [стаціонар];	1) невиконання умов трудового договору;		
2) прийняття на роботу за конкурсом;	2) несвоєчасна виплата заробітної плати;		Д) Інвалідність, що перешкоджає виконанню роботи за строковим договором [ч. 1 ст. 39 КЗпП];
3) переведення одного з подружжя на роботу в іншу місцевість;	3) невиконання законодавства щодо охорони праці на ПУО;		
4) стан здоров'я [щодо неможливості проживання у даній місцевості];	4) розмір зарплати працівника менший за розмір офіційної мінімальної зарплати;		Є) За власним бажанням
5) переїзд на нове місце проживання;			
6) вагітність і пологи;			
7) дитина потребує догляду до досягнення нею 14 років;			
8) догляд за дитиною-інвалідом;			
9) вихід на пенсію;			

10) догляд за хворим членом сім'ї			
11) догляд за інвалідом I групи.			
УВАГА! тимчасові працівники мають право розірвати трудовий договір, <i>попередивши</i> про це роботодавця <i>за три дні</i> [Указ Президії Верховної Ради СРСР "Про умови праці тимчасових працівників і службовців" від 24. 09. 1974 № 311];			
УВАГА! за загальним правилом <i>працівник попереджає</i> роботодавця про звільнення письмово <i>за 2 тижні</i> ;			
УВАГА! якщо звільнення зумовлене неможливістю продовжувати дану роботу або за станом здоров'я, то роботодавець повинен звільнити працівника <i>у строк, вказаний у заяві на звільнення</i> ;			
УВАГА! якщо працівник після закінчення строку попередження про звільнення не залишив роботи і не вимагає припинення трудового договору, то роботодавець <i>не має права</i> його звільнити за поданою раніше заявою, <i>якщо</i> на його місце не запрошено іншого працівника [ст. 39-1 КЗпП України]			

Таблиця № 28. Припинення трудового договору з ініціативи третіх осіб

За згодою профкому [ст. 43 КЗпП України]:	На вимогу профкому [з роботодавцем, ст. 45 КЗпП України]:	Без згоди профкому [ст. 43-1 КЗпП України]:
1) п. 1 ст. 40 КЗпП;	1) недотримання законодавства про працю	1) ліквідація ПУО [п. 1 ст. 40 КЗпП];
2) п. 2 ст. 40 КЗпП;	2) невиконання умов колективного договору;	2) ч. 2 ст. 28 КЗпП;
3) п. 3 ст. 40 КЗпП;	3) Закон України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" від 10. 12. 1990;	3) прийняття на роботу іншого працівника, який не є сумісником;
4) п. 4 ст. 40 КЗпП;		4) п. 6 ст. 40 КЗпП;
5) п. 5 ст. 40 КЗпП;		5) п. 8 ст. 40 КЗпП;
6) п. 7 ст. 40 КЗпП;	Відсторонення від роботи [тимчасове недопущення працівника до роботи з припиненням виплати зарплати, ст. 46 КЗпП України]:	6)звільнення керівних працівників, призначених [обраних] на ці посади: А) керівник ПУО; Б) заступники керівника ПУО; В) інші призначені [обрані] посадові особи /керівні працівники
7) п. 2 ст. 41 КЗпП;	А) поява працівника на роботі у стані сп'яніння;	
8) п. 3 ст. 41 КЗпП;	Б) відмова [ухилення] від обов'язкових медичних оглядів;	
	В) відмова [ухилення] від навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці;	

Стан сп'яніння - алкогольний; наркотичний; токсичний;	Г) відмова [ухилення] від навчання, інструктажу і перевірки знань з протипожежної охорони;	
---	--	--

Таблиця № 29. Скорочений і неповний робочий час

Скорочений робочий час	Неповний робочий час
1) обов'язково надається незалежно від бажання роботодавця та працівника з часу вступу на роботу або з моменту виникнення права на скорочений робочий час:	1) надається будь-яким категоріям працівників [за згодою працівника і роботодавця]:
А) працівникам певних професій [лікарі, педагоги тощо];	А) надається під час укладання трудового договору + згода роботодавця;
Б) особам, що працюють на роботах, пов'язаних із шкідливими умовами праці;	Б) надається в будь-який час роботи: заява працівника + згода роботодавця;
В) неповнолітнім;	
Г) при роботі в нічний час;	
2) ступінь зменшення робочого часу:	2) обов'язково надається:
А) неповнолітнім [до 16 років] – не більше 24 годин на тиждень і 4 годин на день;	А) за заявою працівника;
Б) неповнолітнім [16-18 років] – не більше 36 годин на тиждень і 6 годин на день;	Б) жінкам, які мають дітей віком до 14 років або дитину-інваліда;
В) працівникам, зайнятим на шкідливих і важких роботах – не більше 36 годин на тиждень;	В) для догляду за хворим членом сім'ї;
Г) працівникам з інтелектуальним навантаженням – до 36 годин на тиждень;	
3) заробітна плата виплачується у повному обсязі [не зменшується у зв'язку із скороченням робочого часу];	3) ступінь зменшення робочого часу встановлюється за угодою між працівником і роботодавцем;
	4) заробітна плата пропорційна відпрацьованому часу або фактичному виробітку
<i>Шкідливі і важкі роботи</i> - роботи, виконання яких вимагає підвищеної витрати психічної та фізичної енергії [наприклад, вантажні роботи];	<i>Норма виробітку</i> - кількість одиниць продукції або операцій, яку повинен виконати працівник за одиницю часу [годину, робочу зміну, місяць]
<i>Шкідливі і важкі роботи</i> - роботи, пов'язані з шкідливими виробничими процесами [висока температура й вологість; надмірна запиленість і загазованість повітря; інтенсивний шум; вібрація; променева енергія тощо]	
УВАГА!	

1) при роботі в нічний час - *скорочений робочий час* скорочується на одну годину; напередодні святкових та вихідних днів - скорочується на одну годину;

2) працівники із скороченим робочим часом *не користуються* правом на скорочення робочого дня напередодні святкових та вихідних днів;

3) працівники з неповним робочим часом *не користуються* правом на скорочення робочого дня напередодні святкових та вихідних днів

Таблиця № 30. Види часу відпочинку

Святкові і неробочі дні [ст. 73 КЗпП України]	Щоденний відпочинок:	Щотижневі дні відпочинку:	Перерви упродовж робочого дня:
1) робота оплачується у подвійному розмірі за фактично відпрацьовані години;	перерва між робочими днями або змінами, яка повинна бути не менше подвійної тривалості роботи в попередній робочий день	1) 5- денний робочий тиждень [2 вихідні дні на тиждень];	1) для відпочинку і харчування [ст. 66 КЗпП України];
2) працівник має право на відгул;		2) 6-денний робочий тиждень [1 вихідний день на тиждень];	2) для обігрівання і відпочинку [ст. КЗпП України];
		3) робота у вихідний день компенсується наданням іншого дня відпочинку;	3) для годування дитини [ст. 183 КЗпП України];
Відпустка [форма реалізації права громадян на відпочинок із збереженням місця роботи + посади + зарплати]		4) робота у вихідний день компенсується у грошовій формі у подвійному розмірі;	
		5) до робіт у вихідні дні залучаються не всі працівники [ст. 71 КЗпП]	

Таблиця № 31. Види відпусток

Щорічна основна відпустка:	Щорічна додаткова відпустка:	Відпустки без збереження зарплати:	Соціальні відпустки:
мають право усі працівники незалежно від займаної посади і характеру виконуваної роботи;	1) шкідливі і важкі умови праці;	1) за сімейними обставинами;	1) відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами;

	2) у зв'язку із навчанням працівника;	2) у разі простою в роботі з незалежних від працівника причин;	2) відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею 3-х років;
	3) творча відпустка: А) не більше 3 місяців [для завершення кандидатських дисертацій]; Б) не більше 6 місяців [для завершення докторських дисертацій]; В) не більше 3-х місяців [для написання підручників, монографій, навчальних посібників тощо];	3) обов'язкові відпустки, що надаються за бажанням працівника [у разі необхідності];	
	4) відпустка працівникам, які мають дітей: А) жінка, яка працює і має 2-х і більше дітей віком до 15 років чи дитину-інваліда; Б) жінка, яка усиновила дитину; В) батько, який виховує дитину без матері [у тому числі і у випадку тривалого перебування матері у лікувальному закладі]; Г) особа, яка взяла дитину під опіку	4) наукова відпустка строком 1-3 роки із збереженням за працівником його робочого місця на ПУО;	

Таблиця № 32. Випадки перенесення щорічної відпустки

Обов'язкове, на вимогу працівника, у разі:	Обов'язкове, у разі:	За ініціативою роботодавця, за наявності наступних умов [ч. 3 ст. 80 КЗпП України]:
1) порушення роботодавцем терміну повідомлення про час	1) тимчасової непрацездатності працівника, засвідченої у	1) письмової згоди працівника;

надання відпустки [п. 1 ч. 1 ст. 80 КЗпП України];	встановленому порядку [п. 1 ч. 2 ст. 80 КЗпП України];	
2) несвоєчасної виплати роботодавцем заробітної плати працівнику за час щорічної відпустки [п. 2 ч. 1 ст. 80 КЗпП України];	2) виконання працівником державних або громадських обов'язків, якщо згідно з законодавством він підлягає звільненню на цей час від основної роботи із збереженням заробітної плати [п. 2 ч. 2 ст. 80 КЗпП України];	2) згода профкому;
	3) настання строку відпустки у зв'язку із вагітністю та пологами [п. 3 ч. 2 ст. 80 КЗпП України];	3) надання щорічної відпустки в раніше обумовлений період може несприятливо відбитися на нормальному ході роботи ПУО;
	4) збігу щорічної відпустки з відпусткою у зв'язку з навчанням [п. 4 ч. 2 ст. 80 КЗпП України];	4) частина відпустки тривалістю не менше 24 календарних днів буде використана в поточному робочому році.

Таблиця № 33. Види дисциплінарних стягнень за порушення трудової дисципліни

Відсторонення від роботи	Догана	Звільнення
1) трудові відносини тривають	1) офіційно виражена негативна оцінка ставлення до роботи, результатів праці окремих осіб;	1) трудові відносини припиняються
	2) тягне за собою негативні наслідки для працівника особистого характеру: <div> <div>А) моральні [втрата довіри з боку адміністрації ПУО, трудового престижу, авторитету];</div> <div>Б) матеріальні [позбавлення премії або її зниження, відмова у наданні одноразової матеріальної допомоги, зняття надбавки по оплаті праці тощо];</div> </div>	
	3) трудові відносини тривають	

Таблиця № 34. Види матеріальної відповідальності

Повна	Обмежена	Підвищена [кратна]	Колективна [бригадна]
1) відшкодування заподіяної прямої дійсної	1) працівник відшкодовує завдані збитки у розмірі прямої дійсної шкоди, але	1) за шкоду щодо майна роботодавця;	1) встановлюється при спільному виконанні

шкоди без будь-яких обмежень;	не більше свого середнього місячного заробітку;		працівниками окремих видів робіт;
		2) розкрадання, умисне псування, недостача, витрата або втрата майна та інших цінностей	2) у разі, якщо неможливо розмежувати матеріальну відповідальність кожного працівника і укласти з ним договір про повну матеріальну відповідальність

Таблиця № 35

Умови укладання шлюбу	Обставини, які виключають можливість укладання шлюбу	Реєстрація шлюбу
1) досягнення шлюбного віку на день реєстрації шлюбу [18 років];	1) недієздатність особи, яка вступає до шлюбу;	1) шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання заяви
2) вільна згода жінки і чоловіка;	2) перебування особи в іншому шлюбі;	2) шлюб реєструється у день подання заяви або упродовж одного місяця з дня подання заяви: <div> <div>А) вагітність нареченої;</div> <div>Б) народження нареченою дитини;</div> <div>В) наявність безпосередньої загрози щодо життя наречених</div> </div>
3) взаємна обізнаність про стан здоров'я наречених;	3) близькі родинні зв'язки: <div> <div>А) повнорідні брати, сестри [мають спільних батьків];</div> <div>Б) неповнорідні брати, сестри [мають спільну матір або спільного батька];</div> <div>В) двоюрідні брати, сестри;</div> <div>Г) рідна тітка + племінник;</div> <div>Д) рідний дядько + племінниця;</div> <div>Є) усиновлювач + усиновлена ним дитина</div> </div>	3) обов'язкова присутність наречених на офіційній реєстрації їхнього шлюбу
4) особисте подання письмової заяви до органу реєстрації актів цивільного стану;		4) Наречені мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя
5) наявність судового рішення щодо права укласти шлюб між		5) Наречені мають право залишити своє дошлюбне прізвище

усиновлювачем та усиновленою ним дитиною [за умови наявності судового рішення щодо скасування усиновлення];		
6) наявність судового рішення щодо права укласти шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною;		6) Наречена, наречений мають право приєднати до свого прізвища прізвище нареченого, нареченої
7) наявність судового рішення щодо права укласти шлюб дітьми, які були усиновлені усиновлювачем [за умови, якщо усиновлені діти не є повнорідними, неповнорідними між собою]		

Таблиця № 36. Підстави недійсності шлюбу

Недійсним є шлюб, зареєстрований:	Шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо:	Шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований:
1) з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі;	1) був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка;	1) між усиновлювачем і усиновленою ним дитиною;
2) між повнорідними і неповнорідними родичами;	2) є фіктивним [укладений без наміру створення сім'ї]	2) між двоюрідними братом і сестрою;
3) з особою, яка визнана судом неієздатною на підставі медичного висновку щодо її стану здоров'я		3) між рідною тіткою і племінником;
		4) між рідним дядьком і племінницею;
		5) з особою, яка приховала свою тяжку хворобу;
		6) з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб

Таблиця № 37. Підстави і порядок розірвання шлюбу

	Шлюб, визнаний недійсним	Шлюб, припинений шляхом розлучення
1. Підстави	1) у разі порушення порядку укладання шлюбу, а також у разі фіктивного шлюбу;	1) за заявою одного з подружжя або їх обох;
2. Хто приймає рішення	2) орган реєстрації актів цивільного стану або суд;	2) орган реєстрації актів цивільного стану [якщо відсутні суперечки щодо поділу майна + немає малолітніх, неповнолітніх дітей] або суд;
3. З якого часу шлюб вважається припиненим	3) з часу його укладання;	3) з часу прийняття рішення про розлучення;
4. Наслідки	4) анулювання шлюбу [все повертається у стан, який був до шлюбу - власність + прізвище тощо за винятком прав дітей, народжених у такому шлюбі]	4) подружжя має право на збереження прізвища, отриманого у шлюбі, + рівні права на майно, набуте під час шлюбу [спільна сумісна власність]

Таблиця № 38. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя

Особисті немайнові права	Особисті немайнові обов'язки
1) право на материнство;	1) спільна турбота щодо побудови сімейних відносин на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги;
2) право на батьківство;	2) спільна турбота щодо матеріального забезпечення сім'ї;
3) право на повагу до своєї індивідуальності;	3) створення для вагітної дружини належних умов для збереження її здоров'я та народження здорової дитини;
4) право на фізичний розвиток;	4) створення умов для дружини-матері для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків
5) право на духовний розвиток;	
6) право на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї;	
7) право на особисту свободу;	
8) право на вибір місця свого проживання	

Таблиця № 39

Особиста приватна власність подружжя	Спільна сімейна власність подружжя
1) майно, набуте до шлюбу;	1) майно, набуте за час шлюбу [кожна річ, набута за час шлюбу, окрім речей індивідуального користування];
2) майно, набуте за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування;	2) заробітна плата, пенсія, стипендія тощо, одержані одним з подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок у банківську установу;
3) майно, набуте за час шлюбу, за власні кошти;	3) речі для професійних занять, придбані за час шлюбу для одного з подружжя
4) речі індивідуального користування, коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя;	
5) премії, нагороди, одержані за особисті заслуги;	
6) кошти, одержані як відшкодування за втрату [пошкодження] особистої речі, а також як відшкодування завданої моральної шкоди;	
7) страхові суми, одержані за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням;	
8) майно, набуте за час окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин;	
9) частка у спільному майні, придбаному в результаті розміру особистого внеску щодо його придбання	

Таблиця № 40. Особисті немайнові права, обов'язки батьків і дітей

Батьки	Діти
1) забрати дитину з пологового будинку;	1) право протидіяти неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї;
2) зареєструвати народження дитини в державному органі реєстрації актів цивільного стану [отримати Свідоцтво про народження дитини] упродовж одного місяця з дня її народження:	2) право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки і піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій;
А) Свідоцтво про шлюб батьків + документ закладу охорони здоров'я про народження дитини;	3) право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до суду у разі досягнення 14 років;
Б) якщо батьки дитини не перебувають у шлюбі, то: 1) заява матері дитини + заява батька дитини + документ закладу охорони здоров'я про народження дитини	4) право на безперешкодне спілкування;

2) заява чоловіка, який вважає себе батьком дитини + документ закладу охорони здоров'я про народження дитини	
3) рішення суду + документ закладу охорони здоров'я про народження дитини	
3) присвоїти дитині прізвище + ім'я + по батькові:	5) право бути вислуханою і почутою щодо питань, які стосуються її особисто, а також питань сім'ї;
А) прізвище - визначається за прізвищем батьків або за їхньою згодою;	
Б) ім'я - визначається за згодою батьків;	
В) по батькові - визначається за іменем батька	
4) виховувати, навчати дитину; готувати до самостійного життя;	
5) представляти, захищати інтереси дитини;	
6) піклування про здоров'я дитини, її фізичний, духовний, моральний розвиток;	
7) поважати свою дитину, не принижувати її людську гідність	

Таблиця № 41. Майнові відносини батьків і дітей

Право власності батьків	Право власності дитини	Право спільної сумісної власності батьків і дітей
1) батьки і діти, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна;	Майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини [одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книжки, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо], є власністю дитини	Майно, набуте батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів, належать їм на праві спільної сумісної власності
2) при вирішенні спору між батьками та їх малолітніми, неповнолітніми дітьми щодо належності майна вважається, що воно є власністю батьків;		

Таблиця № 42. Право на утримання

Обов'язок батьків утримувати дитину	Обов'язок батьків утримувати повнолітніх дітей	Обов'язок повнолітніх дітей утримувати батьків
1) за домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини,	1) батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують матеріальної	1) повнолітні діти зобов'язані утримувати своїх непрацездатних

може брати участь у її утриманні в грошовій, натуральній формі;	допомоги, якщо вони можуть надати таку допомогу;	батьків, які потребують матеріальної допомоги;
2) мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим 30 % прожиткового мінімуму	2) якщо повнолітні діти продовжують навчання, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення 23 років	2) якщо мати, батько дитини були позбавлені батьківських прав, то повнолітні діти утримувати їх не зобов'язані

Таблиця № 43. Підстави позбавлення батьківських прав

Мати, батько дитини можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо:
1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і упродовж 6 місяців не виявили щодо неї батьківського піклування;
2) ухиляються від виконання своїх батьківських обов'язків по вихованню дитини;
3) жорстоко поведуться з дитиною;
4) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини;
5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини;
6) примушують дитину жебракувати;
7) примушують дитину до бродяжництва

Таблиця № 44

Опіка	Піклування
1) встановлюється над неповнолітніми дітьми віком до 14 років;	1) встановлюється над неповнолітніми дітьми віком від 14 до 18 років;
2) опікун діє замість свого підопічного, укладає угоди від його імені;	2) піклувальник діє разом зі своїм підопічним, дає дозвіл на укладання цивільно-правових угод тощо;
3) припиняється після досягнення дитиною 14 років, якщо:	3) припиняється:
А) вона є дієздатною;	А) після досягнення підопічним 18 років;
Б) у разі повернення дитини на виховання батькам;	Б) у разі одруження підопічного;
В) у разі смерті підопічного;	В) якщо відпала причина, що викликала встановлення піклування;
Г) за рішенням органу опіки і піклування	Г) у разі смерті підопічного;
	Д) за рішенням органу опіки і піклування

Таблиця № 45. Види спадкування

	Спадкування за законом	Спадкування за заповітом			
Наявність письмового розпорядження	-	Заповіт - письмове розпорядження померлої особи на випадок своєї смерті			
Особливість спадкування	Спадкоємцями можуть бути у порядку черговості:	Залежить від особистого волевиявлення заповідача:			
	1) фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини;	1) фізичні, юридичні особи;			
	2) особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини	2) держава [якщо так забажав померлий];			
		3) враховуються права обов'язкових спадкоємців: <table><tr><td>А) неповнолітні діти померлого спадкодавця;</td></tr><tr><td>Б) непрацездатні члени сім'ї померлого спадкодавця;</td></tr><tr><td>В) розмір обов'язкової частки спадщини не менше 1/2 від того, що спадкоємець отримав би за відсутності заповіту</td></tr></table>	А) неповнолітні діти померлого спадкодавця;	Б) непрацездатні члени сім'ї померлого спадкодавця;	В) розмір обов'язкової частки спадщини не менше 1/2 від того, що спадкоємець отримав би за відсутності заповіту
А) неповнолітні діти померлого спадкодавця;					
Б) непрацездатні члени сім'ї померлого спадкодавця;					
В) розмір обов'язкової частки спадщини не менше 1/2 від того, що спадкоємець отримав би за відсутності заповіту					
Не мають права на спадкування ні за законом, ні за заповітом:	Не мають права стати спадкоємцями за законом:				
1) особи, що навмисно позбавили життя спадкодавця;	1) батьки після дитини, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав;				
2) особи, що навмисно позбавили життя будь-кого з можливих спадкоємців;	2) батьки, повнолітні діти та інші особи, що ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо цю обставину встановлено судом;				
3) особи, що вчинили замах на життя спадкодавця або будь-кого з можливих спадкоємців;	3) одна після одної особи, шлюб між якими є фіктивним;				
4) особи, які навмисно перешкоджали спадкодавцю скласти заповіт, вносити до нього зміни або скасувати його	4) одна після одної особи, шлюб між якими визнаний за рішенням суду недійсним				

Таблиця № 46. Спадкування за законом [черги спадкоємців]

А) перша черга	1) діти спадкодавця, у тому числі зачаті за його життя та народжені після смерті спадкодавця;
	2) чоловік - у разі смерті його дружини;

	жінка - у разі смерті її чоловіка;
	3) батьки померлого спадкодавця
Б) друга черга	1) рідні брати та сестри спадкодавця;
	2) баба, дід померлого спадкодавця по материнській або батьківській лінії;
В) третя черга	1) рідна тітка померлого спадкодавця;
	2) рідний дядько померлого спадкодавця;
Г) четверта черга	особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше 5 років до дня його смерті;
Д) п'ята черга	інші родичі спадкодавця до шостого ступеня спорідненості включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення

Таблиця № 47. Інформація, яку необхідно вказувати щодо майна, яке передається у спадок

Вид майна	Необхідні дані про майно
1. Жилі будинки, квартири, різноманітні будови, споруди	Місцезнаходження [повна адреса]
2. Земельні ділянки	Місцезнаходження [повна адреса], можливо - кадастровий номер або реквізити державного акту про право власності на земельну ділянку
3. Садові будинки, дачі, садові насадження	Місцезнаходження [повна адреса] та найменування садівницького кооперативу, товариства, номер садової ділянки
4. Вклади у банках, в інших кредитних установах	Найменування банківської установи та номер рахунку
5. Авторське право та авторський гонорар	Назва твору, винаходу
6. Зброя	Найменування [можливо - рік випуску, реєстраційні дані]
7. Частка статутного капіталу підприємства, господарського товариства	Найменування та місцезнаходження підприємства, його реквізити за Єдиним державним податковим реєстром підприємств, установ, організацій
8. Акції	Найменування, місцезнаходження акціонерного товариства; номер, серія цінного паперу
9. Предмети домашньої обстановки, вжитку	Найменування [можливо - колір, розмір, інші ознаки, які з часом не змінюються]

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Правознавство: підручник / Г.І. Балюк, Е.Ф. Демський, В.С. Ковальський [та ін.]; за відп.ред. О.В. Дзери. - 11-те вид., перероб.і допов. - Київ: Юрінком Інтер, **2017**.
2. Загальне адміністративне право: підручник / [Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. та ін.]; за заг.ред І. С. Гриценка. - К.: Юрінком Інтер, **2015**.
3. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. - К.: Юрінком Інтер, **2015**.
4. Мельник Р. С., Мосьондз С. О., Адміністративне право України у схемах та коментарях. - К.: Юрінком Інтер, **2014**.
5. Відшкодування моральної та матеріальної шкоди: Навчальний посібник / М. К. Галянтич, А. Б. Гриняк, А. І. Дрішлюк, Т. С. Ківалова [та ін.]; за ред. М. К. Галянтича. - К.: Юрінком Інтер, **2011**.
6. Копейчиков В.В., Основи конституційного права України. Навчальний посібник. - К.: ЮрінкомІнтер, **2010**.
7. Копейчиков В.В., Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. - К.: ЮрінкомІнтер, **2009**.
8. Макиавелли Н., Государь / бесплатная электронная библиотека Royallib.ru
9. Энгельс Ф., Происхождение семьи, частной собственности и государства / бесплатная электронная библиотека Royallib.ru
10. Трудове право: підручник / [В.В. Жернаков, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін.]; за заг. ред. В.В. Жернакова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого". – Х.: Право, **2013**.
11. Трудове право України: словник-довідник / Уклад.: І.М. Якушев, О.В. Старчук; за ред. І.М. Якушева. - Луцьк: ФОП Захарчук В.М., **2013**.
12. Поліщук М.С. Правознавство: навчальний посібник для студентів не юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М.С. Поліщук, М.І. Логвиненко. - Х.: Право, **2014**.
13. Цивільне право України: навчальний посібник: у 2 ч. / за заг. Ред. Кройтора В.А., Кухарева О.Є., Ткалича М.О. - Запоріжжя: Гельветика, **2016**. - Ч. 1 / [Апанасюк М.П. Та ін.] - **2016**; Ч. 2 / [Аврамова О.Є. Та ін.] - **2016**.
14. Актуальні проблеми спадкового права: [Навч. посібник] / за заг. Ред. Ю.О. Заїки, О.О. Ловяка. - К.: КНТ, ЦУЛ, **2014**.
15. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Право власності. Академічний курс: Підручник. - К.: Правова єдність, **2011**.
16. О.Д. Наровлянський, Л.О. Лоха Практикум з правознавства. 9 клас. - К.: Грамота, **2009**.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Конституція України від 28.06.1996 - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/paran4175#n4175>; (<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>)
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. - // Відомості Верховної Ради України. - 1971. - (Додаток до № 50). - Ст. 21. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
3. *Проект Трудового кодексу України № 1658, розроблений народними депутатами України В. Гройсманом, Л. Денісовою, М. Папієвим.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01.09.2017 (ОФІЦ. ТЕКСТ). - К.: ПАЛИВОДА А.В., 2017. - 312 с. - (Кодекси України).
5. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01.09.2017 (ОФІЦ. ТЕКСТ). - К.: ПАЛИВОДА А.В., 2017. - 212 с. - (Кодекси України).
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 (із змінами та доповненнями станом на 01.09.2017; відповідає офіційному текстові). - К.: ПАЛИВОДА А.В., 2017
7. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01.09.2017 (ОФІЦ. ТЕКСТ). - К.: ПАЛИВОДА А.В., 2017. - 408 с. - (Кодекси України).
8. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 // Відомості Верховної Ради України, 1990. - № 3.
9. Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991 // Відомості Верховної Ради України, 1991. - № 38.
10. Про державний кордон: Закон України від 04.11.1991 // Відомості Верховної Ради України, 1992. - № 2.- URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>
11. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 із змінами. - // Відомості Верховної Ради України, 1997, № 2, ст. 4.
12. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/137/98-вр>
13. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012. - // Юридичний вісник України № 35 (1-7 вересня 2012).
14. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 із змінами. - // Відомості Верховної Ради України, 1999, № 45, ст. 397.
15. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001-URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>

16. Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.04.1993 № 245. - // Урядовий кур'єр, № 54, 1993.
17. Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій: Наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 28.06. 1993 № 43. - // Юридичний вісник України № 49 (6-12 грудня 2008).
18. Положення про порядок укладання контрактів при прийнятті (найманні) на роботу працівників: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1994 № 170. - // Юридичний вісник України № 1-2 (5-18 січня 2008).
19. Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників: спільний Наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.1993 № 58. - // Юридичний вісник України № 1-2 (5-18 січня 2008).
20. Правила відшкодування власником підприємства, установи та організації шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.06.1993 № 472.
21. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
22. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
23. Порядок складання та вимоги до санітарно-гігієнічних характеристик умов праці": Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.12.2004 № 614. - // Юридичний вісник України № 13 (2-8 квітня 2005).
24. Положення про порядок формування і затвердження вимог найманих працівників або профспілки: Наказ Національної служби посередництва і примирення від 13.05.2003 № 192. - // Юридичний вісник України № 25 (21-27 червня 2003).
25. Положення про порядок підготовки і прийняття рішення трудового арбітражу при вирішенні колективного трудового спору (конфлікту): Наказ Національної служби посередництва і примирення від 20.07.2004 № 107. - // Юридичний вісник України № 32 (07-13 серпня 2004).
26. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного суду України від 06.11.1992 № 9. - // Юридичний вісник України № 49 (6-12 грудня 2008).

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

- 1) <http://www.rada.kiev.ua/> [Верховна Рада України];
- 2) <http://www.kmu.gov.ua> [Кабінет Міністрів України];

- 3) [http: // www.nau.kiev.ua](http://www.nau.kiev.ua) [Нормативні акти України];
- 4) Єдиний реєстр судових рішень: <http://reyestr.court.gov.ua/>